

Kommittédirektivet

Kommittédirektiv

Arbetstid, semester och betald ledighet

Dir.
2000:97

Beslut vid regeringssammanträde den 21 december 2000.

Sammanfattning av uppdraget

En parlamentarisk kommitté ges i uppdrag att göra en översyn av arbetstidslagen, semesterlagen och övrig ledighetslagstiftning.

Representanter för arbetsmarknadens parter knyts till kommittén.

Kommittén skall lämna förslag till en ny arbetstidsreglering som ger den enskilda arbetstagaren ett större inflytande över arbetstidens förläggning men samtidigt ger en god flexibilitet i produktionen.

Kommittén skall även se över genomförandet av EG:s arbetstidsdirektiv och föreslå ett tydligare genomförande av direktivet i svensk lag. Vidare skall kommittén pröva olika vägar till förkortning av arbetstiden och ge förslag på hur dessa skulle kunna genomföras. I detta sammanhang skall även regleringen av övertidsarbete ses över.

Kommittén skall lämna förslag till en ändring av semesterlagen som ger arbetstagaren rätt att ta ut semester överstigande fyra veckor och sparad semester som del av dag. Semesterlagen skall också ses över i förenklingssyfte, framför allt med målet att göra lagen lättare att tillämpa för små företag.

Vidare skall kommittén pröva möjligheten att i förenklingssyfte, framför allt för små företag, slå samman eller samordna utformningen av arbetstidslagen, semesterlagen och övriga ledighetslagar.

Kommittén skall bedöma konsekvenserna av sina förslag för de offentliga finanserna och samhällsekonomin. Även de företagsekonomiska konsekvenserna skall belysas, särskilt för små företag. Vidare skall förslagets konsekvenser för jämställdheten, arbetsmiljön, arbetsorganisationen och arbetstagarnas hälsa liksom tillgången av arbetskraft analyseras.

Bakgrund

Arbetsmarknaden och arbetslivet genomgick genomgripande förändringar under 1990-talet. Sverige gick från full sysselsättning till massarbetslöshet. Nu är situationen en annan. Sysselsättningen ökar och arbetslösheten minskar snabbt. Men samtidigt ökar sjukskrivningarna och antalet anmälda arbetsskador. Det föränderliga arbetslivet med nya typer av arbeten, anställningsformer och sätt att organisera arbetet gör att också nya typer av arbetsmiljöproblem uppstår vid sidan av de traditionella. Kraftiga besparingar och rationaliseringar inom många verksamheter har också bidragit till arbetsmiljöproblemen.

En av de mest uppmärksammade arbetsmiljöfrågorna på senare tid är den ökade stressen och hetsen i arbetslivet. Arbetstidens längd och förläggning har stor betydelse för arbetstagarna. Forskningen visar att ett ökat inflytande över arbetstiden för individen kan bidra till att minska stressen och därmed motverka olika former av stressrelaterade sjukdomar. Även i ett bredare perspektiv måste effektivitet och flexibilitet i produktionen kunna kombineras med ett ökat inflytande för den enskilda arbetstagaren. Detta är väsentligt för att individen skall få ett större inflytande över sin vardag och för att skapa bättre förutsättningar för ett utvecklande arbete och ett mer jämställt samhälle.

Individens inflytande behöver stärkas när det gäller såväl arbetstidens förläggning som dess längd. Vissa arbetstagare vill kunna minska sin arbetstid medan andra som arbetar deltid vill kunna öka sin. Traditionellt har en del av välständsökningen i samhället tagits ut i form av förkortad arbetstid. Ett sådant intresse finns även i dag, vilket bland annat återspeglas i fackliga krav. De kostnader som är förknippade med en arbetstidsförkortning måste emellertid alltid vägas in.

Lagstiftningen i fråga om arbetstid, semester och annan ledighet behöver också ses över av andra skäl. Ett viktigt skäl är behovet av förenklad lagstiftning i syfte att göra regelverket lättare att tillämpa, inte minst för små företag. I budgetpropositionen för 2001 aviserar regeringen att förberedelser inletts för en genomgripande översyn av semesterlagen. Vidare behöver genomförandet av Rådets direktiv 93/104/EG om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EG:s arbetstidsdirektiv) ses över.

I oktober 2000 lämnade de tre fackliga centralorganisationerna LO, TCO och SACO till regeringen ett gemensamt förslag till för-

ändringar av regleringen på arbetstidsområdet. Förslaget var delvis baserat på de separata förslag som LO och TCO hade presenterat under våren 2000. I korthet hade LO föreslagit att arbetstagarna skall ges rätt till ytterligare fem dagars betald ledighet genom en ändring av semesterlagen medan TCO hade föreslagit att veckoarbetstiden skall förkortas till 37,5 timmar i utbyte mot att arbetsgivaren ges större frihet i förläggningen av arbetstiden.

Det gemensamma förslaget från de fackliga centralorganisationerna syftar till att åstadkomma en minskad arbetstid och samtidigt ge arbetstagarna ett ökat inflytande över arbetstidens förläggning. Enligt förslaget skall ytterligare fem dagars betald ledighet införas i lag. Dessa dagar skall arbetstagaren kunna ta ut även på annat sätt än som hela dagar. Även semester överstigande fyra veckor skall kunna disponeras på samma sätt. Arbetsgivarens kostnader för de första två dagarna av den nya ledigheten skall enligt förslaget kompenseras genom sänkta arbetsgivaravgifter, medan de återstående tre dagarna skall finansieras ur löneutrymmet.

Det faktum att förslaget har lämnats av de tre fackliga centralorganisationerna visar att det har en bred förankring och särskild tyngd.

Fördelarna och nackdelarna med en arbetstidsförkortning har under många år förts fram i samhällsdebatten. I mars 2000 lämnade Regeringskansliets arbetsgupp för arbetstidsfrågor med representanter från Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet till regeringen rapporten Kortare arbetstid – för och emot. I rapporten redogör arbetsgruppen för diskussionen om förkortad arbetstid och analyserar förutsättningarna för och konsekvenserna av olika arbetstidsförändringar.

Det finns många olika exempel på goda arbetstidslösningar via avtal. En reformering av lagstiftningen får inte förhindra arbetsmarknadens parter att bygga vidare på de avtalslösningar som redan kommit till stånd.

Tidigare utredningar och arbetsgrupper

Arbetstidslagstiftningen har utretts flera gånger de senaste femton åren. Utredningsförslagen har dock endast lett till begränsade ändringar i lagstiftningen. Ett skäl till detta är olika uppfattningar i samhället såväl politiskt som mellan arbetsmarknadens parter kring arbetstidsfrågan och hur den bör hanteras. Arbetstidsfrågan är

mångfacetterad och rör arbetstidens längd och förläggning, flexibiliteten i uttaget av arbetstid under dygnet, veckan, året eller till och med konjunkturcykeln och inflytandet över hur arbetstiden bestäms. Skillnaderna i uppfattning avser inte enbart materiella frågor utan också huruvida förändringar bör genomföras via ändrad lagstiftning eller om frågan helt bör hanteras av arbetsmarknadens parter.

Den materiella förändring som senast har genomförts i arbetstidslagen är den regel som infördes 1996 till följd av EG:s arbetstidsdirektiv. Regeln säger att avvikelser från lagen får göras endast under förutsättning att de inte innebär mindre förmånliga regler för arbetstagaren än vad som följer av EG-direktivet.

Sedan mitten av 1980-talet har följande utredningar genomförts på arbetstidsområdet.

1987 års arbetstidskommitté

1987 års arbetstidskommitté hade i uppgift att analysera konsekvenserna av olika arbetstidsformer och arbetstidsmönster (dir. 1987:23).

Kommittén drog i sitt betänkande *Arbetstid och välfärd* (SOU 1989:53) den generella slutsatsen att en förkortning av arbetstiden inte är ett effektivt medel för att minska arbetslösheten. Enligt kommitténs bedömning fanns det inte utrymme för generella arbetstidsförkortningar fram till mitten av 1990-talet. I stället efterlyste kommittén en arbetstidspolitik som tar hänsyn till småbarnsfamiljers situation, gagnar jämställdheten, beaktar skydds- och hälsoaspekter, tillgodoser kraven på rättvisa mellan olika yrken och avtalsområden, beaktar produktionens förutsättningar och underlättar den enskildes möjlighet att välja arbetstid och variera arbetstiden över livet.

En ny norm för heltidsarbete behövdes enligt kommittén. Genom att beräkna arbetstiden över hela året skulle en rad fördelar kunna uppnås. En årsarbetstidsnorm skulle ge möjlighet till flexibla lösningar och skapa förutsättningar att ta ut arbetstidsförkortningar i framtiden på ett sätt som kan anpassas till olika önskemål. Kommittén föreslog att möjligheterna att övergå till årsarbetstid borde utredas.

Årsarbetstid

En särskild utredare tillkallades 1991 för att undersöka om mer flexibla regler för arbetstid och semester borde införas i svensk lagstiftning (dir. 1991:7). Utredningen om mer flexibla regler för arbetstid och semester föreslog i betänkandet Årsarbetstid (SOU 1992:7) en gemensam lag om arbetstid och semester. Enligt förslaget skulle den lagstadgade 40-timmarsveckan omvandlas till en årsarbetstid där även semestern skulle ingå. På arbetsplatser som har kollektivavtal om löner och allmänna anställningsvillkor skulle arbetstidslagens regler om arbetstidens förläggning slopas. På arbetsplatser som saknar kollektivavtal skulle arbetstidslagens nuvarande regler om förläggningen av arbetstiden behållas. Reglerna om ordinarie veckoarbetstid föreslogs dock kunna frångås genom personliga avtal.

I budgetpropositionen 1993 (prop. 1992/93:100, bil. 11) gjorde den dåvarande arbetsmarknadsministern bedömningen att utredningens förslag i väsentliga avseenden stred mot det då föreliggande förslaget till EG-direktiv på arbetstidsområdet.

1995 års arbetstidskommitté

Europeiska unionens råd antog den 23 november 1993 EG:s arbetstidsdirektiv. Direktivet skulle införlivas i medlemsstaternas lagstiftning inom tre år efter antagandet, det vill säga senast den 23 november 1996. Direktivet omfattar regler om dygnsvila, raster, veckovila, veckoarbetstidens längd samt semester. Vidare regleras nattarbete, skiftarbete och tempoarbete. Veckoarbetstiden får enligt direktivet uppgå till högst 48 timmar i veckan inklusive övertid.

En arbetsgrupp inom Arbetsmarknadsdepartementet presenterade 1994 i rapporten EG:s arbetstidsdirektiv (Ds 1994:74) en genomgång av direktivets bestämmelser i jämförelse med arbetstidslagen. Arbetsgruppen ansåg att det krävdes en fördjupad utvärdering av direktivets konsekvenser för det svenska regelsystemet på arbetstidsområdet.

År 1995 tillkallades därför en parlamentarisk kommitté för att utreda konsekvenserna av EG:s arbetstidsdirektiv för det svenska regelsystemet på arbetstidsområdet (dir 1995:6). Kommittén gavs också i uppdrag att analysera de långsiktiga konsekvenserna av

alternativa arbetstidsförkortningar samt att undersöka på vilket sätt flexibla arbetstidsregler kan införas i svensk lagstiftning.

I delbetänkandet EG:s arbetstidsdirektiv och dess konsekvenser för det svenska regelsystemet (SOU 1995:92) gjorde kommittén bedömningen att den svenska arbetstidslagen ger ett väl så högt skyddsvärde för arbetstagaren som EG-direktivet. Enligt kommittén gjorde dock EG-direktivet det nödvändigt att begränsa lagens dispositivitet, det vill säga möjligheten att sluta kollektivavtal med regler som ersätter lagens. Annars skulle avtalen riskera att ge ett lägre skyddsvärde än vad EG-direktivet kräver. I avvaktan på kommitténs slutbetänkande föreslog kommittén en ändring i arbetstidslagen med innebörden att avvikelser från lagen får göras endast under förutsättning att de inte innebär mindre förmånliga regler för arbetstagaren än vad som följer av EG-direktivet. Förslaget genomfördes och trädde i kraft den 23 november 1996.

Kommittén lämnade i slutbetänkandet Arbetstid – längd förläggning och inflytande (SOU 1996:145) förslag till en ny arbetstidslag samt ändringar av semesterlagen och föräldraledighetslagen. I förslaget till ny arbetstidslag inarbetades EG-direktivets regler, om till exempel rast, dygnsvila och maximal total arbetstid på 48 timmar per vecka inklusive övertid. Arbetstidslagens nattarbetsförbud slopades enligt förslaget.

Kommittén föreslog nya bestämmelser om arbetsgivarens skyldighet att ta hänsyn till arbetstagarens önskemål och behov i fråga om bland annat möjligheten att förena arbete med familjeliv och socialt liv i övrigt. Arbetstagaren skall enligt förslaget ha rätt att få sina önskemål om arbetstidens längd och förläggning prövade av arbetsgivaren.

Arbetsmarknadens parter uppmanas i förslaget att sluta kollektivavtal om arbetstidens omfattning och förläggning. Förslaget ger möjlighet till avvikelser från lagens regler genom kollektivavtal, men anger inte på vilken nivå avtalet skall träffas. Enligt dagens arbetstidslag krävs ett kollektivavtal på central nivå för att avvikelser från lagen skall vara tillåtna.

Kommittén föreslog att sambandet mellan arbetstidslagen och arbetsmiljölagen skall göras tydligare. Vidare föreslog man att arbetstidsregleringen skall vara civilrättslig i stället för offentlig-rättslig, vilket innebär att myndighetstillsynen av lagens tillämpning slopas.

När det gäller semesterlagen föreslog kommittén att semester överstigande fyra veckor skall kunna tas ut på annat sätt än som hela dagar.

I föräldraledighetslagen föreslogs en ändring som ger arbetstagar- en ökat inflytande över förläggningen av föräldraledighet som tas ut som förkortad arbetstid. I propositionen Föräldraförsäkring och föräldraledighet (prop. 2000/01:44) som nyligen lämnades till riksdagen föreslår regeringen sådana förändringar.

När det gäller arbetstidsförkortning drog kommittén slutsatsen att en arbetstidsförkortning inte kan förordas av sysselsättningsskäl men att det finns välfärdsargument som talar för en kortare arbetstid. Kommitténs föreslog inte någon lagstadgad förkortning av den ordinarie arbetstiden, utan framhöll att kollektiva arbetstidsförkortningar bäst regleras i avtal mellan arbetsmarknadens parter.

Arbetstidsgruppen

I regeringsförklaringen efter 1998 års val uppmärksammades behovet av att ytterligare fördjupa underlaget i arbetstidsfrågor. Därför tillsattes i januari 1999 en arbetsgrupp inom Regeringskansliet med representanter för regeringspartiet Socialdemokraterna och samarbetspartierna Miljöpartiet och Vänsterpartiet.

Arbetsgruppens uppdrag var att fördjupa underlaget i arbetstidsfrågor för kommande politiska ställningstaganden genom att analysera förutsättningarna för och konsekvenserna av olika arbetstidsförändringar samt ge förslag till hur arbetet med arbetstidsfrågan bör bedrivas vidare. Däremot hade gruppen inte i uppdrag att lämna förslag på lösningar.

I rapporten Kortare arbetstid – för och emot (Ds 2000:22) beskriver arbetsgruppen ett antal olika metoder för hur arbetstiderna kan förändras. Om arbetstiden förkortas medför det enligt gruppen en rad konsekvenser, såväl positiva som negativa. Bland de positiva kan nämnas mer tid för familj, fritidssysslor, vila och återhämtning. En arbetstidsförkortning skulle också kunna förbättra förutsättningarna för en ökad jämställdhet.

Den främsta negativa effekten av en arbetstidsförkortning är enligt gruppen att den minskar arbetskraftsutbudet och försvagar den ekonomiska tillväxten i förhållande till vad som annars skulle ha gällt. Arbetsgruppen för en diskussion om hur detta försvårar finansieringen av vård, skola, omsorg och annan offentlig verksam-

het samt leder till lägre pensioner. Gruppen pekar däremot också på vissa möjligheter att dämpa dessa negativa effekter och att sättet på vilken en arbetstidsförkortning genomförs har stor betydelse.

I rapporten konstateras att värdet av en arbetstidsförkortning alltid måste vägas mot behovet av andra reformer och att hänsyn måste tas till de samhällsekonomiska kostnaderna av en arbetstidsförkortning. Gruppen lyfter särskilt fram diskussionen om de långsiktiga konsekvenserna av en arbetstidsförkortning för finansieringen av den offentliga verksamheten. Arbetsgruppens rapport har remissbehandlats.

1986 års semesterkommitté

Parallellt med 1987 års arbetstidskommitté utredde 1986 års semesterkommitté (dir. 1985:4) hur en utjämning kan åstadkommas mellan olika gruppers semestervillkor, både vad gäller semesterns längd och inflytande över semesterns förläggning. I betänkandet Om semester (SOU 1988:54) redovisade kommittén hur semestervillkoren varierar mellan olika avtalsområden och grupper av anställda. Kommittén beräknade kostnaderna för olika förlängningar av semestern. Förutom semesterns längd berördes frågor om sparande av semester och inflytande över semesterns förläggning.

Utredningen om ledighetslagstiftningen

I mitten av 1990-talet genomfördes en allmän översyn av ledighetslagstiftningen (dir. 1992:98). Utredningen om ledighetslagstiftningen lämnade i betänkandet Ledighetslagstiftningen – en översyn (SOU 1994:41) förslag till en ny studieledighetslag och en ny föräldraledighetslag samt ändringar i bland annat semesterlagen.

Baserat på utredningens förslag infördes 1995 en ny föräldraledighetslag.

Uppdraget

En parlamentarisk kommitté ges i uppdrag att genomföra en översyn av arbetstidslagen, semesterlagen och övrig ledighetslagstiftning. Representanter för arbetsmarknadens parter knyts till kommittén.

Arbetstidslagen

Kommittén skall med betänkandena från 1995 års arbetstidskommitté och därpå lämnade remissynpunkter som underlag lämna förslag till en ny arbetstidsreglering. De olika förslagen från de fackliga huvudorganisationerna skall i detta hänseende övervägas. Utgångspunkt för arbetet skall vara arbetstidslagens karaktär av skyddslagstiftning.

Förslaget skall ge den enskilda arbetstagaren ett större inflytande än i dag över arbetstidens förläggning men samtidigt ge en god flexibilitet i produktionen. Kollektivavtalets väsentliga roll för att anpassa regelverket till förhållandena i det enskilda fallet skall belysas i förslaget.

Kommittén skall även se över genomförandet av EG:s arbetstidsdirektiv och föreslå ett tydligare genomförande av direktivet i svensk lag. Kommittén skall analysera eventuella konsekvenser för utformningen av svensk lagstiftning till följd av EG-domstolens dom av den 3 oktober 2000 i mål C-303/98 om bland annat begreppet arbetstid (SIMAP-målet).

Arbetstidens längd

Kommittén skall med Arbetstidsgruppens rapport Kortare arbetstid – för och emot (Ds 2000:22) som underlag pröva olika vägar till förkortning av arbetstiden och ge förslag på hur dessa skulle kunna genomföras.

De metoder som kommittén skall pröva är

- en reglering som ger arbetstagare rätt till en minskning av arbetstiden i form av ledighet med lön utöver de förmåner som gäller i dag, bland annat skall ett förslag med fem lediga dagar prövas, och

- en sänkning av högsta tillåtna ordinarie arbetstid i genomsnitt per vecka, den så kallade normalarbetstiden.

Kommittén kan även pröva andra metoder för arbetstidsförkortning.

I detta sammanhang skall kommittén analysera vilken roll regeln i dagens arbetstidslag om högsta tillåtna ordinarie arbetstid spelar för den faktiska arbetstiden.

I samband med analysen av arbetstidens längd skall även regleringen av övertidsarbete ses över. Effekterna av övertidsarbete för såväl de enskilda arbetstagarna som för företagen och samhällsekonomin skall analyseras.

Kommittén skall föreslå olika möjliga finansieringsformer för de förslag den lägger samt bedöma konsekvenserna av de alternativa metoderna för arbetstidsförkortning för de offentliga finanserna och samhällsekonomin. Även de företagsekonomiska konsekvenserna av förslagen skall belysas, särskilt för små företag. Vidare skall konsekvenserna för jämställdheten, arbetsmiljön, arbetsorganisationen och arbetstagarnas hälsa liksom tillgången på arbetskraft analyseras. I den mån kommittén föreslår tidsplaner och ett successivt genomförande av arbetstidsreformer skall dessa utformas med hänsyn till vad de samhällsekonomiska förutsättningarna medger. Kommittén skall beskriva hur näraliggande lagstiftning berörs av förslagen.

Det är viktigt att kommitténs förslag utformas på ett sätt som inte hindrar parterna från att bygga vidare på de avtalslösningar på arbetstidsområdet som redan finns.

Semesterlagen

Kommittén skall med betänkandena från 1995 års arbetstidskommitté och därpå lämnade remissynpunkter som underlag lämna förslag till en ändring av semesterlagen som ger arbetstagaren rätt att ta ut semester överstigande fyra veckor och sparad semester som del av dag. Även i detta sammanhang skall förslagen från de fackliga huvudorganisationerna övervägas.

Kommittén skall föreslå förenklade regler för intjänande av betald semester. I detta sammanhang skall kommittén pröva möjligheten att slopa regeln om intjänandeår och istället låta semestern tjänas in parallellt under det aktuella semesteråret.

Kommittén skall i förenklingssyfte även se över reglerna för semesterlönegrundande frånvaro med bevarande av arbetstagarnas materiella förmåner. Semesterlagen skall även i övrigt ses över i förenklingssyfte, framför allt med målet att göra lagen lättare att tillämpa för små företag.

Kommittén skall bedöma vilka konsekvenser förslagen om semesterlagen får för de offentliga finanserna och samhällsekonomin. Även de företagsekonomiska konsekvenserna skall belysas, särskilt för små företag. Vidare skall konsekvenserna för jämställdheten, arbetsmiljön, arbetsorganisationen och arbetstagarnas hälsa liksom tillgången på arbetskraft analyseras. Kommittén skall beskriva hur näraliggande lagstiftning berörs av förslagen.

Analys av möjligheten att slå samman lagar

Kommittén skall pröva möjligheten att i förenklingssyfte, framför allt för små företag, slå samman eller samordna utformningen av arbetstidslagen, semesterlagen och övriga ledighetslagar. I den mån kommittén finner sammanslagning eller samordning lämplig skall kommittén föreslå hur lagstiftningen bör utformas.

Arbetets genomförande

Förslagets konsekvenser skall redovisas enligt vad som anges i 14 och 15 §§ kommittéförordningen (1998:1474), varvid särskild vikt skall läggas vid att redovisa förslagets konsekvenser för små företags villkor.

Redovisning av uppdraget

Kommittén skall redovisa uppdraget om förläggning av semester överstigande fyra veckor och sparad semester som del av dag senast den 1 september 2001. Uppdraget om semesterlagen i övrigt samt eventuella förslag om förkortningar av och inflytandet över arbetstiden skall redovisas senast den 1 juni 2002. Senast den 1 mars 2003 skall kommittén redovisa återstående delar av uppdraget.

(Näringsdepartementet)

Samhällsekonomiska effekter av en allmän arbetstidsförkortning

April 2002

Konjunkturinstitutet, Box 3116, 103 62 STOCKHOLM,
Tel 08-453 59 00, Fax 08-453 59 80

Förord

Konjunkturinstitutet har givits uppdraget att uppskatta makroekonomiska effekter av olika beräkningsalternativ avseende en kortare veckoarbetstid och en årlig ledighet. Föreliggande rapport presenterar de centrala slutsatserna från detta arbete.

Projektgruppen som har utarbetat rapporten har bestått av Henrik Braconier, Patrik Eriksson och Tomas Lindström.

Stockholm i april 2002

Ingemar Hansson
Generaldirektör

Sammanfattning

Den parlamentariska kommittén för nya arbetstids- och semesterregler (KNAS) har givit Konjunkturinstitutet uppdraget att analysera de makroekonomiska effekterna av att genom lagändringar förkorta arbetstiden. De undersökta alternativen är en sänkning av veckoarbetstiden från 40 till 38 timmar under 2004–2007, en sänkning av veckoarbetstiden från 40 till 35 timmar under 2004–2013 samt fem dagar förlängd ledighet under 2004–2007.

Ibland framhålls att en minskad arbetstid kan öka produktiviteten, vilket kan motverka de negativa effekterna av en arbetstidsförkortning på bl.a. den samlade produktionen och de offentliga finanserna. Det kan visserligen inte uteslutas att en lägre veckoarbetstid liksom längre semester kan leda till att arbetstagarna blir mer utvilade och därför kan arbeta effektivare. Erfarenhetsmässigt och ur teoretisk synvinkel är det dock oklart i vilken riktning produktiviteten påverkas av förkortad arbetstid eftersom det även finns faktorer som verkar i motsatt riktning. Konjunkturinstitutets analys tar därför sin utgångspunkt i att en lagstadgad arbetstidsförkortning inte skulle ha någon långsiktig effekt på produktiviteten.

På kort sikt beräknas en arbetstidsförkortning leda till ett något högre antal sysselsatta personer. Den högre sysselsättningen tenderar dock att höja timlönerna. Det är också troligt att arbetstagare genom högre timlönekrav försöker motverka att årslönen minskar i samma grad som arbetstiden förkortas. Högre löner i Sverige än i omvärlden innebär att avkastningen på kapitalinvesteringar i Sverige faller jämfört med i utlandet, vilket dämpar de inhemska investeringarna. Därtill skulle penningpolitiken stramas åt så att inte löneökningarna leder till att inflationen tar fart, vilket också dämpar tillväxten och sysselsättningen. Efter hand skulle därför sysselsättningen falla tillbaka i takt med en krympande kapitalinsats och produktion. Arbetstidsförkortningen leder därför inte till en varaktigt lägre arbetslöshet. Den långsiktiga arbetslösheten styrs i

stället av bl.a. förutsättningarna för löneförhandlingarna, arbetsmarknads- och utbildningspolitiken samt skatte- och transfereeringssystemen.

En lagstadgad förkortning av standardarbetstiden skulle leda till att också den faktiska arbetstiden sjunker men genomslaget skulle begränsas genom högre övertid och kanske även genom lägre sjukfrånvaro. Storleken på genomslaget är dock svår att uppskatta och befintliga studier pekar på ett förhållandevis stort osäkerhetsintervall. Konjunkturinstitutets beräkningar baseras på antagandet att genomslaget är 80 procent, dvs. att en förkortning av standardarbetstiden med 60 minuter minskar den faktiska arbetstiden med 48 minuter.

En arbetstidsförkortning beräknas på lång sikt minska kapitalanvändningen och produktionen i ungefär samma utsträckning som antalet arbetade timmar. Minskningen i veckoarbetstid från 40 till 38 timmar beräknas minska den faktiska arbetstiden och därmed den samlade produktionen med drygt 3,5 procent på lång sikt. En övergång från 40 till 35 timmars arbetsvecka beräknas långsiktigt minska faktisk arbetstid och därmed samlad produktion med ca 9 procent. En ökning av ledigheten med fem dagar beräknas minska produktionen med 1,2–1,5 procent på lång sikt.

Effekterna kan också beskrivas som att tillväxten under genomförandeperioden, i tre av fallen 2004–2007, skulle sjunka från cirka 1,9 procent till ca 1 procent vid förkortad veckoarbetstid samt till ca 1,5 procent vid förlängd ledighet. Innebörden är att hälften respektive en fjärdedel av den potentiella tillväxten under genomförandeperioden skulle tas ut i form av ökad ledighet.

Produktionsbortfallet vid en arbetstidsförkortning fördelas över hela befolkningen i form av lägre årslöner, lägre transfereringar och lägre offentlig konsumtion. Tillgänglighet och servicenivå för bl.a. skola, högre utbildning, vård och omsorg blir således lägre än vad den skulle ha blivit i annat fall, i en utsträckning som ungefär motsvarar arbetstidsförkortningen för offentligt anställda. Ålderspensionerna är numera knutna till inkomstutvecklingen, vilket medför att den lägre tillväxten automatiskt leder till lägre pensioner. De lägre årslönerna och de lägre transfereringarna medför lägre privat konsumtion. Löntagarna men inte övriga befolkningsgrupper får samtidigt nytta av den lägre arbetstiden i form av mer fritid. En arbetstidsförkortning resulterar på så sätt i en viss omfördelning till nackdel för bl.a. pensionärer, arbetslösa och studerande. Om den ökade fritiden värderas med utgångspunkt i lönen efter skatt så är

värdet av den ökade fritiden betydligt mindre än värdet av den uteblivna offentliga och privata konsumtionen.

På kort sikt dämpas även vinstläget i näringslivet. Både svenska och utländska kapitalägare bär alltså inledningsvis en del av kostnaderna för arbetstidsförkortningen. Vinsterna i svenskt näringsliv kan emellertid inte varaktigt avvika från vinstnivån i omvärlden. Därmed leder en arbetstidsförkortning på lång sikt till en motsvarande lägre årslön medan såväl svenska som utländska kapitalägare blir skadelösa.

Under de närmaste årtiondena beräknas antalet personer mellan 16 och 64 år minska samtidigt som den totala befolkningen och särskilt antalet äldre ökar. Förändringen kommer att bli särskilt påtaglig om ungefär 7–10 år då de stora kohorterna från 1940-talet träder in i pensionsåldern. Av demografiska skäl kan utvecklingen således komma att präglas av en konflikt mellan ett minskande arbetsutbud och ökande krav på pensioner, vård och omsorg. Båda trenderna följer av Sveriges åldrande befolkning. En förkortning av arbetstiden riskerar att förvärra denna konflikt.

Innehåll

Förord	273
Sammanfattning	275
1 Inledning.....	281
2 Nya arbetstids- och semesterregler	291
2.1 Uppdraget från kommittén	291
2.2 Standardarbetstid och faktisk arbetstid	293
2.3 Hur förändras faktisk arbetstid?	296
2.4 Effekter på olika sektorer	303
3 Arbetstidens effekt på den reala timlönen och antalet anställda.....	307
3.1 Teoretiska överväganden	307
3.2 Den svenska lönebildningen.....	308
4 Konsekvensanalys.....	315
4.1 Två referensscenarier.....	315
4.2 Demografisk utveckling.....	316
4.3 Den ekonomiska politiken.....	322
4.4 Referensscenarierna.....	324
4.5 Långsiktiga effekter av arbetstidsförkortning	333

4.6	Effekter av arbetstidsförkortning under anpassningsförloppet.....	339
4.7	Effekt på potentiell tillväxt	348
4.8	Fördelningseffekter	349
5	Begränsningar och utvecklingar	353
5.1	Några begränsningar.....	353
5.2	Hur påverkas produktiviteten?.....	354
5.3	Arbets tid och arbetshälsa.....	356
5.4	Driftstid.....	358
5.5	Outnyttjade resurser i ekonomin	359
5.6	Erfarenheter från Frankrike och Tyskland	360
	Referenser	363
	Tabellbilaga	365

1 Inledning

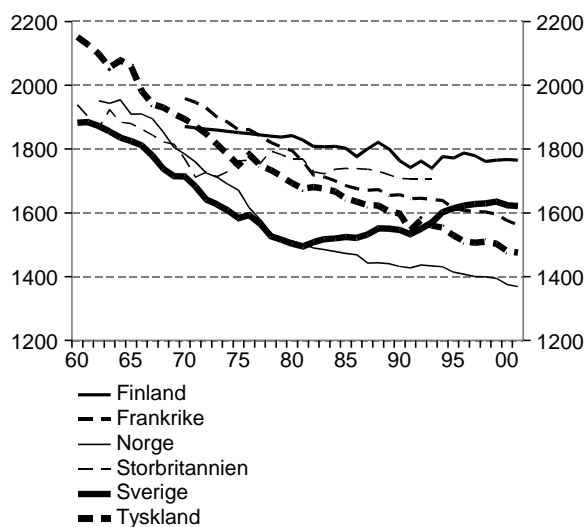
Historik

Den normala svenska årsarbetstiden har minskat i omgångar under 1900-talet. Mellan 1958 och 1960 minskade t.ex. den genomsnittliga veckoarbetstiden från 48 timmar till 45 timmar och mellan 1983 och 1988 minskade den för tvåskiftsarbetare från 40 till 38 timmar (se t.ex. Nordström Skans (2001)). Rätten till ledighet enligt Semesterlagen utvidgades dessutom 1991 från 25 till 27 dagar per år. I samband med den ekonomiska krisen 1991–1994 (den hittills största recessionen sedan 1930-talet) återgick emellertid 1994 den lagstadgade årliga semesterledigheten till 25 dagar. Sedan dess har längden på den lagstadgade semestern inte ändrats. Diagram 1 antyder att den svenska medelarbetstiden per anställd i näringslivet i själva verket har ökat under 1980- och 1990-talet.¹ Ökningen i arbetstimmar tycks till stor del ha att göra med att svenska kvinnor genom en övergång från deltid- till heltidsarbete har ökat sin genomsnittliga veckoarbetstid (se diagram 2).

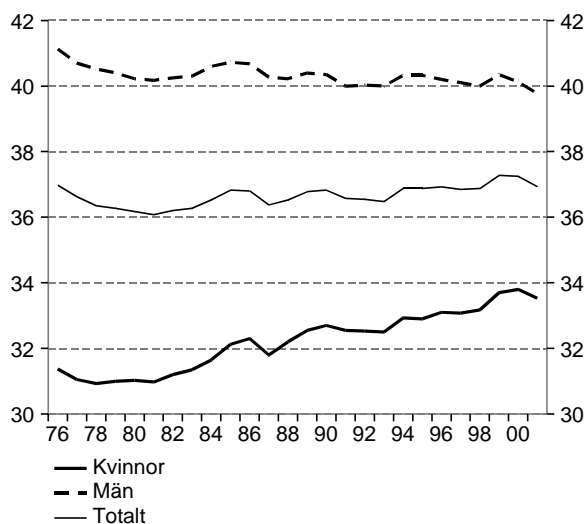
¹ Hunt (1998) rapporterar dessutom att Sverige skiljer sig från många andra europeiska länder i det att medelarbetstiden inom tillverkningsindustrin inte minskade under perioden 1985–1995.

*Diagram 1. Arbetstid per anställd i näringslivet
Timmar per år*

Anm. Arbetstiden för Tyskland avser Västtyskland.
Källa: OECD Analytical Database.

*Diagram 2. Faktisk medelarbetstid per vecka
Timmar*

Anm. Årsgenomsnitt enligt SCB:s arbetskraftsundersökning (AKU). De genomsnittliga värdena för 2001 avser de första tre kvartalen 2001.
Källa: Statistiska centralbyrån.

Utvecklingen mot kortare arbetstid, som för övrigt också har präglat flertalet andra industrialiserade länder som t.ex. Frankrike och Tyskland, har sannolikt till stor del drivits av att den ekonomiska utvecklingen gjort det möjligt att uppnå en tillfredsställande levnadsstandard med en allt mindre arbetsinsats. I takt med att löntagare har blivit bättre kompenserade för utfört arbete har därmed fritiden blivit mer värdefull. Detta är alltså en s.k. inkomsteffekt som innebär att en del av en välståndsökning i ekonomin som helhet tas ut i form av en reducerad arbetstid.

Varför kortare arbetstid?

De argument som förs fram i samband med diskussioner om en förkortning av den genomsnittliga arbetstiden bottenar ofta i endera en strävan att förbättra hälsan i arbetslivet eller i en förhoppning om att en kortare arbetstid kan minska arbetslösheten. I denna rapport analyseras främst den senare frågan närmare. Utgångspunkten för analysen är att det är tillgången på arbetstimmar i ekonomin och produktionsteknologin som sätter gränsen för den totala produktionsvolymen på lång sikt.

För att en kortare arbetstid ska kunna minska antalet arbetslösa personer i ekonomin krävs att den samlade efterfrågan på arbetstimmar i ekonomin inte påverkas särskilt mycket av arbetstidens längd och att det är möjligt att öka antalet sysselsatta personer genom s.k. arbetsdelning i meningen att ett givet antal arbetstimmar kan fördelas på flera arbetstagare.² Båda dessa effekter är i hög grad osäkra. För det första är det tänkbart att en arbetstidsförkortning i sig genom att öka kostnaden för arbete resulterar i att arbetsgivare väljer att – i den mån det är praktiskt möjligt – ersätta delar av arbetskraften med alternativa produktionsfaktorer som t.ex. kapital. Det kan heller inte uteslutas att produktionskostnaderna ökar på ett sådant sätt att efterfrågan på samtliga produktionsfaktorer minskar. För det andra är det troligt att fasta kostnader för arbetskraften (dvs. kostnader som är relaterade till antalet anställda men inte till antalet arbetade timmar per anställd) ökar i

---

² Enligt Forslund (1996) är det troligt att en reducerad arbetstid leder till att efterfrågan på arbetskraft (mätt i antalet personer) ökar vid oförändrad real timlön. I en studie på svenska individdata 1981–1992 drar dock Nordström Skans (2001) slutsatsen att en arbetstidsförkortning troligtvis inte kommer att minska den s.k. jämviktsarbetslösheten (dvs. den del av arbetslösheten som är oberoende av det rådande konjunkurläget) eftersom de reala timlönekraven stiger som en direkt följd av den kortare arbetstiden.

betydelse jämfört med rörliga kostnader när arbetstiden kortas. Ju mer de fasta kostnaderna ökar i förhållande till de rörliga desto troligare är det att arbetsgivaren väljer att öka övertidsuttaget istället för att rekrytera ny personal. Nettoeffekten av en allmän arbetstidsförkortning på antalet sysselsatta personer kan därför vara oklar även om timlönerna inte påverkas av arbetstidens längd.³

Om timlönerna i stället justeras uppåt i samband med en kortare arbetstid (t.ex. genom att timlönen ökar exakt så mycket att årslönen förblir opåverkad av en arbetstidsförkortning) kommer den dämpande effekten på antalet sysselsatta personer att förstärkas. Den negativa sysselsättningseffekten kan dessutom stärkas ytterligare av att Riksbanken tvingas höja styrräntan (den s.k. reporäntan) i syfte att motverka de inflationsimpulser som blir följden av de högre timlönerna. I den mån den negativa effekten av stora lönekostnadsökningar på lönsamheten i internationellt verksamma företag dämpas av en försvagning i växelkursen blir nedgången i sysselsättningen mer begränsad. Även en sådan utveckling skulle dock förr eller senare tvinga fram penningpolitiska åtstramningar, dels som en följd av att den inhemska inflationen ökar vid höga lönekostnadsökningar och dels därför att den svagare växelkursen ger upphov till en högre importerad inflation.

Vägar mot kortare arbetstid

Ett sätt att åstadkomma en arbetstidsförkortning är att minska den årliga s.k. standardarbetstiden för heltidsanställda, t.ex. via en förändring i den lagstadgade veckoarbetstiden eller semesterlagstiftningen.⁴ Samma effekt kan förstås erhållas genom överenskommelser i avtal på både lokal och central nivå mellan arbetsgivare och arbetstagare.⁵ I KNAS uppdrag ligger att Arbetstids- och Semesterlagen samt övrig ledighetslagstiftning ska ses över. Förutom att ge förslag på en ny arbetstidsreglering som ger arbetstagaren ett större inflytande över arbetstidens förläggning ska kommittén undersöka

³ Det faktum att kort- och långsiktiga effekter av en reducerad arbetstid på antalet sysselsatta personer kan förmodas skilja sig åt gör det ännu svårare att dra några entydiga slutsatser om detta samband. För mer detaljer om dessa effekter, se kapitel 3 och 4.

⁴ Se faktaruta 1 för olika definitioner av mått på arbetstiden.

⁵ I den första skriften från kommittén för nya arbetstids- och semesterregler (SOU 2001:91) diskuteras frågan om arbetstidens längd ska hanteras av staten via lagstiftning eller av arbetsmarknadens parter via avtal. En intressant iakttagelse i denna skrift är att lagstiftningen om arbetstid och semester tycks ha varit en del av ett målmedvetet välfärdsbygge som ensidigt har syftat till att förbättra arbetstagarnas levnadsstandard.

olika vägar till förkortning av arbetstiden och föreslå hur en kortare arbetstid ska kunna genomföras i praktiken. Konjunkturinstitutet har i detta sammanhang givits i uppdrag att analysera effekterna av olika arbetstidsförkortningsalternativ på samhällsekonomin i stort.

Faktaruta 1. Olika mått på arbetstiden

Standardarbetstiden avser här den arbetstid exklusive övertidsuttag som är bestämd antingen i avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare eller i lag. Ett eventuellt andra arbete (en s.k. bisyssla) ingår inte i måttet. Detta innebär att standardarbetstiden skiljer sig från den s.k. *vanliga arbetade tiden* som ofta avser den arbetstid arbetstagaren arbetar inklusive bisyssla och övertidsuttag. Den s.k. *faktiska arbetstiden* mäter i sin tur antalet faktiska arbetstimmar under en särskild mätvecka under året i meningen att såväl frånvaro (t.ex. ledighets-, semester- eller sjukfrånvaro) som övertidsuttag beaktas. Ibland kan även en eventuell bisyssla ingå i detta mått. Här och i det följande avser den faktiska arbetstiden standardarbetstiden justerad för frånvaro och övertidsuttag.

Uppdraget gäller fyra beräkningsalternativ. I det första reduceras veckoarbetstiden via en ändring av Arbetstidslagen med totalt två timmar under perioden 2004–2007 (en halvtimme per år) för arbetstagare med en normal veckoarbetstid på 40 timmar eller mer och med fem procent för de som arbetar mellan 35 och 40 timmar i veckan. Standardarbetstiden minskar med 2,5 procent för de som arbetar mindre än 35 timmar i veckan.

I det andra alternativet förkortas veckoarbetstiden via en ändring av Arbetstidslagen med fem timmar 2004–2013 (också en halvtimme per år) för de personer som arbetar 40 timmar i veckan eller mer och med 12,5 procent för de som arbetar mellan 35 och 40 timmar. Standardarbetstiden minskar med 6,25 procent för de som arbetar mindre än 35 timmar i veckan.

Därutöver ska effekterna av en fem dagars lagstiftad förlängning av den årliga ledigheten uppskattas. Den utökade ledigheten införs antingen genom en förändring i Semesterlagen eller genom en helt ny lag om betald ledighet. I det tredje beräkningsalternativet med en förändring av Semesterlagen begränsas genomslaget av att många offentliganställda genom avtal redan har mer än 25 semesterdagar per år. För anställda som innan förändringen i lagen har

mer än 25 men mindre än 30 dagars semester per år blir genomslaget endast upp till 30 dagar och för de som har mer än 30 dagars semester per år sker ingen förändring i antalet semesterdagar. I det fjärde alternativet utökas den årliga ledigheten genom en ny lag om betald ledighet för alla anställda.

Standardarbetstid och faktisk arbetstid

Även om det är rimligt att tro att en kortare standardarbetstid i allmänhet leder till en kortare faktisk arbetstid är det troligt att detta delvis motverkas av ett större övertidsuttag. Det är t.o.m. tänkbart att en påtvingad minskning i arbetstiden i själva verket kan öka övertidsuttaget så mycket att antalet anställda minskar även om produktionen är oförändrad (se t.ex. Hart (1984), Calmfors och Hoel (1988) och Brunello (1989)).⁶ Nordström Skans (2001) visar att den faktiska arbetstiden ibland minskar med endast 40 procent av en reduktion i standardarbetstiden.⁷ Det är svårt att på förhand veta hur en kortare lagsfäst arbetstid kommer att påverka den faktiska arbetstiden. Genomslaget på antalet faktiska arbetstimmar har också att göra med hur sjukfrånvaron påverkas av en kortare arbetstid. Även konjunkturläget kan ha betydelse.

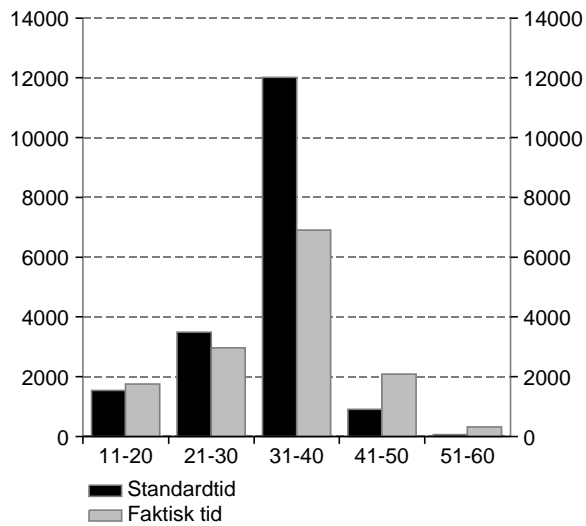
Diagram 3 och 4 visar att antalet personer som under 2000 hade en standardarbetstid motsvarande 31–40 timmar i veckan kraftigt översteg antalet personer med 31–40 timmars faktisk arbetstid. Detta gäller både för män och kvinnor. För kvinnor gäller också att antalet anställda med en standardarbetstid mellan 21 och 30 timmar i veckan översteg antalet anställda med mellan 21 och 30 timmars faktisk arbetstid. Att många arbetar övertid syns på att antalet anställda med faktisk arbetstid mellan 41 och 60 timmar översteg antalet med 41–60 timmars standardarbetstid. Sjukfrånvaro tenderar i stället att öka antalet arbetstagare med mindre än 40 timmars faktisk veckoarbetstid i förhållande till antalet med samma standardarbetstid. Diagram 5 visar bl.a. att kvinnor i större ut-

⁶ Se också Calmfors (1985) som på teoretiska grunder visar att effekten av en minskad arbetstid på löner och sysselsättning i en s.k. monopolfackföreningsmodell beror på hur arbetstiden bestäms på förhand. Om den ursprungliga arbetstiden är kortare eller lika med den som föredras av fackföreningen så kommer t.ex. en reducerad arbetstid att resultera i högre löner. I det fall där det omvända gäller, dvs. när den ursprungliga arbetstiden är längre än vad fackföreningen önskar, går löneeffekten inte att bestämma.

⁷ Detta innebär alltså att omden lagstiftade veckoarbetstiden minskar med en timme blir resultatet att den faktiska arbetstiden endast minskar med ca 25 minuter. Hunt (1999) finner en mer följsam utveckling över tiden mellan standardarbetstid och faktiskt arbetad tid.

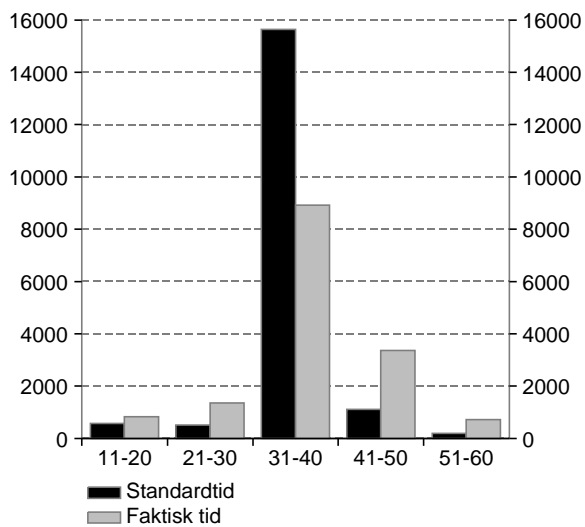
sträckning än män har en avtalad veckoarbetstid som understiger 36 timmar.

*Diagram 3. Veckoarbetstid 2000, kvinnor
Antalet personer respektive timmar*

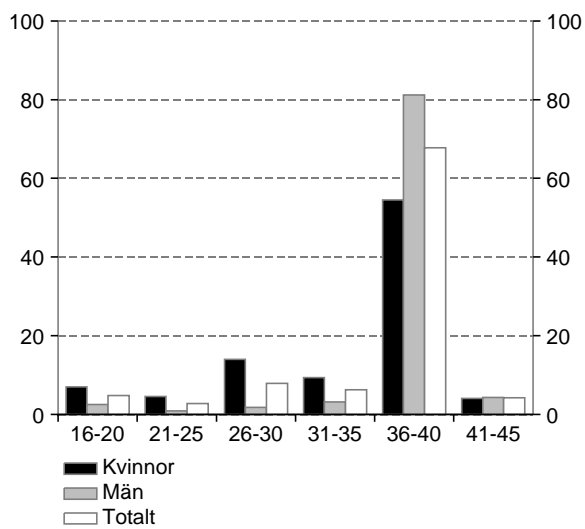
Källa: Statistiska centralbyrån.

*Diagram 4. Veckoarbetstid 2000, män
Antalet personer respektive timmar*

Källa: Statistiska centralbyrån.

*Diagram 5. Avtalad veckoarbetstid 2000
Procent respektive timmar*

Källa: Statistiska centralbyrån.

Den sammanlagda effekten av en genom lagändring minskad standardarbetstid på produktionsvolymen i ekonomin bestäms förutom av effekten på den faktiska arbetstiden och antalet sysselsatta personer av en eventuell – om än mycket svårbedömd – effekt på den genomsnittliga arbetsproduktiviteten.⁸ I den mån det är möjligt att ersätta arbete med kapital kommer t.ex. en arbetstidsförkortning – som leder till en högre arbetskraftskostnad per timme på kort sikt – på kort sikt att resultera i att den s.k. kapitalintensiteten stiger.⁹ Högre kapitalintensitet medför högre produktion per arbetstimme. Det är även möjligt att mindre utarbetade arbetstagare i största allmänhet producerar mer per timme när arbetstiden kortas. I motsatt riktning verkar det faktum att en större andel av arbetstiden går åt till administrationsarbete samt påbörjande och avslutande av arbetsuppgifter.

Rapportens disposition

Kapitel 2 beskriver i detalj kommitténs fyra olika alternativ med kortare arbetstid och beräknar hur det totala antalet arbetade timmar i ekonomin påverkas. Kapitel 3 studerar hur en kortare arbetstid allmänt kan förväntas påverka den reala timlönen och antalet sysselsatta personer. Eftersom en lagstiftad reduktion av arbetstiden är ett strukturellt ingrepp i ekonomin i meningen att denna förändring är bestående och riktar sig främst mot ekonomins utbudssida läggs i detta kapitel särskild tonvikt på mer långsiktiga ekonomiska effekter. I kapitel 4 uppskattas de makroekonomiska effekterna av de olika alternativen med arbetstidsförkortning på kort och lång sikt. Kapitel 5 diskuterar begränsningar i analysen och fördjupar den i valda delar.

---

⁸ Se t.ex. Booth och Ravallion (1993) som antar att det finns en viss arbetstidsgräns upp till vilken arbetstagarnas produktion per timme ökar och utöver vilken arbetstagarnas produktion per timme minskar.

⁹ Kapitalintensiteten definieras som kvoten mellan kapitalstocken och det faktiska antalet arbetade timmar.

2 Nya arbetstids- och semesterregler

I KNAS uppdrag ligger att se över arbetstids- och semesterlagen och övrig ledighetslagstiftning samt att lämna förslag till en ny arbetstidsreglering som ger den enskilde arbetstagaren ett större inflytande över arbetstiden. Vidare ska kommittén pröva olika vägar till förkortning av arbetstiden och ge förslag på hur dessa ska kunna genomföras. Kommittén ska uppskatta effekterna av lagda förslag på den offentliga sektorns finanser och samhällsekonomin i stort. I detta sammanhang har Konjunkturinstitutet givits uppdraget att uppskatta troliga makroekonomiska effekter av fyra olika alternativ avseende såväl en sänkning av den normala veckoarbetstiden som en förlängning av den årliga ledigheten.

2.1 Uppdraget från kommittén

Uppdraget till Konjunkturinstitutet påminner om en tidigare beställning från den s.k. Arbetstidsgruppen 2000, som bl.a. avsåg att närmare analysera förutsättningarna för olika arbetstidsförändringar och ge förslag på hur arbetet med arbetstidsfrågan ska drivas i framtiden. Även andra statliga utredningar har tidigare analyserat förutsättningarna för olika arbetstidsförändringar (se faktaruta 2).

Faktaruta 2. Tidigare utredningar

Kommittén för nya arbetstids- och semesterregler (KNAS) är en i raden av tidigare statliga utredningar som bl.a. har haft som målsättning att analysera samhällsekonomiska konsekvenser av kortare arbetstid. 1986-års s.k. Semesterkommitté beskrev t.ex. i slutbetänkandet "Om semester" (SOU 1988:54) hur semestervillkor varierar mellan avtalsområden samt uppskattade sannolika kostnader för en semesterförlängning. I slutbetänkandet "Arbetstid och välfärd"

(SOU 1989:53) drog 1987-års Arbetstidskommitté slutsatsen att en minskad arbetstid troligtvis inte kommer att sänka arbetslösheten. I betänkandet "Årsarbetstid" (SOU 1992:7) föreslogs dessutom bl.a. att den lagstadgade 40-timmarsveckan skulle omvandlas till en mer flexibel årsarbetstidsekvivalens. 1995-års Arbetstidskommitté utredde konsekvenserna av EG:s arbetstidsdirektiv avseende regler för bl.a. dygns- och veckovila samt längden på semester och veckoarbetstid. I slutbetänkandet "Arbetstid – längd, förläggning och inflytande" (SOU 1996:145) presenterades förslag på en ny arbetstidslag. Inom regeringskansliet tillsattes 2000 en arbetsgrupp (den s.k. Arbetstidsgruppen) med representanter från regeringspartiet och samarbetspartierna. I rapporten "Kortare arbetstid – för och emot" (Ds 2000:22) beskrevs inom ramen för detta arbete olika metoder för hur en arbetstidsjustering ska kunna genomföras i praktiken samt dess troliga effekter på utbudet av arbetskraft. I den första rapporten från KNAS, "Arbetstiden – lag eller avtal" (SOU 2001:91), diskuterades frågan om arbetstiden bör bestämmas av staten i lagstiftning eller av arbetsmarknadens parter i avtal. Arbetstidens längd diskuterades ytterligare i rapporten "Arbetstiden – pengarna eller livet" (SOU 2002:6).

Konjunkturinstitutet ska enligt det nuvarande uppdraget beräkna de makroekonomiska konsekvenserna av fyra olika alternativ med lagstiftad arbetstidsförkortning. Enligt det första alternativet kortas den lagstiftade veckoarbetstiden enligt Arbetstidslagen med två timmar över fyraårsperioden 2004–2007 (en halvtimme per år) för arbetstagare med en genomsnittlig arbetsvecka motsvarande 40 timmar eller mer.¹⁰ De som arbetar mellan 35 och 40 timmar erhåller en lagstiftad arbetstidsförkortning motsvarande 5 procent av den ursprungliga arbetstiden. För de som arbetar mindre än 35 timmar kommer standardarbetstiden att minska med 2,5 procent. Då veckoarbetstiden i många fall reduceras från 40 till 38 timmar benämns detta alternativ AT38.

Det andra alternativet, AT35, innebär en minskning i den normala veckoarbetstiden enligt Arbetstidslagen med fem timmar under perioden 2004–2013 (också en halvtimme per år) för de som arbetar 40 timmar i veckan eller mer och med 12,5 procent för de som arbetar mellan 35 och 40 timmar i veckan. Arbetstiden mins-

¹⁰ Arbetstidslagen introducerades 1982 och fastställer den arbetstid (såväl den ordinarie arbetstiden som jour- och övertid) som arbetsgivaren har rätt att ta ut av den enskilde arbetstagaren.

kar med 6,25 procent för de som arbetar mindre än 35 timmar i veckan.

Utöver detta ska Konjunkturinstitutet beräkna makroekonomiska effekter av sammanlagt fem dagars förlängning av antalet lediga dagar per år. Ledigheten ökar med två dagar 2004 och med en dag per år under perioden 2005–2007. I det tredje alternativet, SEML, införs den längre ledigheten genom en ändring i den befintliga Semesterlagen medan det fjärde alternativet, LBL, innebär längre ledighet genom en ny lag om betald ledighet.¹¹

I alternativ SEML begränsas den samhällsekonomiska effekten av fler semesterdagar av att många offentliganställda genom avtal redan har mer än 25 semesterdagar per år. För anställda som innan förändringen i lagen har mer än 30 dagars semester per år sker ingen förändring i semestertiden och för de som har mer än 25 men mindre än 30 dagar blir genomslaget endast upp till 30 dagar.

I alternativ LBL med en ny lag om betald ledighet finns inget sådant tak utan ledigheten ökar med sammanlagt fem dagar för alla som arbetar 40 timmar i veckan. Den årliga ledigheten förlängs i proportion till sysselsättningsgraden, vilket innebär att en person som arbetar 30 timmar får ledigt med betalning fem 6-timmarsdagar.

2.2 Standardarbetstid och faktisk arbetstid

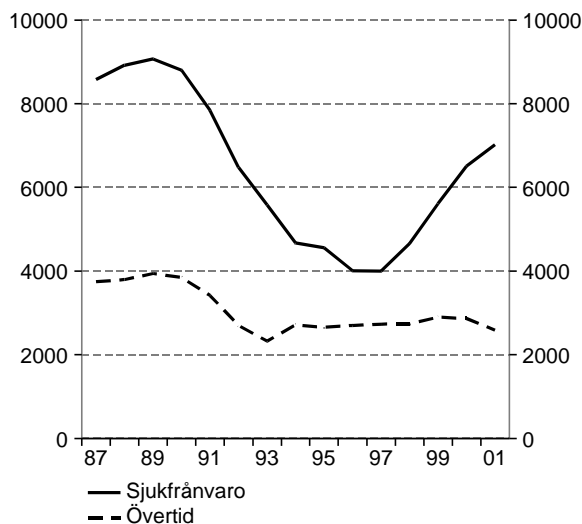
Även om det är rimligt att anta att en lagfäst reduktion av standardarbetstiden kommer att leda till en kortare faktisk arbetstid är det troligt att detta delvis kommer att motverkas av mera övertid. Särskilt på kort sikt är det ofta lönsamt för företag att på grund av olika sorters anställningskostnader öka övertidsuttaget i stället för att nyrekrytera personal. På kort sikt har också mängden ledig arbetskraft såväl i ekonomin som helhet som inom enskilda sektorer, yrkeskategorier och geografiska områden betydelse för arbetsgivarens möjlighet att rekrytera och därmed för avvägningen mellan övertid och nyrekrytering. Diagram 6 visar bl.a. att övertidsuttaget

---

¹¹ Semesterlagen, som introducerades 1977, anger bl.a. att en arbetstagare har rätt till fem veckors semester per år och att semesterlönen (som arbetstagaren också kvalificerar sig för vid arbetsskada, sjukdom och föräldraledighet) ska motsvara 12 procent av inkomsten under föregående år. Lagen medger dessutom att arbetstagare sparar semesterdagar upp till en vecka per år under fem år. Notera emellertid att många arbetstagare genom kollektivavtal har en längre årlig semesterledighet än den som anges av Semesterlagen.

minskade i samband med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet och att det därefter har varit förhållandevis stabilt.

*Diagram 6. Sjukfrånvaro och övertid
1 000-tals timmar*

Ann. Diagrammet visar det antal timmar som heltidsanställda arbetstagare var frånvarande p.g.a. sjukdom samt det antal övertidstimmar de arbetade en viss mätvecka under året.

Källa: Statistiska centralbyrån.

Även på lång sikt kan man vänta sig att övertidsarbetet liksom andelen heltidsarbetande blir högre än vid en oförändrad standardarbetstid. Ett skäl är att den faktiska arbetstiden även torde avspegla den anställdes avvägningar och arbetsuppgiftens förutsättningar i varje enskilt fall. En kortare standardarbetstid ökar också den relativa betydelsen av fasta kostnader som inte beror på antalet arbetade timmar, som t.ex. lokal- och utrustningskostnader för arbetsplatsen samt kostnader för rekrytering, upplärning och kompetensutveckling. Ju högre de fasta kostnaderna är i förhållande till de rörliga kostnaderna desto större incitament har arbetsgivaren att låta de som redan är anställda arbeta mer övertid.

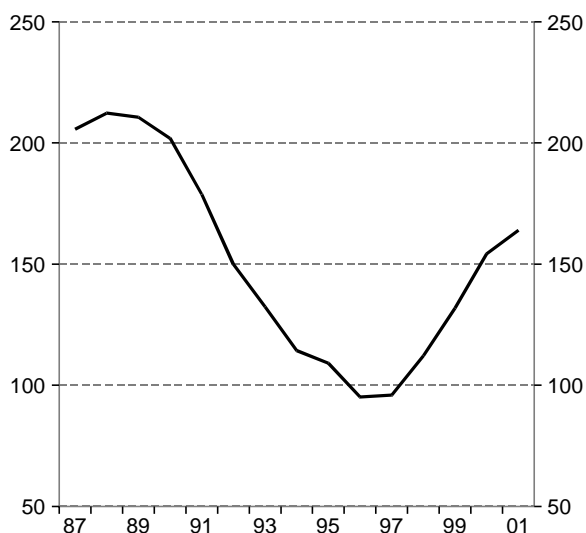
Ett skäl som talar mot att en arbetstidsförkortning i betydande grad skulle balanseras av ökad övertid är att övertidsuttaget begränsas av Arbetstidslagen. Enligt denna lag har en arbetsgivare rätt att ta ut högst 48 timmar i övertid per anställd under en period av fyra veckor eller högst 50 timmar i övertid per kalendermånad och det

totala övertidsuttaget per anställd under ett helt kalenderår får inte överstiga 200 timmar. Arbetstidslagens regler åsidosätts emellertid ganska ofta genom centrala kollektivavtal mellan arbetsgivare och fackföreningar. Övertidsreglerna kan dessutom ändras på lokal nivå. Därtill är det tänkbart att en ökning av det genomsnittliga övertidsuttaget som en följd av förkortad arbetstid på sikt kan påverka såväl Arbetstidslagen som lokala avtal och praxis på ett sätt som ger ökat utrymme för övertid.

Effekten av ändrad standardarbetstid på den faktiska arbetstiden beror också på i vilken mån sjukfrånvaron ändras.¹² Även denna effekt är mycket svår att bedöma. Under de senaste 15 åren har sjukfrånvaron varierat mycket kraftigt utan att det ännu finns någon fullgod teoretisk eller empirisk förklaring (se diagram 7). På samma sätt är den egentliga kunskapen om eventuella samband mellan arbetstid och sjukfrånvaro mycket begränsad.

*Diagram 7. Antal frånvarande pga. sjukdom
1 000-tals personer*

Anm. Antalet frånvarande avser det antal personer som pga. sjukdom var frånvarande en viss mätvecka under året.

Källa: Statistiska centralbyrån.

¹² Det är förstås även logiskt tänkbart (om än kanske något spekulativt att anta) att arbetstidens längd i sig – via effekter på arbetstagarens hälsa – så småningom skulle kunna påverka själva pensionsåldern.

Det faktum att effekten av en kortare arbetstid på arbetshälsan är svår att uppskatta innebär naturligtvis inte att frågan saknar betydelse. Denna fråga har i själva verket ökat i relevans de senaste åren då allt fler arbetstagare tycks uppleva en påtaglig stressrelaterad arbetsohälsa. Den samhällsekonomiska kostnaden för stressrelaterade sjukdomar syns bl.a. i den ekonomiska statistiken. Riksförsäkringsverket prognosticerade t.ex. under hösten 2001 att den årliga kostnaden för förtidspensioneringar kommer att öka från ca 50 miljarder till nästan 65 miljarder kronor mellan 2001 och 2004. Riksförsäkringsverket räknade också med att det kommer att finnas ca 445 000 förtidspensionärer i Sverige 2001 och att antalet ökar från 460 000 till hela 550 000 mellan 2002 och 2007.

I nästa delkapitel analyseras närmare hur den faktiska arbetstiden ändras vid de fyra alternativen med arbetstidsförkortning när den i alternativen preciserade minskning av standardarbetstiden antas slå igenom på den faktiska arbetstiden till 100, 80, 60, 40 respektive 20 procent. Det förstnämnda fallet är relevant om varken övertidsuttaget eller sjukfrånvaron ändras medan övriga fall visar effekterna vid allt starkare dämpande återverkningar i form av ökad övertid eller minskad sjukfrånvaro. I slutet av delkapitlet anges och diskuteras det genomslag som utgör utgångspunkt för den fortsatta analysen.

2.3 Hur förändras faktisk arbetstid?

Tabell 1 visar effekterna av en kortare standardarbetstid enligt alternativ AT38 på den faktiska arbetstiden givet olika antaganden om hur faktisk arbetstid påverkas av en förändring i standardarbetstiden.¹³ I kolumn 1 visas de aktuella åren under vilka arbetstiden kortas genom lagstiftning. De övriga kolumnerna (kolumn 2–6) presenterar effekterna av den kortare arbetstiden enligt AT38 på den faktiska arbetstiden vid olika antaganden om genomslaget av förändrad standardarbetstid på faktisk arbetstid.

Ett genomslag på 100 procent (kolumn 2) innebär att om standardarbetstiden minskar med en timme så kommer också den faktiska arbetstiden att minska med en timme, dvs. nettoeffekten av bl.a. ändrad övertid och ändrad sjukfrånvaro är noll. Ett genomslag

¹³ De framräknade effekterna av kommitténs fyra alternativ avseende en genom lagstiftning minskad arbetstid bygger på ett antal förenklade beräkningstekniska antaganden. Av denna anledning ska tabellerna i detta kapitel tolkas försiktigt. Faktaruta 3 beskriver kortfattat dessa antaganden.

på 80 procent innebär på samma vis att om den lagstiftade veckoarbetstiden minskar med en timme så minskar den faktiska veckoarbetstiden med 48 minuter, t.ex. som en följd av ökad övertid eller minskad sjukfrånvaro. Genomslaget på den faktiska arbetstiden är förhållandevis svårt att uppskatta, i synnerhet eftersom det sannolikt varierar såväl över tiden som mellan sektorer. I föreliggande analys används genomgående 80 procents genomslag som en jämförelsenorm. Detta väl diskuteras mer utförligt i slutet av detta kapitel.

Enligt tabell 1 minskar den faktiska arbetstiden med 0,9 procent mellan 2003 och 2004 när genomslaget är 80 procent. Den ackumulerade procentuella förändringen i faktisk arbetstid mellan 2003 och 2005 presenteras i den andra raden. Den sista raden visar den ackumulerade procentuella förändringen i antalet arbetade timmar mellan 2003 och 2007. Den genomsnittliga procentuella minskningen mellan två på varandra följande år under perioden 2004–2007 – dvs. mellan 2003 och 2004, 2004 och 2005 osv. – är 1,2 (100 procents genomslag), 0,9 (80 procent), 0,7 (60 procent), 0,5 (40 procent) och 0,2 (20 procent).

*Tabell 1. Effekter av AT38 på faktisk arbetstid vid olika genomslag
Procentuell förändring*

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	100 %	80 %	60 %	40 %	20 %
2004	-1,1	-0,9	-0,7	-0,5	-0,2
2005	-2,3	-1,8	-1,4	-0,9	-0,5
2006	-3,4	-2,7	-2,1	-1,4	-0,7
2007	-4,6	-3,6	-2,7	-1,8	-0,9

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 2 visar motsvarande procentuella förändringar i den faktiska arbetstiden när standardarbetstiden reduceras enligt AT35. Även i detta fall minskar förstas den faktiska arbetstiden med 0,9 procent mellan 2003 och 2004 när genomslaget på faktisk arbetstid av en förändring i standardarbetstid är 80 procent. Den genomsnittliga procentuella minskningen mellan två på varandra följande år under perioden 2004–2013 är vidare 1,2 (100 procents genomslag), 0,9 (80 procent), 0,7 (60 procent), 0,5 (40 procent) och 0,2 (20 procent). En jämförelse mellan tabell 1 och 2 ger vid handen att den slutliga (ackumulerade) effekten på antalet arbetade timmar enligt alterna-

tiv AT35 (dvs. -9,1 procent vid 80 procents genomslag) är 2,5 gånger så stort som den slutliga effekten enligt AT38 (-3,6 procent).

Det är också intressant att notera att den ackumulerade minskningen i arbetstimmar mellan 2004 och 2013 enligt alternativ AT35 – som är drygt 9 procent vid 80 procents genomslag – överensstämmer med tidigare teoretiska resultat av Marimon och Zilibotti (2000).¹⁴ De beräknar bl.a. att en minskning från 40 till 35 timmars arbetsvecka bör resultera i produktionsvolymen faller med omkring 9 procent.

*Tabell 2. Effekter av AT35 på faktisk arbetstid vid olika genomslag
Procentuell förändring*

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	100 %	80 %	60 %	40 %	20 %
2004	-1,1	-0,9	-0,7	-0,5	-0,2
2005	-2,3	-1,8	-1,4	-0,9	-0,5
2006	-3,4	-2,7	-2,1	-1,4	-0,7
2007	-4,6	-3,6	-2,7	-1,8	-0,9
2008	-5,7	-4,6	-3,4	-2,3	-1,1
2009	-6,8	-5,5	-4,1	-2,7	-1,4
2010	-8,0	-6,4	-4,8	-3,2	-1,6
2011	-9,1	-7,3	-5,5	-3,6	-1,8
2012	-10,2	-8,2	-6,1	-4,1	-2,1
2013	-11,4	-9,1	-6,8	-4,6	-2,3

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 3 visar effekterna av en utökad ledighet enligt SEML på den faktiska arbetstiden. Ett genomslag på 80 procent (kolumn 3) innebär här att om Semesterlagen ändras så att antalet normalt arbetade (dagar och) timmar minskar med t.ex. 1,0 procent så minskar det totala antalet faktiskt arbetade timmar med 0,8 procent. Enligt tabellen minskar den faktiska arbetstiden med 0,5 procent mellan 2003 och 2004 vid 80 procents genomslag. Den ackumulerade förändringen mellan 2003 och 2007 ges i den sista raden. Effekten är som störst mellan 2003 och 2004 eftersom semesterledigheten ökar med två dagar 2004 men endast med en dag per år

¹⁴ Marimon och Zilibotti utvecklar en teoretisk s.k. allmän jämviktsmodell med fasta kostnader för arbetskraft och endogen bestämda löner och finner bl.a. att den centrala effekten av en arbetstidsförkortning är att både produktionen och antalet arbetade timmar i ekonomin som helhet faller.

under perioden 2005–2007. Genomslaget begränsas av att många offentliganställda genom avtal redan innan lagändringen har mer än 25 semesterdagar per år. För anställda som på förhand har mer än 25 men mindre än 30 dagars semester per år begränsas genomslaget de senare åren av taket på 30 dagar. Den genomsnittliga procentuella minskningen mellan två på varandra följande år under perioden 2004–2007 är nu 0,4 (100 procents genomslag), 0,3 (80 procent), 0,2 (60 procent), 0,1 (40 procent) och 0,1 (20 procent). I kapitel 2.4 presenteras hur denna lagändring påverkar enskilda sektorer.

*Tabell 3. Effekter av SEML på faktisk arbetstid vid olika genomslag
Procentuell förändring*

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	100 %	80 %	60 %	40 %	20 %
2004	-0,6	-0,5	-0,4	-0,2	-0,1
2005	-0,9	-0,7	-0,5	-0,4	-0,2
2006	-1,2	-1,0	-0,7	-0,5	-0,2
2007	-1,5	-1,2	-0,9	-0,6	-0,3

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 4 visar effekterna på den faktiska arbetstiden av fem dagars förlängd årlig ledighet enligt LBL. Tabellen visar att den faktiska arbetstiden minskar med 0,6 procent mellan 2003 och 2004 vid 80 procents genomslag. Förändringen mellan 2003 och 2007 är -1,5 procent (se den nedersta raden). Den genomsnittliga procentuella minskningen mellan två på varandra följande år under perioden 2004–2007 är 0,5 (100 procents genomslag), 0,4 (80 procent), 0,3 (60 procent), 0,2 (40 procent) och 0,1 (20 procent). Enligt tabellen är effekterna av LBL på antalet arbetade timmar i ekonomin alltid större än effekterna av SEML. Orsaken är förstås att genomslaget av SEML begränsas av att många offentliganställda redan har mer än 25 dagars semester per år.

*Tabell 4. Effekter av LBL på faktisk arbetstid vid olika genomslag
Procentuell förändring*

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	100 %	80 %	60 %	40 %	20 %
2004	-0,8	-0,6	-0,5	-0,3	-0,2
2005	-1,1	-0,9	-0,7	-0,5	-0,2
2006	-1,5	-1,2	-0,9	-0,5	-0,3
2007	-1,9	-1,5	-1,1	-0,8	-0,4

Källa: Konjunkturinstitutet.

80 procents genomslag

Nedanstående beräkningar utgår från ett genomslag på 80 procent. Detta innebär att om standardarbetstiden minskar med t.ex. en timme så kommer den faktiska arbetstiden att minska med 48 minuter. Det är viktigt att understryka att genomslaget på den faktiska arbetstiden är mycket svårbedömt. Ett genomslag på 80 procent ligger inom det intervall med estimat som har redovisats i olika studier och ska tolkas som en bästa gissning och inte som ett med precision skattat samband.¹⁵

Det är troligt att det finns skillnader i genomslag såväl mellan som inom olika sektorer och yrkeskategorier. Dessutom kan graden av genomslag vara olika på kort och lång sikt. Det långsiktiga genomslaget kan t.ex. ligga nära 100 procent medan det kortsiktiga genomslagen kan vara betydligt lägre (se t.ex. Bodo och Curzio (1985)). Det faktum att analysen lägger störst vikt vid långsiktiga effekter talar alltså för att en rimlig utgångspunkt är att genomslaget är förhållandevis stort.¹⁶ I bedömningen om 80 procents genomslag har även vägts in att minskad arbetstid inom ramen för Arbetstidslagen i verkligheten kan avtalas bort i kollektivavtal.

Eftersom antagandet om graden av genomslag är särskilt osäkert anges också en enkel tumregel för känslighetsanalys. Om man antar 60 i stället för 80 procents genomslag, vilket också ligger inom ramen för befintliga vägledande resultat, så skulle de beräknade

¹⁵ Nordström Skans (2001) finner ett genomslag på 40 procent och Hunt (1999) finner ett genomslag mellan 88 och 100 procent.

¹⁶ Notera också att även om antagandet om detta genomslag förstås har betydelse för hur antalet arbetade timmar påverkas så kommer alltid effekten på den ekonomiska utvecklingen att vara kvalitativt densamma.

effekterna utgöra 75 procent av nedan redovisade effekter på såväl kort som lång sikt.

Faktaruta 3. Beräkningsantaganden

De uppskattade effekterna av kommitténs fyra alternativ avseende en genom lagstiftning minskad arbetstid (AT38, AT35, SEML och LBL) bygger på ett antal beräkningstekniska antaganden. Av denna anledning bör resultaten tolkas med försiktighet.

Ett antagande som gäller för samtliga beräkningsalternativ är att fördelningen av antalet anställda efter arbetad veckoarbetstid är densamma vid den tidpunkt som arbetstiden börjar kortas (dvs. 2004) som 2000. Detta antagande behövs för att i frånvaron av detaljerade prognoser för denna fördelning kunna uppskatta effekterna på den faktiska arbetstiden av alternativ som är beroende av sysselsättningsgraden.

I de fall där arbetstagaren har såväl en huvud- som bisyssla (t.ex. ett normalt arbete kompletterat med någon form av extraarbete) negligeras bisysslan vid beräkningen av antalet veckoarbetstimmar. Egenföretagare exkluderas också.

Beräkningarna som gäller effekterna av en förlängd ledighet enligt SEML och LBL utgår från att ekonomin delas upp i en privat, en kommunal och en statlig sektor. Den kommunala sektorn inbegriper här även landstingen. Därutöver har dessa beräkningar som utgångspunkt att fördelningen av arbetstagare efter veckoarbetstimmar och ålder är densamma i samtliga sektorer. Dessutom förutsätts att det genomsnittliga antalet arbetade timmar i veckan ger en uppfattning om antalet faktiska semesterdagar per år. Detta innebär t.ex. att en arbetstagare som är mellan 30 och 39 år och som normalt arbetar 40 timmar i veckan har 25 dagars årlig semester om han/hon arbetar i den kommunala eller privata sektorn och 31 dagar om han/hon arbetar i den statliga sektorn. Om han/hon istället arbetar 35 timmar i veckan blir semesteruttaget motsvarande 21,9 respektive 27,1 dagar per år. Arbetstagaren är dock alltid berättigad till 25 respektive 31 semesterdagar.

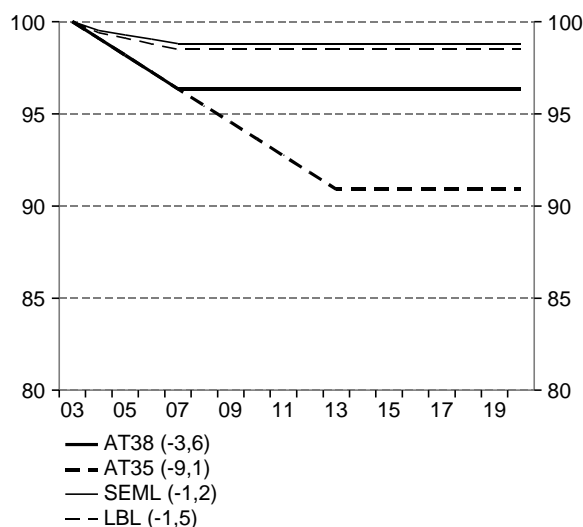
Beräkningarna förutsätter slutligen att den årliga semesterledigheten för statligt anställda regleras av det s.k. Alfa-avtalet (Allmänt löne- och förmånsavtal) som bl.a. innebär rätt till 28 dagars semester per kalenderår t.o.m. det år arbetstagaren har fyllt 29 år. Statligt anställda mellan 30 och 39 år har rätt till 31 semesterdagar och de

som har fyllt 40 år har rätt till 35 dagar. För kommunal- och landstingsanställda är semestervillkoren något mindre generösa. Arbetstagaren kvalificerar sig här normalt för 25 semesterdagar t.o.m. det år under vilket han/hon fyller 39 år. De som har fyllt 40 år men som ännu inte är 50 år kvalificerar sig för 31 semesterdagar och arbetstagaren har rätt till 35 semesterdagar fr.o.m. det år han/hon fyller 50 år. Den årliga semestertiden för arbetstagare inom den privata sektorn bestäms av Semesterlagen enligt vilken den arbetstagare som har anställts senast den 31 augusti under själva semesteråret har rätt till 25 dagars semester.

Diagram 8 visar effekten på antalet faktiskt arbetade timmar i ekonomin som helhet av de olika beräkningsalternativen vid ett genomslag på 80 procent. Diagrammet visar alltså det som i tabellerna 1–4 genomgående presenteras i den tredje kolumnen. Den totala produktionsvolymen i ekonomin är lika med produkten av den genomsnittliga arbetsproduktiviteten och antalet arbetade timmar. Det följer att under antagandet om att varken arbetsproduktiviteten eller antalet sysselsatta personer påverkas av arbetstidens längd så minskar produktionen procentuellt sett lika mycket som den faktiska medelarbetstiden. Relevansen i detta antagande diskuteras mer utförligt i kapitel 4.

*Diagram 8. Effekt av beräkningsalternativen på faktiskt arbetade timmar (80 procents genomslag)
Index 2003=100*

Källa: Konjunkturinstitutet.

2.4 Effekter på olika sektorer

I två av kommitténs beräkningsalternativ förlängs den årliga lagstadgade ledigheten successivt med sammanlagt fem dagar. Ledigheten förlängs med två dagar 2004 och med en dag per år 2005–2007. Den utökade ledigheten genomförs antingen inom ramen för Semesterlagen (SEML) eller genom en ny lag om betald ledighet (LBL). I det första fallet begränsas genomslaget av att många offentligtanställda genom avtal redan har mer än 25 semesterdagar per år. För anställda som innan förändringen i lagen har mer än 30 dagars semester per år sker ingen förändring och för de som har mer än 25 men mindre än 30 dagar blir genomslaget endast upp till 30 dagar. I alternativet som innebär att genom en ny lag om betald ledighet utöka ledigheten finns ingen sådan begränsning.

Begränsningen i genomslaget på antalet semesterdagar vid en förändring enligt SEML innebär att effekten på den totala ledigheten (och också på det totala antalet arbetade timmar) blir olika för olika sektorer. I tabell 5 visas hur antalet lediga dagar i olika

sektorer påverkas av de två alternativen. Beräkningarna har som utgångspunkt att ekonomin kan delas upp i en privat, en kommunal och en statlig sektor. Den kommunala sektorn inkluderar även landsting. Eventuella flöden av arbetskraft mellan de olika sektorerna bortses ifrån även om det är tänkbart att lagändringar som förändrar de relativa villkoren i olika sektorer kan resultera i sådana flöden. Skillnaden mellan sektorerna kan även förändra de relativa lönerna mellan olika sektorer.

I den första kolumnen anges vilket beräkningsalternativ som åsyftas samt aktuella år. I den andra kolumnen visas förändringen i antalet lediga dagar för hela ekonomin. Utvecklingen i den privata, kommunala och statliga sektorn redovisas i övriga kolumner.

*Tabell 5. Förändring i antalet lediga dagar inom olika sektorer vid SEML och LBL
Procentuell förändring*

(1)	(2) Hela ekonomin	(3) Privat	(4) Kommun	(5) Stat
SEML				
2004	6,0	8,0	3,2	1,3
2005	8,9	12,0	4,7	1,3
2006	11,9	16,0	6,3	1,3
2007	14,8	20,0	7,9	1,3
LBL				
2004	7,5	8,0	7,0	6,2
2005	11,3	12,0	10,5	9,2
2006	15,1	16,0	14,0	12,3
2007	18,9	20,0	17,5	15,4

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 5 visar bl.a. följande:

- Arbetstagare i den privata sektorn erhåller alltid en större procentuell ökning i antalet lediga dagar eftersom han/hon i genomsnitt alltid har en kortare ursprunglig semester.
- Skillnaden mellan privat och offentlig sektor blir störst när förlängningen i ledig tid begränsas av 30 dagar (SEML).

- Den utökade semesterledigheten enligt SEML ökar den genomsnittliga semesterlängden i den statliga sektorn endast mellan 2003 och 2004, vilket beror på att samtliga anställda i denna sektor får minst 30 dagars semester fr.o.m. 2004.
- Fem dagar i förhållande till den genomsnittliga semesterlängden i den privata sektorn på 25 dagar motsvarar en ökning av ledigheten med 20 procent (se den sista raden under LBL). Eftersom semesterlängden för en arbetstagare i den kommunala sektorn i genomsnitt är 28,6 dagar per år så innebär fem dagars extra ledighet en ökning med 17,5 procent. I den statliga sektorn är den genomsnittliga semestern 32,6 dagar och en ökning med fem dagar motsvarar 15,4 procent.

I tabell 6 visas hur antalet arbetade timmar förändras i de olika sektorerna vid de olika alternativen.¹⁷

Tabell 6. Förändring i antalet arbetade timmar inom olika sektorer enligt SEML och LBL
Procentuell förändring

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Hela ekonomin	Privat	Kommun	Stat
SEML				
2004	-0,5	-0,6	-0,3	-0,1
2005	-0,7	-0,9	-0,4	-0,1
2006	-1,0	-1,2	-0,6	-0,1
2007	-1,2	-1,5	-0,7	-0,1
LBL				
2004	-0,6	-0,6	-0,6	-0,6
2005	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9
2006	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2
2007	-1,5	-1,5	-1,5	-1,6

Källa: Konjunkturinstitutet.

¹⁷ Resultaten från tabell 5 har översatts till tabell 6 genom att först subtrahera antalet lediga dagar per person och år från antalet vardagar per år för att på så sätt erhålla antalet arbetsdagar per person och år. Förändringen i antalet arbetsdagar anger sedan den förändring i arbetstimmar som blir följden av de olika beräkningsalternativen.

3 Arbetstidens effekt på den reala timlönen och antalet anställda

I detta kapitel ges en kortfattad översikt av på vilket sätt arbetstidsförkortningarna kan tänkas påverka den reala timlönen, sysselsättningen och arbetslösheten på kort och lång sikt.

3.1 Teoretiska överväganden

Ett sätt att analysera effekten av en lagstiftad arbetstidsförkortning på den reala timlönen är att inom ramen för en s.k. frikonkurrensmodell studera hur efterfrågan på och utbudet av faktiska arbetstimmar i ekonomin som helhet påverkas. Eftersom den omedelbara effekten av en kortare genomsnittlig arbetstid är att arbetstagarna bjuder ut ett färre antal arbetstimmar på arbetsmarknaden så minskar ekonomins samlade utbud av arbetstimmar. Resultatet blir ett efterfrågeöverskott på arbetstimmar som så småningom leder till högre reala timlöner och därmed ett lägre antal av företagen efterfrågade arbetstimmar. En förkortning av arbetstiden leder då till en högre real timlön och ett lägre antal arbetade timmar. En tänkbar – om än svårberäknad – motverkande effekt är att utbudet av arbetstimmar samtidigt kan öka något i och med att vissa personer som allmänt föredrar en kortare arbetstid nu söker sig ut på arbetsmarknaden.

Det är emellertid viktigt att påpeka att detta enkla resonemang, som förs i termer av arbetstimmar och inte i termer av antalet sysselsatta, inte beaktar vare sig själva lönebildningsprocessen eller ofrivillig arbetslöshet. Analysen förutsätter fri konkurrens på arbetsmarknaden. Den reala timlönen antas anpassas så att utbudet av arbetstimmar blir lika stort som efterfrågan på arbetstimmar, varvid det inte kan förekomma någon ofrivillig arbetslöshet. Då ambitionen är att studera makroekonomiska effekter i vid mening av en kortare arbetstid är denna frikonkurrensmodell mindre användbar.

3.2 Den svenska lönebildningen

För att kunna göra en mer realistisk analys av effekterna av hur en allmän arbetstidsförkortning påverkar den makroekonomiska utvecklingen krävs en analysram som bättre beskriver den svenska arbetsmarknaden. En lämplig utgångspunkt är de löneförhandlingsmodeller som numera ofta används i den akademiska litteraturen.¹⁸ Enligt dessa modeller sätts den reala timlönen genom förhandlingar mellan arbetsgivare och enskilda arbetstagare eller fackföreningar. Modellerna erbjuder en mer ändamålsenlig analysram för hur reala timlöner och antalet sysselsatta påverkas av olika förändringar i ekonomier med i hög grad decentraliserade löneförhandlingar.¹⁹ Den svenska arbetsmarknaden kännetecknas förutom av förhandlingar mellan arbetsgivare och fackföreningar av en mängd olika lagar.²⁰

Enligt dessa s.k. fackföreningsmodeller väger fackföreningar fördelarna med höga reala timlöner mot de nackdelar som höga löner för med sig i form av en minskad efterfrågan på arbetskraft. Det är troligt att en arbetstidsförkortning i sig (i form av en kortare veckoarbetstid eller fler lediga dagar per år) i någon mån kommer att påverka arbetstagarnas timlönekrav. Det är t.ex. möjligt att en arbetstidsförkortning innebär att arbetstagarnas lönekrav ökar därför att skillnaden i inkomst mellan att vara arbetslös och att ha arbete blir mindre när arbetstiden kortas vid oförändrad timlön. En kortare arbetstid tenderar därmed att öka den s.k. kompensationsgraden i arbetslöshetsersättningen – dvs. den kortare arbetstiden tenderar att öka den totala ersättningen vid arbetslöshet jämfört med den totala arbetsinkomsten vid sysselsättning. En annan tänkbar effekt av en kortare arbetstid är att timlönekraven kan bli högre som en följd av att företagets efterfrågan på arbetskraft blir mindre lönekänslig när de fasta arbetskraftskostnaderna fördelas på ett färre antal arbetstimmar.

---

¹⁸ Samma resultat som diskuteras nedan kan erhållas i s.k. effektivitetslöne modeller i vilka företagen själva bestämmer lönerna.

¹⁹ Se t.ex. Calmfors (1985), Oswald (1985), Manning (1987) och Kolm (1999). Det faktum att det framför allt är länder med förhållandevis starka fackföreningar som diskuterar (och genomför) en kortare genomsnittlig arbetstid talar också för att en analys av en sådan förändring företrädesvis ska göras inom ramen för någon form av fackföreningsmodell.

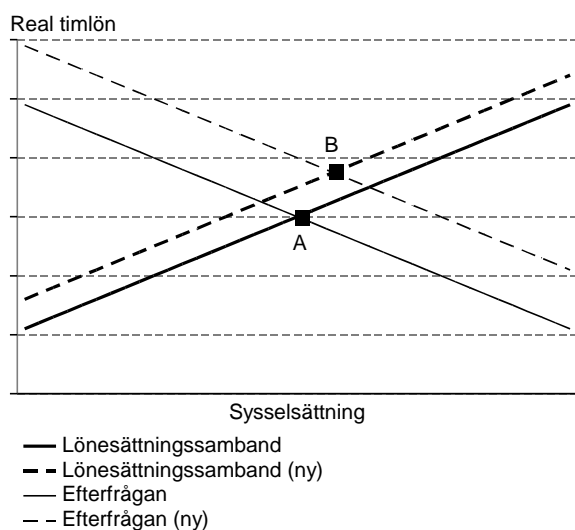
²⁰ Dessa lagar – som bl.a. inkluderar Lagen om anställningsskydd (1982), Arbetsmiljölagen (1978), Arbetstidslagen (1982), Föräldradighetslagen (1978), Jämställdhetslagen (1991), Medbestämmandelagen (1977), Semesterlagen (1977) och Studiedighetslagen (1974) – sätter också i hög grad sin prägel på den svenska arbetsmarknaden.

En motverkande effekt kan vara att de personer som allmänt föredrar att arbeta mindre tycker att en anställning blir mer tilltalande när arbetstiden kortas (den kortare arbetstiden minskar således kostnaden för alltför liten ledighet vid arbete). Dessa personer sänker därför sina lönekrav. Även det faktum att en kortare veckoarbetstid i praktiken innebär att varje arbetstagare producerar mindre per vecka, månad och år kan ge upphov till en lönedämpande effekt.²¹ Orsaken är att fackföreningens förhandlingsmakt och lönekrav beror bl.a. på den kostnad som den kan åsamka arbetsgivaren i händelse av konflikt. Denna kostnad är knuten till hur mycket varje enskild arbetstagare producerar per vecka och minskar därför när arbetstiden blir kortare.

Effekter på kort sikt

Ovanstående analys kan preciseras närmare med hjälp av diagram 9. Den vertikala axeln mäter real timlön medan den horisontella axeln mäter antalet sysselsatta.

Diagram 9. Effekt av kortare arbetstid på reallön och sysselsättning

Källa: Konjunkturinstitutet.

²¹ Se t.ex. Nymoens (1989).

Den uppåtlutande heldragna linjen visar lönesättningssambandet, dvs. hur den förhandlade lönen beror på sysselsättningen vid frånvaro av arbetstidsförkortning. Denna linje har en positiv lutning eftersom högre sysselsättning innebär att arbetstagare – som blir mindre oroliga för att förlora sina arbeten när arbetslösheten minskar – kräver högre löner. Den nedåtlutande heldragna linjen visar efterfrågan på arbetskraft, dvs. hur arbetsgivarnas efterfrågan på arbetskraft beror på den reala timlönen vid frånvaro av arbetstidsförkortning. Denna linje har negativ lutning eftersom en högre real timlön medför att företagen efterfrågar mindre arbetskraft. Skärningspunkten mellan de två heldragna linjerna, A, bestämmer antalet sysselsatta och real timlön i frånvaro av arbetstidsförkortning.

Arbetslösheten bestäms som skillnaden mellan det antal personer som vill arbeta vid den reala timlönen enligt punkt A och den faktiska sysselsättningen enligt denna punkt. Till skillnad från den ovan diskuterade frikonkurrensmodellen kan det således förekomma ofrivillig arbetslöshet enligt denna modell, vilket ger en mera realistisk beskrivning av den svenska arbetsmarknaden.

Enligt denna analysmodell medför en lagfäst förkortning av arbetstiden att arbetsgivarna på kort sikt och vid en given real timlön efterfrågar ett större antal personer. Detta illustreras som ett skift av efterfrågekurvan till höger i diagrammet, dvs. från den heldragna till den streckade nedåtlutande linjen. Förklaringen till detta skift är att eftersom en kortare arbetstid kräver fler anställda för att uppnå ett givet antal arbetade timmar kommer efterfrågan på arbetskraft att öka vid given real timlön och kapitalstock samt givna leveransavtal.

En lagfäst förkortning av arbetstiden skiftar enligt denna analysram även lönesättningssambandet åt vänster, illustrerat av skiftet från den heldragna till den streckade uppåtlutande linjen. Innebörden är att en given sysselsättningsnivå medför en högre förhandlad real timlön vid en kortare arbetstid. Detta beror på att en kortare arbetstid medför en på kort sikt högre kompensationsgrad i arbetslöshetsförsäkringen för den stora grupp som har en inkomst utöver taket för a-kassan. Den högre kompensationsgraden ändrar förutsättningarna för löntagarrepresentanterna vid förhandlingen och leder till högre lönekrav vid en given sysselsättningsnivå.

Skärningspunkten mellan de streckade linjerna, B, bestämmer sysselsättning och real timlön på kort sikt vid förkortad arbetstid. Teoriramen säger inget om hur mycket de båda linjerna skiftar men

i diagrammet skiftar lönesättningssambandet förhållandevis mindre, eftersom effekten av den på kort sikt ändrade kompensationsgraden i arbetslöshetsersättningen kan vara förhållandevis liten. Sysselsättningen blir därmed högre i punkt B än i punkt A, dvs. arbetstidsförkortningen leder på kort sikt till högre sysselsättning. Vid ett givet arbetsutbud medför detta lägre arbetslöshet. Båda skiften verkar däremot i riktning mot en högre real timlön, vilket medför att den reala timlönen blir högre på kort sikt.

Effekter på lång sikt

På lång sikt skiftar lönesättningssambandet tillbaka till ursprungsläget, dvs. till den heldragna uppåt lutande linjen i diagram 9. Detta följer om ersättningen vid arbetslöshet inte ändras på lång sikt i förhållande till ersättningen vid arbete.²²

Den kortsiktiga analysen utgår från en given kapitalstock och därmed den arbetskraftsefterfrågan som uppkommer vid denna kapitalstock. På lång sikt ändras kapitalstocken, vilket medför att även efterfrågekurvan skiftar tillbaka. Orsaken är att den på kort sikt högre reala timlönen medför lägre kapitalavkastning och lägre investeringar i Sverige. På lång sikt kan den reala kapitalavkastningen i Sverige inte avvika från den i omvärlden. Kapitalstocken anpassas därför tills dess att den reala avkastningen och därmed den reala timlönen återgår till vad de skulle ha varit utan arbetstidsförkortning. Detta gäller under förutsättning att produktiviteten per arbetstimme inte långsiktigt påverkas av den kortare arbetstiden. I en liten öppen ekonomi som den svenska är således som en första approximation den reala avkastningen på investeringar på lång sikt helt bestämd av en internationellt given kapitalavkastning. Under vissa förenklande förutsättningar är då även den reala timlönen på lång sikt helt bestämd av den internationellt givna kapitalavkastningen.

På lång sikt återgår således den reala timlönen till den ursprungliga nivå som anges av punkt A i diagram 9. Eftersom lönesättningssambandet skiftat tillbaka till den uppåt lutande heldragna lin-

---

²² Det är rimligt att tro att den svenska arbetslöshetsersättningen i stora drag följer den allmänna löneutvecklingen i ekonomin med viss eftersläpning (se t.ex. Holmlund och Kolm (1998)). En anpassning av arbetslöshetsersättningen till den allmänna lönenivån innebär alltså att kompensationsgraden så småningom återgår till den ursprungliga nivån med följden att lönesambandet på lång sikt inte förändras.

jen så är även sysselsättningen lika med den ursprungliga enligt punkt A.

Slutsatsen av denna analys är således att en arbetstidsförkortning varken påverkar den reala timlönen eller antalet sysselsatta på lång sikt. Eftersom den reala timlönen inte ändras så påverkas inte heller skillnaden mellan antalet personer som vill ha arbete vid denna reallön och antalet sysselsatta, dvs. inte heller arbetslösheten påverkas på lång sikt.²³

Ett annat sätt att förklara varför en arbetstidsförkortning inte påverkar arbetslösheten på lång sikt är att andelen arbetslösa på lång sikt, enligt denna teoriram, främst bestäms av förutsättningarna för löneförhandlingarna avseende bl.a. arbetslöshetsförsäkringen, arbetsrätten, skattesystemets struktur, graden av samordning, produkt efterfrågans priskänslighet och dylikt. En plötslig minskning av arbetskraften genom t.ex. en större olyckshändelse eller genom arbetstidsförkortning kan givetvis på kort sikt minska andelen arbetslösa men innebär inte några självklara långsiktiga förändringar av ovan nämnda faktorer som är av betydelse för andelen arbetslösa på lång sikt.

På ett mera trivialt plan kan man också konstatera att arbetslösheten inte är systematiskt högre i länder med stor befolkning, i länder med stor befolkningstäthet eller i länder med lång medelarbetstid. Detta tyder på att ett stort arbetsutbud inte har någon betydelse för andelen arbetslösa på lång sikt. Dessa och andra empiriska observationer indikerar i stället att en större befolkning, en högre befolkningstäthet och en längre medelarbetstid som en första approximation leder till en på lång sikt motsvarande högre sysselsättning och högre produktion utan att andelen arbetslösa blir högre.

Sammantaget framstår det som rimligt att utgå från att en förkortning av arbetstiden inte påverkar arbetslösheten och, vid ett givet arbetsutbud, inte heller hur många personer som är sysselsatta på lång sikt. Däremot talar såväl teoretiska som empiriska överväganden för att en förkortning av arbetstiden påverkar arbetslöshet och sysselsättning på kort och medelfristig sikt. Den anpass-

---

²³ Slutsatsen om sysselsättningen får stöd bl.a. av Jacobson och Ohlsson (2000) samt Marimon och Zilibotti (2000). Stöd för detta ges också av Layard, Nickel och Jackman (1991) som på teoretiska grunder visar att arbetslösheten kan förbli opåverkad av en arbetstidsförkortning. Även Anxo (1988) anser det vara osannolikt att en kortare arbetstid skulle ge några positiva sysselsättningseffekter. Det finns dock även studier som finner positiva sysselsättningseffekter av kortare arbetstid (se t.ex. Brunello (1989) och Bosch (1990)).

ningsprocess som visas i diagram 9 utgör en viktig del av den fortsatta analysen.

Faktaruta 4. Flexibla arbetstider

Även om det är möjligt att den direkta effekten av en kortare arbetstid är en bättre arbetshälsa (och mindre sjukfrånvaro) så kan detta motverkas av en indirekt effekt på hälsan via ett snabbare arbetstempo (samma arbetstuppgifter ska klaras av på en kortare tid) eller ett större övertidsuttag. Det är svårt att på förhand veta vilken effekt som kommer att dominera vid en särskild arbetstidsförkortning eftersom detta också har att göra med i vilken utsträckning enskilda arbetstagare samtidigt får större (eller mindre) möjligheter att påverka sina egna arbetstider. Arbetstagarna kan väntas föredra större inslag av egenbestämda arbetstider. Å andra sidan kan arbetsgivarnas kostnader för en arbetstidsförkortning hållas tillbaka om arbetsgivaren får ett större inflytande över arbetstidens förläggning. Det är t.ex. troligt att många arbetsgivare skulle vilja att en kortare arbetstid åtföljs av en större möjligheter för dem att nyttja skiftarbete för att på så vis förlänga eller upprätthålla drifttiden.

Det finns flera olika sätt att öka graden av flexibilitet i arbetstidens förläggning. Detta innebär att det inte går att säga att flexiblare arbetstider i sig ensidigt gynnar endera arbetsgivaren eller arbetstagaren. En allmän uppfattning tycks emellertid vara att en större flexibilitet i själva arbetstiderna ofta ganska ensidigt återspeglar arbetsgivarens preferenser. En större flexibilitet för arbetsgivaren vad gäller arbetstidens förläggning ger möjligheter till kostnadssänkningar som till viss del kan uppväga arbetsgivarnas kostnadshöjningar vid en arbetstidsförkortning. Analysen i denna rapport avser dock lagfäst arbetstidsförkortning utan några lagändringar avseende arbetstidens förläggning.

4 Konsekvensanalys

I detta kapitel presenteras Konjunkturinstitutets analys av de makroekonomiska effekterna av de fyra alternativen med arbetstidsförkortning. En mer detaljerad redovisning av de kvantitativa resultaten ges i tabellbilagan i slutet av rapporten.

4.1 Två referensscenarier

Enligt uppdraget från kommittén ska analysen bygga på två skilda referensscenarier som beskriver den ekonomiska utvecklingen i frånvaro av lagstiftad arbetstidsförkortning. I det första referensscenariot, REF1, minskar medelarbetsarbetstiden med 0,1 procent per år under hela analysperioden. Denna utveckling kan ses som en fortsättning på den kollektivavtalade minskningen i den genomsnittliga arbetstiden som under perioden 2001–2003 berör arbetstagare inom tillverkningsindustrin och byggnadssektorn. Dessa avtal omfattar närmare 25 procent av arbetskraften och bidrar därmed till att medelarbetstiden minskar med något mer än 0,12 procent per år för ekonomin som helhet. De berörda arbetstagarna har dock möjlighet att i stället för att förkorta arbetstiden erhålla högre pensioner, vilket minskar genomslaget på medelarbetstiden. En avtalsmässig arbetstidsförkortning kan också leda till att något fler personer övergår från kort till långt deltidsarbete eller från deltids- till heltidsarbete. Med hänsyn tagen till dessa motverkande effekter bedöms i det första referensscenariot medelarbetstiden för ekonomin som helhet minska med 0,1 procent per år 2001–2003. Även under återstoden av analysperioden bedöms liknande avtalade arbetstidsförkortningar – i många fall riktade mot andra grupper på arbetsmarknaden – ge upphov till att medelarbetstiden fortsätter att minska med 0,1 procent per år för ekonomin som helhet.

I det andra referensscenariot, REF2, sker det inte någon arbetstidsförkortning genom kollektivavtal. Skillnaden mellan referens-

scenarierna är således att medelarbetstiden bl.a. som en följd av kollektivavtal minskar med 0,1 procent per år i REF1 medan den är oförändrad i REF2.

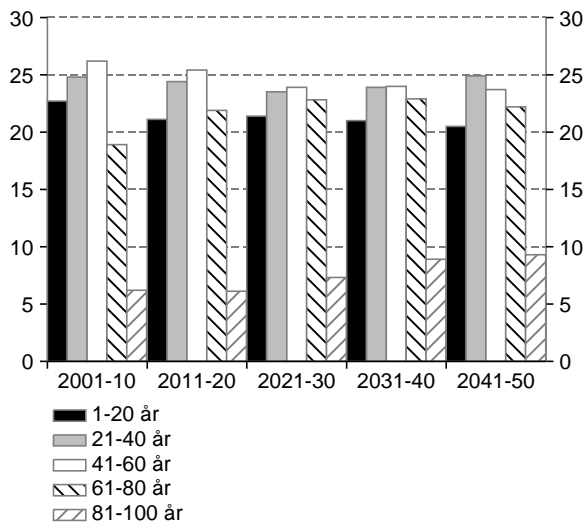
4.2 Demografisk utveckling

Den period under vilken arbetstiden kortas enligt de fyra beräkningsalternativen kommer med stor sannolikhet att präglas av en naturlig arbetskraftsminskning i och med att andelen personer i yrkesverksam ålder – de som har det huvudsakliga försörjningsansvaret för den växande icke-arbetande delen av befolkningen – kommer att minska. Denna effekt blir särskilt påtaglig omkring 2010 då de stora kohorterna från 1940-talet träder in i pensionsåldern.²⁴ Statistiska centralbyrån prognostiserar t.ex. att antalet barn och ungdomar kommer att minska med nästan 100 000 personer de närmaste tio åren samtidigt som antalet personer över 65 års ålder beräknas öka med mer än 150 000 personer. Antalet personer över 65 års ålder beräknas öka med så mycket som 800 000 fram till 2050. Mer än hälften av denna ökning beror på att andelen äldre pensionärer växer – antalet personer över 80 år bedöms kunna fördubblas jämfört med i dag. Enligt diagram 10 och 11 ökar andelen personer mellan 81 och 100 år successivt under perioden 2001–2050 för både män och kvinnor och andelen mellan 41 och 60 år minskar.

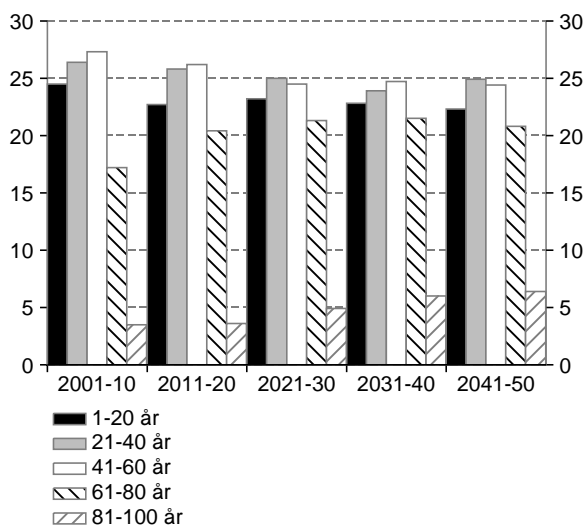
²⁴ Även om åldersprognoser är förknippade med en viss osäkerhet, bland annat beroende på framtida fertilitets- och mortalitetstal samt netto-invandring, bör här understrykas att eftersom den framtida åldersprofilen i hög grad beror på den nuvarande profilen kan den demografiska utvecklingen enklare prognosticeras än flertalet andra ekonomiska variabler. Se t.ex. rapporten "40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar", till Expertgruppen för Studier i Offentlig Ekonomi (ESO), Ds 2000:13.

Diagram 10. Åldersfördelning, kvinnor
Procent

Källa: Statistiska centralbyrån.

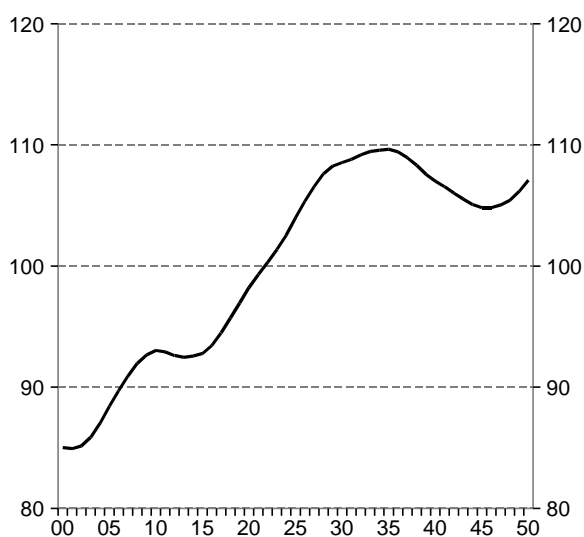
Diagram 11. Åldersfördelning, män
Procent

Källa: Statistiska centralbyrån.

Den åldrande svenska befolkningen leder till att arbetsutbudet minskar, vilket i sin tur dämpar produktionsmöjligheterna i ekonomin. Även statens inkomster och utgifter kan förväntas påverkas på ett mindre fördelaktigt sätt bl.a. som en följd av lägre skatteinkomster samt högre utgifter för pensioner och för vård och omsorg. Försörjningsbördan för personer i yrkesverksam ålder kan grovt uppskattas med en s.k. beroendekvot, definierad som antalet individer i åldersgrupperna 1–20 år och över 60 år i förhållande till antalet individer mellan 20 och 60 år. Som framgår av diagram 12 kommer denna försörjningsbörda att öka påtagligt fram till 2030.

*Diagram 12. Beroendekvot
Procent*

Källa: Statistiska centralbyrån.

Antalet sysselsatta personer i ekonomin beror förutom på antalet personer mellan 16 och 64 år, på den s.k. sysselsättningsgraden definierad som antalet sysselsatta personer i förhållande till antalet personer. Sysselsättningsgraden varierar mellan olika åldersgrupper och är förhållandevis låg för åldersgrupperna 16–19, 20–24 och 55–64. Tabell 7 visar hur åldersammansättningen kommer att förändras enligt Statistiska centralbyråns senaste prognos.

Tabell 7. Ålderssammansättning i åldrarna 16–64

	2000	2005	2010	2015	2020
<i>Andel av 16–64</i>					
16–19	7,2	6,1	5,4	5,9	6,1
20–24	9,2	10,8	9,8	8,5	9,1
25–34	21,9	21,0	23,5	24,3	22,6
35–44	21,6	21,2	20,2	19,4	21,1
45–54	22,0	22,2	23,2	23,7	22,0
55–64	18,1	18,8	18,1	18,5	19,1
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Källa: Statistiska centralbyrån.

Genom att kombinera en och samma sysselsättningsgrad för varje enskild åldersgrupp under perioden 2000–2020 med antalet personer inom respektive åldersgrupp kan sysselsättningsutvecklingen grovt uppskattas.²⁵ Som framgår av tabell 8 leder denna beräkning till att sysselsättningen ökar fram till 2005 varefter sysselsättningen minskar med 0,1–0,2 procent per år. Befolkningen i åldersgruppen 16–64 utvecklas på ett likartat sätt medan den totala befolkningen ökar under hela perioden.

²⁵ Antagandet om en konstant sysselsättningsgrad för varje enskild åldersgrupp är naturligtvis en förenkling. I verkligheten varierar denna sysselsättningsgrad bl.a. som en följd av olika förändringar på arbetsmarknaden.

*Tabell 8. Sysselsättningsutveckling enligt demografisk framskrivning
Genomsnittlig årlig procentuell förändring*

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
<i>Sysselsättningsutveckling</i>				
16–19	-5,9	-2,4	1,4	0,6
20–24	3,8	-2,1	-2,9	1,2
25–34	-0,7	2,0	0,5	-1,6
35–44	-0,6	-1,4	-0,8	1,7
45–54	0,8	0,6	0,3	-1,7
55–64	-1,4	-0,8	0,2	1,2
55–59	-4,4	-0,4	0,6	1,7
60–64	4,2	-1,7	-0,8	0,1
Totalt	0,25	-0,08	-0,14	-0,18
<i>Befolkningsutveckling</i>				
16–64	0,29	-0,28	-0,17	-0,11
Totalt	0,25	0,26	0,29	0,33

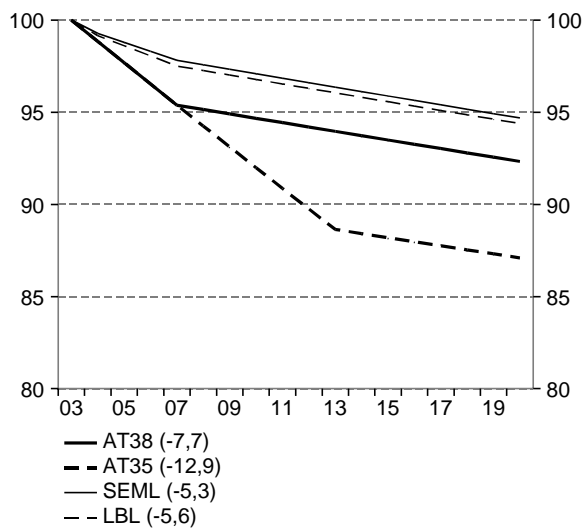
Anm. Sysselsättningen är framräknad som produkten av sysselsättningsgraden år 2000 för varje åldersgrupp och den demografiska prognosen för varje åldersgrupp.

Källor: Statistiska centralbyrån och Konjunkturinstitutet.

Den på detta sätt naturliga minskningen i antalet sysselsatta bidrar till att utbudet av arbetstimmar minskar. I kombination med de fyra alternativen med arbetstidsförkortning leder detta, vid 80 procentens genomslag, till den utveckling av antalet arbetade timmar i ekonomin som illustreras i diagram 13 och 14. Diagram 13 visar effekten av lagfäst arbetstidsförkortning i kombination med att antalet arbetade timmar minskar med 0,15 procent av demografiska skäl och med 0,10 procent bl.a. till följd av arbetstidsförkortningar i kollektivavtal. Som framgår av diagrammet är det totala antalet arbetade timmar i ekonomin mellan 5,3 och 12,9 procent mindre 2020 än 2003. I diagram 14 illustreras hur antalet arbetstimmar i ekonomin utvecklas enligt REF2 utan arbetstidsförkortning i kollektivavtal i kombination med de fyra alternativen med arbetstidsförkortning. Eftersom arbetstiden inte förkortas genom kollektivavtal blir den sammantagna minskningen i antalet arbetstimmar något mindre än i diagram 13.

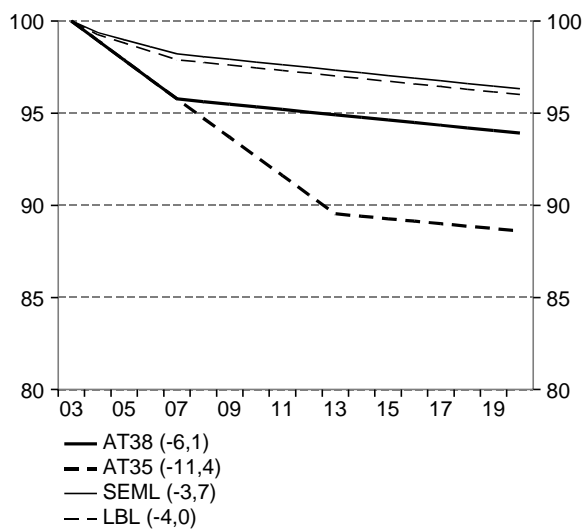

Diagram 13. Effekt av alternativen och negativ trend enligt referensalternativ 1 på totalt antal arbetade timmar
Index 2003=100

Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 14. Effekt av alternativen och negativ trend enligt referensalternativ 2 på totalt antal arbetade timmar
Index 2003=100

Källa: Konjunkturinstitutet.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att den demografiska utvecklingen i kombination med de fyra beräkningsalternativen med lagfäst arbetstidskortning leder till att det totala antalet arbetade timmar i ekonomin minskar under perioden 2003–2020. Den negativa utvecklingen i arbetstimmar begränsar tillväxtutsikterna i den svenska ekonomin.²⁶

4.3 Den ekonomiska politiken

Såväl de två referensscenarierna som de fyra alternativen med lagfäst arbetstidsförkortning baseras på vissa antaganden om penning- och finanspolitiken, som presenteras i detta delkapitel.

De höga svenska löneökningarna på 1970- och 1980-talet resulterade i hög inflation och upprepade kostnadskriser. Denna utveckling som bl.a. försämrade den svenska produktionens internationella konkurrenskraft var ohållbar och resulterade i ett systemskifte i början av 1990-talet som innebar en brytning med den tidigare höginflationsekonomin. Prisstabilitet etablerades som ett övergripande mål för den ekonomiska politiken och Riksbanken preciserade detta närmare som en målsättning att begränsa inflationen till två procent per år med en tolerans för avvikelser på en procentenhet åt vardera hållet.²⁷ De ekonomisk-politiska beslutsfattarna avsvor sig därmed i praktiken möjligheten att genom en hög inflation dämpa de makroekonomiska effekterna av alltför höga nominella löneökningar. Ansvar för sysselsättningsutvecklingen flyttades på så sätt i en högre grad över till arbetsmarknadens parter.²⁸

I föreliggande rapport antas att Sverige står utanför EMU och att Riksbanken bedriver en självständig penningpolitik med utgångspunkt från det nuvarande prisstabilitetsmålet så att inflationen uppgår till ungefär två procent. För att tydliggöra att de långsiktiga effekterna av en lagstiftad arbetstidsförkortning blir likartade vid

---

²⁶ För mer detaljer om hur åldersutvecklingen kan tänkas påverka den ekonomiska tillväxten, se t.ex. Lindh och Malmberg (1999).

²⁷ Det mått på inflationen som Riksbanken baserar sin penningpolitik på är den s.k. underliggande inflationen mätt med UNDEX. Detta mått exkluderar räntekostnader för egnahem och förändringar i indirekta skatter och subventioner från den vanliga konsumentpris-inflationen.

²⁸ När den svenska kronans växelkurs är rörlig utgör det tvåprocentiga inflationsmålet en fast punkt för såväl löne- som prisutvecklingen. Vid en eventuell framtida EMU-anslutning kommer denna punkt i stället att utgöras av den gemensamma valutan tillsammans med löne- och prisutvecklingen i resten av valutaunionen.

ett eventuellt EMU-medlemskap ges även en kort beskrivning av anpassningsprocessen vid ett medlemskap.

Även finanspolitikens uppläggning har förändrats under det senaste decenniet. Den nya budgetprocessen med utgiftstak har skärpt kontrollen över statens utgifter så att utgiftsutvecklingen i högre grad styrs med utgångspunkt från regeringens och Riksdagens mera långsiktiga överväganden. Ett annat centralt inslag är att regeringen och Riksdagen har lagt fast ett saldomål om att den offentliga sektorns finansiella sparande ska uppgå till 2 procent av BNP i genomsnitt över en konjunkturcykel.²⁹ Innebörden är att överskottet ska överstiga två procent under en högkonjunktur och understiga två procent under en lågkonjunktur. Såväl utgiftstaket som saldomålet bidrar till att skapa förtroende för den ekonomiska politiken. Budgetpolitikens inriktning är – i likhet med penningpolitikens utformning – av stor betydelse för den ekonomiska utvecklingen.

Finanspolitiken utformas i samtliga beräkningsalternativ med utgångspunkt i regeringens och riksdagens saldomål, dvs. att den offentliga sektorns finansiella sparande ska uppgå till 2 procent i genomsnitt över en konjunkturcykel. Överskott utöver detta mål tillförs hushållen i form av skattesänkningar så att överskottet vid frånvaro av störningar uppgår till 2 procent. Beräkningarna bortser från hur olika skatter och transfereringar kan påverka arbetsutbudet. Den ekonomiska utvecklingen skulle därför bli densamma om överskjutande överskott hade eliminerats genom ändrade transfereringar till hushållen i stället för genom ändrade skatter.

I de beräkningsalternativ där arbetstidsförkortningen leder till ett offentligt finansiellt sparande som underskrider två procent sker en gradvis anpassning av det offentliga sparandet mot den mål-satta nivån. Den offentliga konsumtionen och transfereringarna blir lägre än vid frånvaro av arbetstidsförkortning. Dessa anpassningar liksom andra effekter av arbetstidsförkortningen får återverkningar på storleken på de skattesänkningar som säkerställer att överskottet förblir två procent efter anpassningsförloppet.

Överskottet i de offentliga finanserna under kalkylperioden leder till att den offentliga sektorns nettoförmögenhet ökar genom ökad förmögenhet i AP-fonderna och i den s.k. premiereserven. Den växande nettoförmögenheten resulterar i växande offentliga kapitalinkomster utöver de offentliga ränteutgifterna. Givet att det

²⁹ Den offentliga sektorns finansiella sparande definieras som skillnaden mellan den offentliga sektorns inkomster och utgifter.

offentliga överskottet ska uppgå till två procent bidrar dessa växande kapitalinkomster till ett utrymme för skattesänkningar.

4.4 Referensscenarierna

I detta kapitel redovisas den ekonomiska utvecklingen vid de två referensscenarierna.

Referensscenario 1

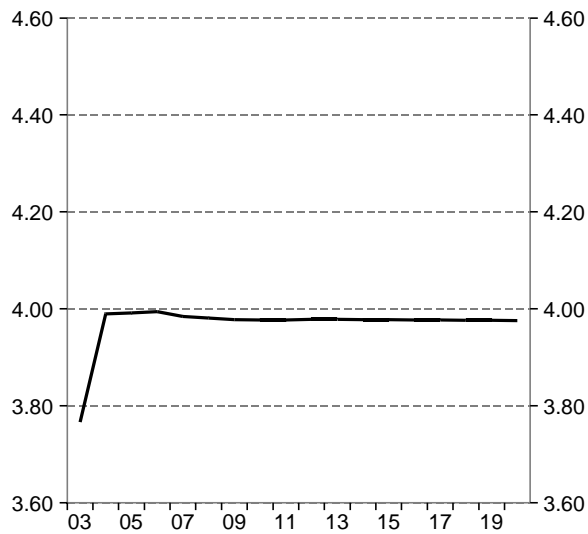
Den ekonomiska utvecklingen t.o.m. 2008 överensstämmer i REF1 med prognosen i Konjunkturinstitutets rapport Konjunkturläget november 2001.³⁰ Under perioden 2004–2008 växer ekonomin på ett balanserat sätt i meningen att produktionen följer den s.k. potentiella produktionen, vilket är förenligt med en stabil inflation på 2 procent. Löneökningstakten är också stabil och underskrider 4 procent något. Det offentliga finansiella sparandet överensstämmer med målsatta 2 procent av BNP. Arbetslösheten ligger något under 4 procent och sjunker mycket långsamt. Sysselsättningsutvecklingen bestäms därmed i huvudsak av arbetsutbudets utveckling, som i sin tur bestäms av demografiska faktorer. Utvecklingen av antalet arbetade timmar påverkas därtill av att medelarbetstiden antas sjunka med 0,1 procent per år, bl.a. som en följd av arbetstidsförkortningar enligt kollektivavtal.

För perioden 2009–2020 antas en fortsatt balanserad tillväxt med 2 procents inflation, omkring 4 procents löneökningar och ett offentligt finansiellt sparande motsvarande 2 procent av BNP (se diagram 15 och 16). Arbetslösheten fortsätter att sjunka mycket långsamt och ligger hela tiden mellan 3,5 och 4 procent (se diagram 17).

---

³⁰ För en mer detaljerad redovisning av utvecklingen fram till 2008 hänvisas till nämnda rapport, som finns tillgänglig på Konjunkturinstitutets hemsida (www.konj.se).

*Diagram 15. Nominell timlön
Årlig procentuell förändring*

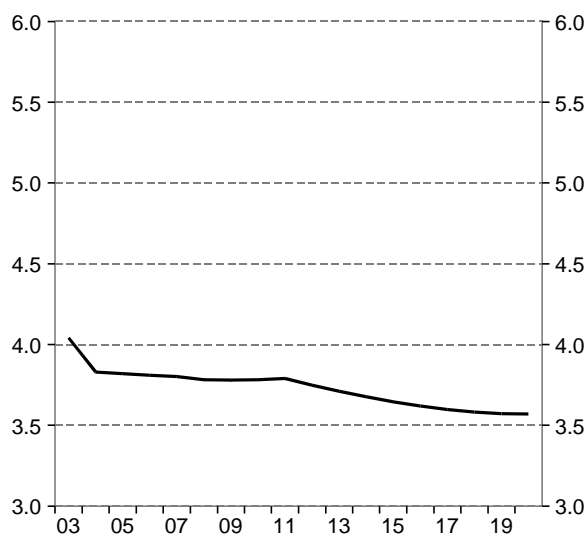
Källa: Konjunkturinstitutet.

*Diagram 16. Offentliga sektorns finansiella sparande
Procent av BNP*

Källor: Konjunkturinstitutet och Statistiska centralbyrån.

Diagram 17. Öppen arbetslöshet
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

Även under denna period bestäms sysselsättningsutvecklingen därmed främst av den demografiska utvecklingen. Som redovisas i tabell 8 ovan innebär detta att sysselsättningen under perioden 2009–2020 avtar med ungefär 0,15 procent per år som en följd av minskande befolkning i åldersgruppen 16–64 år samt ändrad ålderssammansättning inom denna åldersgrupp. Medelarbetstiden fortsätter att sjunka med 0,1 procent per år, bl.a. som en följd av fortsatta kollektivavtalade arbetstidsförkortningar.

Den uppskattade utvecklingen av antalet sysselsatta och arbetade timmar i REF1 redovisas i tabell 9 för delperioderna 2002–2010 och 2011–2020 samt ackumulerat för perioden fram till 2020. Som framgår av tabellen minskar antalet arbetade timmar med 2,1 procent mellan 2001 och 2020. Nedgången är snabbare under den senare delen av perioden som en följd av den enligt tabell 8 ofördelaktiga demografiska utvecklingen.

Den genomsnittliga arbetsproduktiviteten antas fr.o.m. 2004 öka med 1,8 procent per år vilket är nära det historiska genomsnittet. Tillsammans med den redovisade utvecklingen av antalet arbetstimmar resulterar detta i en genomsnittlig BNP-tillväxt på 1,9 procent under den första delperioden och med 1,6 procent under den

andra delperioden. I synnerhet den senare siffran är låg i ett historiskt och internationellt perspektiv.

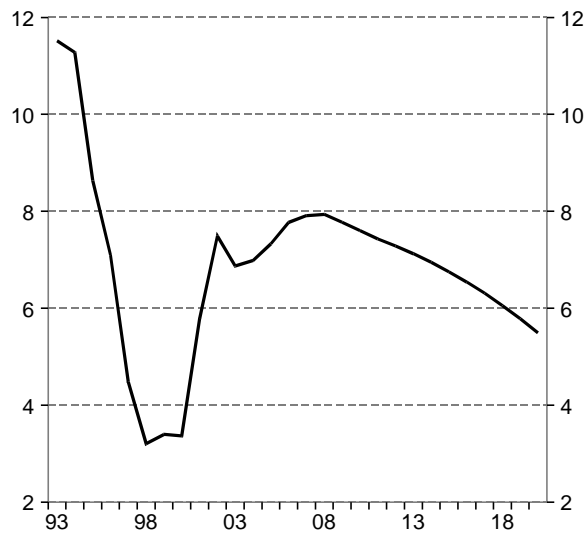
*Tabell 9. Arbetade timmar och BNP i REF1
Årlig procentuell förändring respektive procentuell förändring*

	2002–2010	2011–2020	Akkumulerat
Medelarbetsstid	-0,1	-0,1	-1,8
Sysselsättning	0,1	-0,1	-0,3
Arbetade timmar	0,0	-0,2	-2,1
Produktivitet	1,9	1,8	39,2
BNP	1,9	1,6	36,4

Källa: Konjunkturinstitutet.

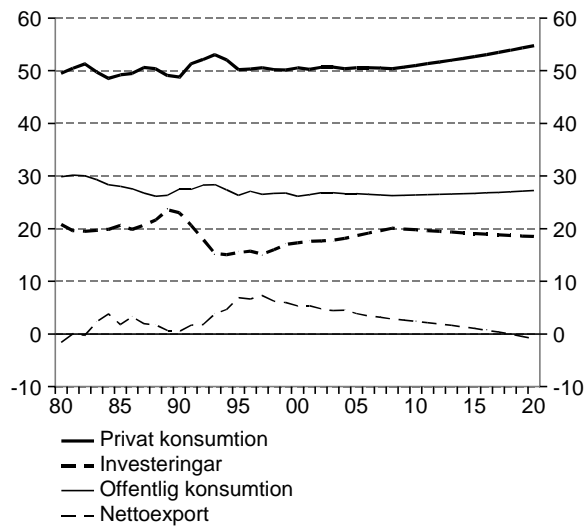
I REF1 sänks skatterna genom regeländringar med i genomsnitt 9,2 miljarder kronor per år mellan 2004 och 2020, varigenom det offentliga finansiella sparandet överensstämmer med målsatta 2 procent av BNP (se diagram 16). Dessa skattesänkningar bidrar tillsammans med den årliga ökningen av den reala timlönen med nästan 2 procent till en förhållandevis stark utveckling av hushållens disponibla inkomster. Hushållens sparande antas minska fr.o.m. 2009 eftersom andelen pensionärer ökar kraftigt (pensionärer har i genomsnitt ett negativt sparande) och eftersom de åldersgrupper som har högst sparbenägenhet minskar (se diagram 18). Den privata konsumtionens andel av BNP ökar därmed under den senare delen av kalkylperioden (se diagram 19).

*Diagram 18. Hushållens sparkvot
Procent*

Källor: Konjunkturinstitutet och Statistiska centralbyrån.

*Diagram 19. Försörjningsbalans
Andel av BNP*

Källor: Konjunkturinstitutet och Statistiska centralbyrån.

Tabell 10. Försörjningsbalans i REF1
 Årlig procentuell förändring respektive procentuell förändring

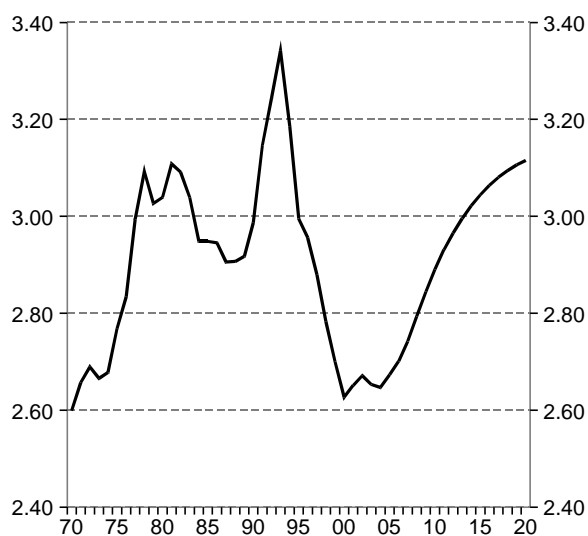
	2002–2010	2011–2020	Ackumulerat
BNP	1,9	1,6	38,4
Privat konsumtion	2,4	2,3	55,4
Offentlig konsumtion	0,5	0,5	10,0
Bruttoinvesteringar	3,8	0,9	53,5
Nettoexport	-3,1	0,0	-24,3

Källa: Konjunkturinstitutet.

I utgångsläget är den s.k. kapitalkvoten, dvs. kvoten mellan kapitalstocken och produktionen, låg i ett historiskt perspektiv, vilket delvis beror på det låga bostadsbyggandet under 1990-talet. För att på sikt nå upp till en historiskt mera normal kapitalkvot antas förhållandevis stora investeringar under de första 10 åren (se diagram 20). Därmed ökar investeringarnas andel av BNP för att därefter stabiliseras på en nivå strax under 20 procent (se diagram 19).

Diagram 20. Kapitalkvot i näringslivet

Kvot

Anm. Inklusiv bostäder.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Det nuvarande överskottet i bytesbalansen innebär att Sveriges nettoförmögenhet i utlandet ökar. Därmed ökar kapitalinkoms-

terna successivt, vilket tenderar att stärka bytesbalansen ytterligare. För att undvika en osannolikt stark utveckling av bytesbalansen antas den inhemska efterfrågan öka något mera än den potentiella produktionen, vilket innebär att importen ökar snabbare än exporten. Nuvarande positiva nettoexport, dvs. export utöver import, minskar därmed successivt fram till år 2020 (se diagram 19).

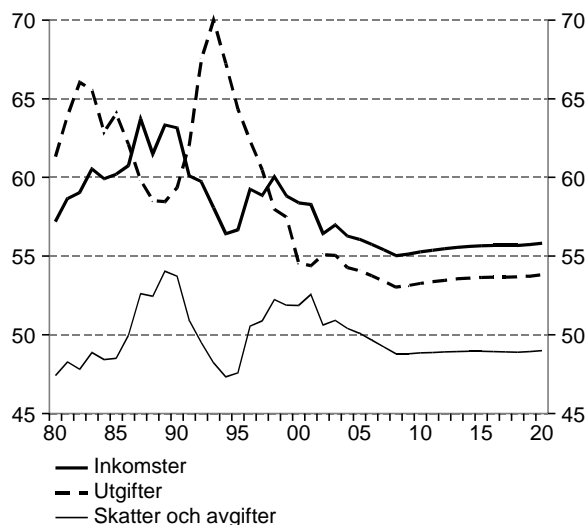
*Tabell 11. Den offentliga sektorns inkomster, utgifter och finansiella sparande 2000–2020
Procent av BNP*

	2002	2005	2010	2015	2020
Inkomster	56,4	56,1	55,3	55,7	55,8
Skatter och avgifter	50,9	50,1	48,8	49,0	49,0
Övriga inkomster	6,1	6,0	6,4	6,7	6,8
Utgifter	55,1	54,1	53,3	53,7	53,8
Transfereringar till hushåll	19,5	19,3	19,6	20,4	20,8
Konsumtion	26,9	26,6	26,4	26,7	27,2
Ränteutgifter	3,1	2,7	2,2	1,6	1,0
Övriga utgifter	5,6	5,4	5,1	4,9	4,8
Finansiellt sparande	1,4	2,0	2,0	2,0	2,0

Källa: Konjunkturinstitutet.

Den demografiska utvecklingen medför förhållandevis snabbt ökande offentliga utgifter för bl.a. förtids- och ålderspensioner till den stora grupp som är född på 1940-talet. Som framgår av tabell 11 bidrar detta till att transfereringarna till hushållen, trots en något sjunkande arbetslöshet, ökar snabbare än BNP under större delen av kalkylperioden. Den offentliga konsumtionen utgör en förhållandevis konstant andel av BNP. Ränteutgifterna minskar som andel av BNP, samtidigt som övriga inkomster än skatter och avgifter ökar bl.a. som en följd av starkt ökande kapitalinkomster i AP-fonderna och premiereservsystemet. Detta skapar utrymme för ovan nämnda skattesänkningar genom regeländringar på i genomsnitt 9,2 miljarder kronor per år, vilket medför en viss sänkning av skattekvoten under den första delperioden jämfört med 2002 års nivå (se diagram 21).

Diagram 21. Inkomster och utgifter i offentlig sektor
Procent av BNP

Källor: Konjunkturinstitutet och Statistiska centralbyrån.

Sammantaget sänks skatternas andel av BNP från 50,9 procent 2002 till ca 49 procent från och med år 2010. En sådan sänkning av skattekvoten synes vara angelägen med hänsyn till att den fortgående internationella integrationen successivt ökar de svenska skattebasernas känslighet för svenska skattesatser. Svenska skattesatser kan behöva nedjusteras för att undvika alltför stora snedvridningar av olika slag. Det är t.ex. inte sannolikt att skatterna på alkohol och tobak kan öka i takt med inflationen utan att det leder till stora inköp i utlandet i stället för i Sverige när införselbegränsningarna slopas. Även när det gäller beskattning av andra varor och tjänster samt mera generellt beskattningen av arbete och kapital torde det finnas många områden där skattesatserna behöver nedjusteras under de närmaste tjugo åren. Detta för att undvika att de samhällsekonomiska snedvridningarna blir alltför stora när de svenska skattebaserna blir alltmera känsliga för de svenska skattesatserna.

Tabell 10 och 11 visar att trots att utgifterna för den offentliga konsumtionen utgör en förhållandevis konstant andel av BNP är den volymmässiga utvecklingen betydligt svagare. Detta beror på att offentlig konsumtion såsom den mäts i nationalräkenskaperna

till stor del utgörs av arbetade timmar i offentlig verksamhet och att priset för offentlig konsumtion därmed utvecklas nästan i takt med löneökningarna, dvs. det relativa priset för offentlig konsumtion stiger trendmässigt.

Som framgår av tabell 10 ökar den offentliga konsumtionen med ackumulerat 10 procent under hela perioden 2002–2020. Detta är förhållandevis mycket med hänsyn till att det totala antalet arbetade timmar samtidigt minskar med ackumulerat 2,1 procent (se tabell 9), men torde ändå vara restriktivt i förhållande till den demografiska utvecklingen.

Utvecklingen av den egentliga servicenivån för bl.a. skola, vård och omsorg beror även på produktivitsutvecklingen inom offentlig verksamhet. Denna mäts emellertid inte i nationalräkenskaperna och framgår därför inte heller i tabell 10.

Referensscenario 2

REF2 avviker från REF1 genom att medelarbetstiden inte förkortas genom kollektivavtal. Medelarbetstiden är därför fr.o.m. 2004 konstant i stället för att sjunka med 0,1 procent per år. Som framgår av tabell 12 leder detta till att antalet arbetade timmar utvecklas något starkare och att BNP ökar snabbare än i REF1.

Här liksom i senare beräkningar antas att förkortningar av arbetstiden inte har någon varaktig effekt på varken produktionen per timme eller arbetslösheten.

*Tabell 12. Arbetade timmar och BNP i REF2
Årlig procentuell förändring respektive procentuell förändring*

	2002–2010	2011–2020	Ackumulerat
Medelarbetstid	0,0	0,0	–0,1
Syssestättning	0,1	–0,1	–0,5
Arbetade timmar	0,1	–0,1	–0,6
Produktivitet	1,9	1,8	39,7
BNP	2,0	1,7	38,9

Källa: Konjunkturinstitutet.

Eftersom produktionen per timme utvecklas i samma takt som i REF1 sett över hela perioden ökar även den reala timlönen i samma takt. En konstant i stället för sjunkande medelarbetstid innebär

därför att reallönen växer 0,1 procentenheter snabbare per år än i REF1. Löntagarna får således fullt utbyte lönemässigt av den jämfört med REF1 längre arbetstiden.

I det reformerade pensionssystemet är ålderspensionerna indexerade till inkomstutvecklingen för personer i yrkesaktiv ålder. Då inkomsten per sysselsatt årligen ökar med ca 0,1 procentenheter mer än i REF1 blir ökningstakten i ålderspensionerna lika mycket högre. Även övriga transfereringar ökar något snabbare eftersom bl.a. sjuk- och föräldraförsäkringarna är relaterade till inkomsten.

Den något högre tillväxten medför emellertid att även underlagen för bl.a. arbetsgivaravgifter, inkomstskatt och mervärdesskatt växer något snabbare. De skattesänkningar som följer av att det offentliga sparandet ska vara lika med målsatta 2 procent av BNP blir därför något högre än i REF1 och uppgår till i genomsnitt 10,2 miljarder kronor per år istället för 9,2 miljarder som i REF1. Innebördens av detta är att löntagarna liksom övriga skattebetalare får betala en del av de avtalade arbetstidsförkortningen i REF1 i form av uteblivna skattesänkningar.

I övriga avseenden, som t.ex. hushållens sparande, kapitalkvot samt konsumtion och investeringar som andel av BNP, är REF2-scenariot förhållandevis nära den i diagrammen ovan redovisade utvecklingen i REF1.

4.5 Långsiktiga effekter av arbetstidsförkortning

I detta delkapitel redovisas de långsiktiga effekterna, dvs. effekterna 2020, av de fyra alternativen med lagfäst arbetstidsförkortning jämfört med REF1. Av de skäl som angetts ovan avser redovisningen fallet då förkortningen av standardarbetstiden får 80 procents genomslag på den faktiska arbetstiden. Effekterna jämfört med REF2 liksom den sammantagna makroekonomiska utvecklingen vid arbetstidsförkortningarna i kombination med de två referensscenarierna redovisas främst i tabellbilagan. Dock bör här påpekas att de avvikelser från REF2 som uppstår i de olika scenarierna för arbetstidsförkortning är identiska med de avvikelser som redovisas i Tabell 13 och 14 gentemot REF1.

Det första fallet med förkortning av arbetstiden från normalt 40 till 38 timmar leder, som redovisas i tabell 1 ovan, till att medelarbetstiden reduceras med 3,6 procent från och med 2007 och framåt. Då arbetstidsförkortningen inte antas påverka varken

arbetslösheten eller sysselsättningen på lång sikt, blir den långsiktiga effekten av AT38 att såväl medelarbetstiden som antal arbetade timmar minskar med 3,6 procent.

Sverige är en liten öppen ekonomi som är starkt integrerad med omvärlden inte minst när det gäller kapitalmarknaden. Svenska och internationella placerare kan välja att placera sitt kapital i många olika länder. Avkastningen på fysiska investeringar i Sverige kan därför inte på lång sikt avvika från avkastningen på motsvarande investeringar i omvärlden. I ett långsiktigt perspektiv är därför avkastningen på investeringar i Sverige bestämd av kapitalavkastningen i omvärlden. Innebörden är att en arbetstidsförkortning i Sverige på lång sikt inte till någon del drabbar varken svenska eller internationella kapitalägare.³¹

På lång sikt antas således avkastningen på fysiska investeringar i Sverige vara densamma vid som utan lagfäst arbetstidsförkortning. För att detta ska uppnås måste kapitalvolymen reduceras i samma utsträckning som antalet arbetade timmar. Kapitalintensiteten, dvs. kapitalmängden per arbetad timme, blir då opåverkad av arbetstidsförkortningen, vilket krävs för att kapitalavkastningen ska vara opåverkad vid förhållandevis standardmässiga antaganden.

På lång sikt leder då minskningen av antalet arbetade timmar med 3,6 procent i AT38 till att även kapitalvolymen sjunker med 3,6 procent. Om både arbets- och kapitalinsatserna reduceras med 3,6 procent är det rimligt att räkna med att även BNP blir 3,6 procent lägre som en följd av arbetstidsförkortningen. Detta gäller under antagandet att arbetstidsförkortningen inte påverkar produktiviteten på lång sikt, vilket diskuteras närmare i nästa kapitel.

Motsvarande resultat för de långsiktiga effekterna av övriga tre alternativ med lagfäst arbetstidsförkortning redovisas i tabell 13.

---

³¹ På kort sikt kan däremot en övrig arbetstidsförkortning delvis resultera i en lägre kapitalavkastning, vilket diskuteras närmare i senare delkapitel.

*Tabell 13. Långsiktiga effekter på arbetade timmar och BNP
Avvikelse i procent mot REF1 år 2020*

	AT38	AT35	SEML	LBL
Medelarbetstid	-3,6	-9,1	-1,2	-1,5
Sysselsättning	0	0	0	0
Arbetade timmar	-3,6	-9,1	-1,2	-1,5
BNP	-3,6	-9,1	-1,2	-1,5

Källa: Konjunkturinstitutet.

Den genom arbetstidsförkortningen lägre BNP under 2020, jämfört med REF1, fördelas förhållandevis jämnt mellan olika användningsområden, vilket visas i tabell 14. Den lägre produktionen reducerar således den offentliga liksom den privata konsumtionen i ungefär samma utsträckning. Därmed kan de skattesatser som behövs för att finansiera den offentliga konsumtionen vara ungefär desamma som vid frånvaro av en lagfast arbetstidsförkortning. Arbetstidsförkortningen får då inte heller någon större effekt på fördelningen av det totala antalet arbetade timmar mellan privat och offentlig sektor.

En slutsats är således att arbetstidsförkortningen leder till lägre offentlig konsumtion och därmed lägre offentlig servicenivå än i REF1. I stället för en ackumulerad volymökning på 10 procent fram till 2020 begränsas volymökningen till ca 6 procent i AT38 och ca 2 procent i AT35, vilket synes vara mycket restriktivt med hänsyn till den demografiska utvecklingen.

*Tabell 14. Långsiktiga effekter för olika delar av BNP
Avvikelse i procent mot REF1 år 2020*

	AT38	AT35	SEML	LBL
BNP	-3,6	-9,1	-1,2	-1,5
Privat konsumtion	-3,7	-8,8	-1,2	-1,5
Offentlig konsumtion	-4,1	-8,1	-1,2	-1,6
Bruttoinvesteringar	-3,6	-8,1	-1,0	-1,4

Källa: Konjunkturinstitutet.

Som nämnts ovan antas arbetstidsförkortningen inte ha någon effekt på produktionen per arbetstimme på lång sikt. Arbetstidsförkortningen har då inte heller någon långsiktig effekt på real-

lönen per timme. Därmed leder arbetstidsförkortningen till att reallönen per år reduceras i samma grad som medelarbetstiden eller med 3,6 procent för AT38 jämfört med REF1. Löntagarna får således på lång sikt bära hela arbetstidsförkortningen genom motsvarande lägre årslön medan kapitalägarna skyddas genom den på lång sikt internationellt bestämda kapitalavkastningen.

Arbetstidsförkortningarna leder till att det offentliga sparandet övergångsvis underskrider det målsatta sparandet på två procent. Den offentliga konsumtionen och transfereringarna anpassas efter hand så att det målsatta sparandet uppnås inom något eller några år. Lägre årslöner medför lägre kommunala skatteinkomster och därmed lägre kommunal konsumtion. Sammantaget beräknas arbetstidsförkortningarna, som framgår av tabell 15, leda till att den offentliga konsumtionen som andel av BNP reduceras något på lång sikt.

Arbetstidsförkortningarna leder även till lägre transfereringar. Eftersom pensionerna i det nya ålderspensionssystemet är indexerade till inkomstutvecklingen leder förkortad arbetstid till en motsvarande reduktion av de inkomstindexerade ålderspensionerna. Arbetstidsförkortning enligt AT38 leder således till att ålderspensionerna på lång sikt blir 3,6 procent lägre än i REF1. Även utgifterna för bl.a. sjuk- och föräldraförsäkringarna reduceras automatiskt eftersom de är relaterade till inkomsterna. De sammanlagda transfereringarna till hushållen beräknas sjunka ungefär lika mycket som BNP till följd av arbetstidsförkortningen, dvs. transfereringarna andel av BNP blir ungefär densamma som i REF1 (se tabell 15).

Även andra offentliga utgifter som t.ex. u-landsbiståndet och avgifterna till EU blir lägre när BNP blir lägre.

Sammantaget beräknas de offentliga utgifternas andel av BNP på lång sikt bli ungefär densamma som vid frånvaro av lagfäst arbetstidsförkortning, dvs. arbetstidsförkortningar medför lägre offentlig servicenivå och lägre transfereringar i ungefär samma grad som arbetstiden reduceras.

*Tabell 15. De offentliga finanserna på lång sikt
Procent av BNP år 2020*

	REF1	AT38	AT35	SEML	LBL
Inkomster	55,8	54,2	55,5	54,6	54,7
Skatter och avgifter	49,0	47,6	48,8	48,0	48,0
Övriga inkomster	6,8	6,6	6,7	6,7	6,7
Utgifter	53,8	52,2	53,5	52,6	52,7
Transfereringar till hushåll	20,8	20,7	21,9	20,6	20,7
Konsumtion	27,2	25,8	26,0	26,3	26,2
Ränteutgifter	1,0	0,9	0,7	1,0	1,0
Övriga utgifter	4,8	4,9	4,9	4,7	4,7
Finansiellt sparande	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0

Källa: Konjunkturinstitutet.

Eftersom de offentliga utgifternas andel av BNP är relativt lika vid arbetstidsförkortning som i REF1 och det finansiella sparandet är lika med saldomålet på 2 procent så är också skattekvoten ungefär densamma (se tabell 15).

Därför följer att de genomsnittliga årliga skattesänkningarna under perioden 2004–2020 är ungefär lika stora som i REF1, dvs. de uppgår till ca 9 miljarder kronor. I AT35 begränsas dock den genomsnittliga årliga skattesänkningen till omkring 7 miljarder kronor.

Dessa resultat beror givetvis på beräkningsförutsättningarna. Exempelvis antas det bli besparingar i offentlig verksamhet och offentliga transfereringar när det offentliga sparandet understiger saldomålet som en följd av arbetstidsförkortningarna utan att dessa besparingar reverseras när saldomålet uppnått. Även i övrigt antas offentlig verksamhet och offentliga transfereringar reduceras i ungefär samma grad som produktionen reduceras genom arbetstidsförkortningarna.

Resultaten skulle givetvis ha blivit annorlunda om beräkningarna i stället hade förutsatt att skatterna höjs när det offentliga sparandet understiger saldomålet eller att t.ex. den kommunala konsumtionsutvecklingen för skola, vård och omsorg bestäms enbart av demografiska faktorer, så att kommunalskattesatserna höjs vid en lägre tillväxt. Vid dessa alternativa förutsättningar skulle det beräknade skattesänkningssutrymmet ha blivit lägre och skattekvoten högre vid förkortad arbetstid.

En sådan utveckling bedöms dock vara förknippad med betydande problem med hänsyn till att den tilltagande internationella integrationen ökar de svenska skattebasernas känslighet för svenska skattesatser. Som diskuterats ovan talar detta för att skattesatserna på sikt bör kunna sänkas åtminstone i den utsträckning som sker i REF1. Detta begränsar möjligheterna att genom skattehöjningar skydda offentlig verksamhet från att reduceras vid förkortad arbetstid. Mera allmänt synes det vara mera rimligt att reducerad produktion leder till reduktioner inom alla användningsområden. I annat fall synes det område som tar hela neddragningen varit relativt överdimensionerat vid frånvaro av arbetstidsförkortningen.

De resultat som kan vara av störst intresse för att utvärdera de långsiktiga välfärdseffekterna av en lagfäst förkortning av arbetstiden är sammanställda i tabell 16.

*Tabell 16. Långsiktiga effekter på medelarbetstid och konsumtion
Avvikelse i procent mot REF1*

	AT38	AT35	SEML	LBL
Medelarbetstid	-3,6	-9,1	-1,2	-1,5
Privat konsumtion	-3,7	-8,8	-1,2	-1,5
Offentlig konsumtion	-4,1	-8,1	-1,0	-1,6

Källa: Konjunkturinstitutet.

En förkortning av arbetstiden enligt alternativ AT38 beräknas således leda till att såväl medelarbetstiden som hushållens konsumtion och den offentliga konsumtionen reduceras med 3,5–4 procent jämfört med REF1. En grov uppskattning av välfärdseffekterna av arbetstidsförkortningen fås genom att väga de negativa välfärdseffekterna av lägre privat och offentlig konsumtion mot den ökade fritiden på lång sikt. Om den ökade fritiden värderas utifrån lönen efter skatt blir slutsatsen att värdet av den längre fritiden understiger värdet av den lägre privata och offentliga konsumtionen. Därmed innebär förkortningen av arbetstiden en samhällsekonomisk förlust på lång sikt.³² Detta följer av att stora skatteklar gör (obeskattad) fritid relativt billig jämfört med privat och offentlig konsumtion. Välfärdseffekterna för de olika alternativen visas i tabell 17, både i miljarder kronor samt som procent av BNP 2020. För AT38 och AT35 är den långsiktiga välfärdsförlusten betydande. Alternativa utgångspunkter för värdering av den lägre

³² Vid beräkningen av värdet av ökad fritid har en marginalskattesats på 35 procent använts.

arbetstiden kan givetvis ge annorlunda resultat. En mer detaljerad välfärdsanalys av en förkortad arbetstid ligger utanför ramen för Konjunkturinstitutets uppdrag.

*Tabell 17. Långsiktiga välfärdseffekter av arbetstidsförkortning
Avvikelse mot REF1 i miljarder kronor (2002 års priser)*

	AT38	AT35	SEML	LBL
Konsumtion av fritid	33,6	86,4	11,8	14,5
Privat konsumtion	-62,6	-148,9	-20,3	-25,4
Offentlig konsumtion	-34,5	-68,1	-8,4	-13,5
Total effekt	-63,4	-130,6	-17,0	-24,4
Total effekt, Procent av BNP	-2,1	-4,2	-0,5	-0,8

Källa: Konjunkturinstitutet.

4.6 Effekter av arbetstidsförkortning under anpassningsförloppet

I detta delkapitel analyseras de ekonomiska effekterna av arbetstidsförkortningarna under anpassningsförloppet fram till 2020.

Som redovisats ovan innebär samtliga fyra alternativ att arbetstiden förkortas från och med 2004. Som diskuteras i kapitel 3 kan arbetsgivarna på kort sikt åtminstone delvis väntas kompensera den kortare arbetstiden genom att anställa fler personer för att motverka minskningen av det totala antalet arbetade timmar. Därmed blir sysselsättningen högre på kort sikt, vilket leder till högre nominella timlöneökningar jämfört med ett läge utan arbetstidsförkortning.

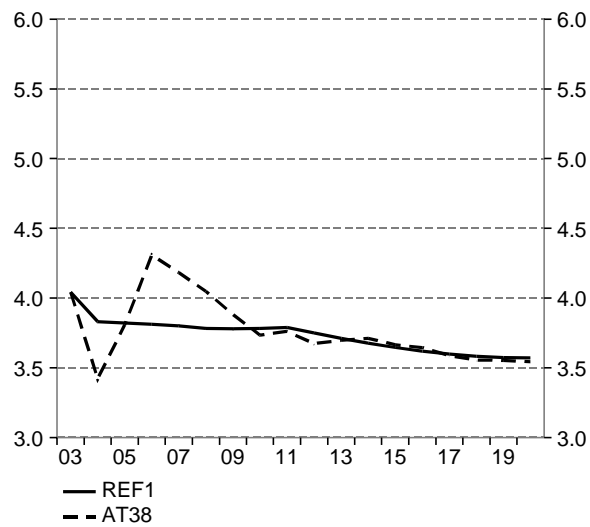
Anpassningen på kort sikt kan även beskrivas som att arbetstidsförkortningen reducerar arbetsutbudet mätt i timmar, vilket tenderar att skapa brist på arbetskraft och därmed högre nominella timlöneökningar. Detta kan också uttryckas som att löntagarna försöker begränsa effekten på årslönen av kortare arbetstid genom att kräva högre ökning av timlönen jämfört med ett läge utan arbetstidsförkortning. Om detta lyckas kommer kostnaden för arbetstidsförkortningen på kort sikt delvis att bäras av arbetsgivarna, vilket kan förklara att arbetsgivare ofta är negativa till en lagfäst förkortning av arbetstiden. Slutsatsen är att en arbets-

tidsförkortning leder till högre sysselsättning och högre real timlön på kort sikt.

Alternativ AT38

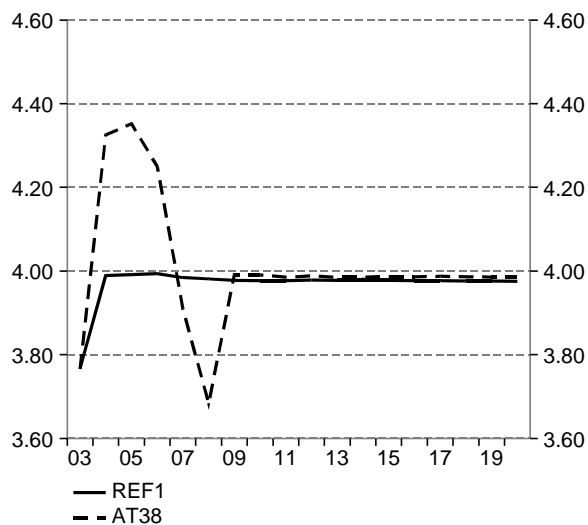
Mot bl.a. denna bakgrund beräknas en arbetstidsförkortning under åren 2004–2007 enligt alternativ AT38 leda till lägre arbetslöshet och högre nominell timlöneökning 2004 och 2005 jämfört med REF1 (se diagram 22 och 23).

*Diagram 22. Öppen arbetslöshet
Procent*

Källa: Konjunkturinstitutet.

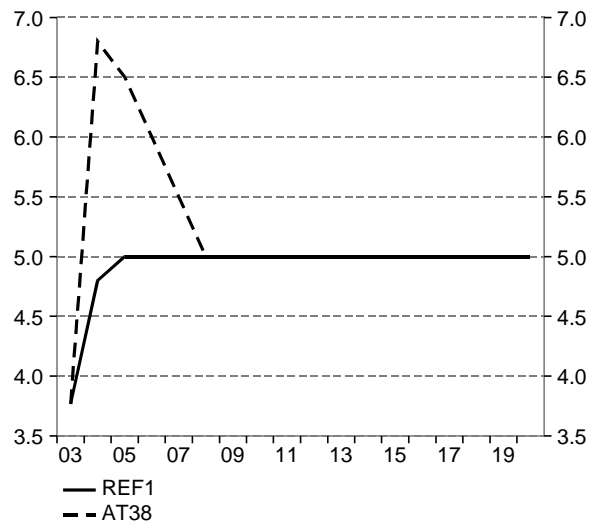
*Diagram 23. Nominell timlön
Årlig procentuell förändring*

Källa: Konjunkturinstitutet.

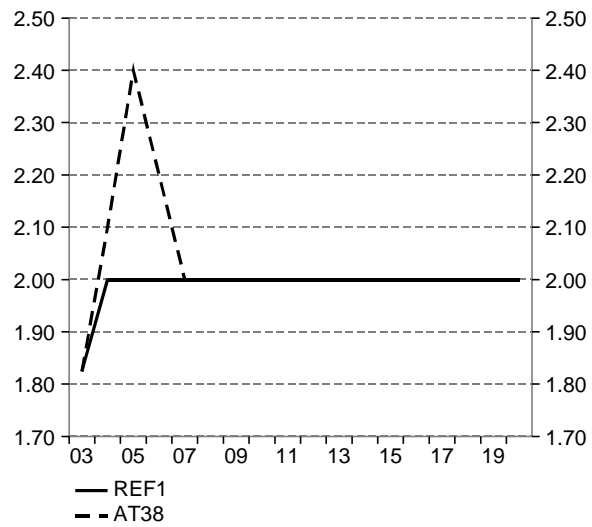
De högre timlöneökningarna ökar inflationstrycket och därmed Riksbankens prognoser för framtida inflation vid oförändrad reporänta, varvid Riksbanken höjer reporäntan (se diagram 24). Reporäntan höjs i en sådan utsträckning att inflationen på sikt nedbringas till den målsatta nivån på 2 procent. Eftersom arbets-tidsförkortningen delvis kom som en överraskning för Riksbanken kan den inte undvika att inflationen övergångsvis överstiger 2 procent (se diagram 25).

*Diagram 24. Reporänta
Procent*

Källa: Konjunkturinstitutet.

*Diagram 25. Priser
Årlig procentuell förändring*

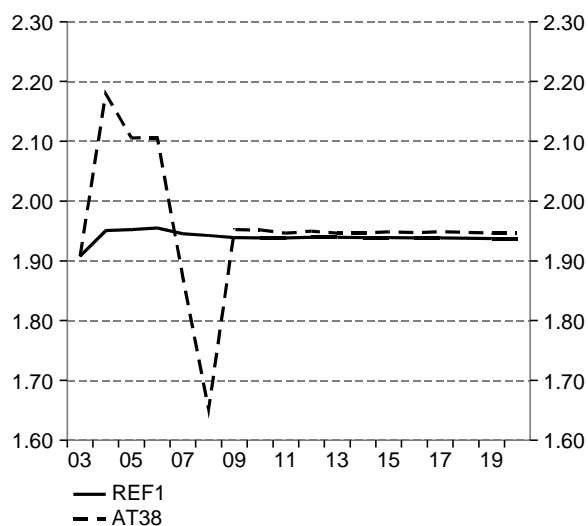

Källa: Konjunkturinstitutet.

Den högre reporäntan dämpar tillväxten i en sådan utsträckning att inflationen på sikt nedbringas till 2 procent. Den lägre tillväxten leder till en stigande arbetslöshet, som i sin tur dämpar de nominella löneökningarna. Vid arbetstidsförkortning enligt alternativ AT38 beräknas arbetslösheten nå den högsta nivån 2006 (se diagram 22).

Den på kort sikt högre reallönen per timme innebär att arbetsgivarna inledningsvis delvis bär en del av kostnaden för arbetstidsförkortningen (se diagram 26). Detta minskar avkastningen på kapital i Sverige jämfört med utlandet, vilket leder till lägre investeringar i Sverige. Nedgången av investeringarna påskyndas av och utgör också en förklaring till att den högre reporäntan medför lägre tillväxt. Som diskuterats ovan reduceras investeringarna så att kapitalvolymen 2020 reduceras i samma grad som antalet arbetade timmar eller med 3,6 procent vid den nu studerade arbetstidsförkortningen.

*Diagram 26. Real timlön
Årlig procentuell förändring*

Källa: Konjunkturinstitutet.

Då arbetstidsförkortningen inte har någon långsiktig effekt på den reala timlönen, måste den på kort sikt högre reala timlönen därför balanseras genom en övergångsvis svagare ökning av den reala timlönen. Därmed återställs kapitalavkastningen till den på lång

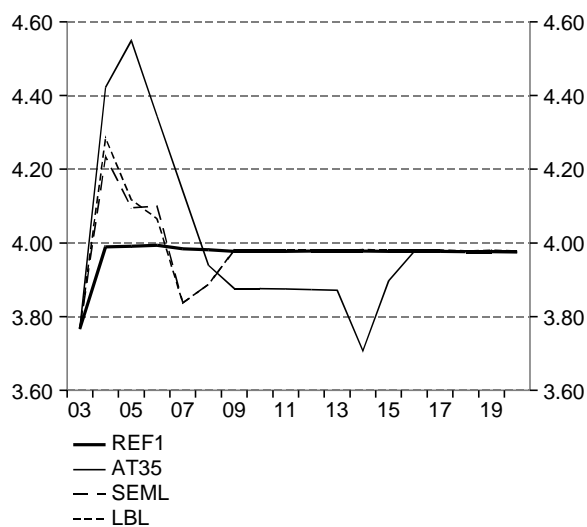
sikt internationellt bestämda nivån. Eftersom inflationen överstiger 2 procent endast under de första åren kräver detta en övergångsperiod med löneökningar som är något lägre än i REF1 (se diagram 23).

Efter det att arbetstidsförkortningen enligt alternativ AT38 genomförts fullt ut 2007 anpassas såväl arbetslösheten som löneökningstakten successivt till samma nivåer som i REF1. Effekterna på BNP, privat konsumtion, offentlig konsumtion och investeringar anpassas därmed successivt mot de ovan beskrivna långsiktiga effekterna år 2020.

Alternativ AT35, SEML och LBL

Anpassningsförloppen för de tre övriga alternativen med arbetstidsförkortning redovisas på motsvarande sätt i diagram 27, 28, 29 och 30.

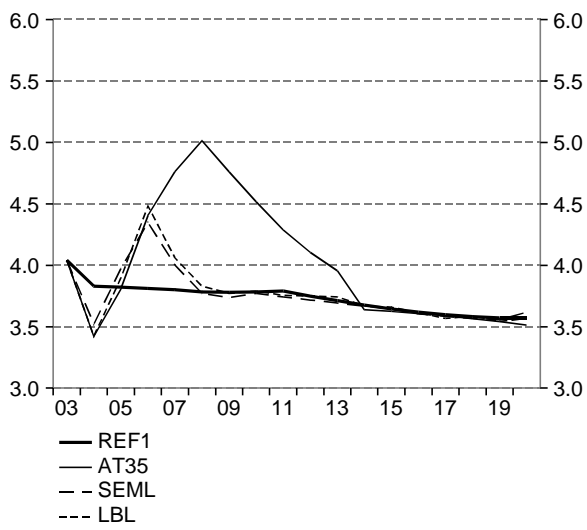
*Diagram 27. Nominell timlön
Årlig procentuell förändring*

Källa: Konjunkturinstitutet.

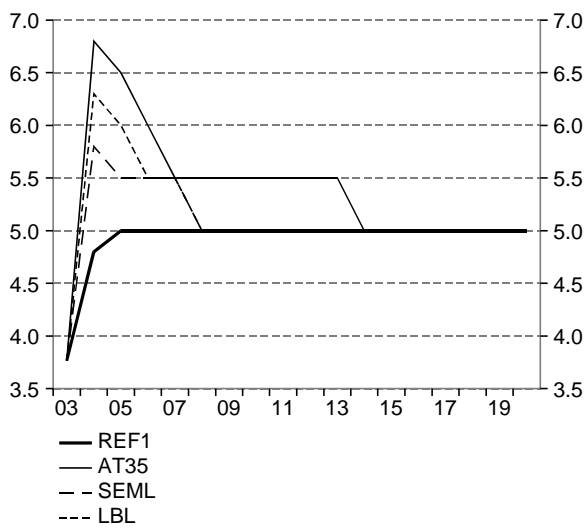

Diagram 28. Öppen arbetslöshet
Procent

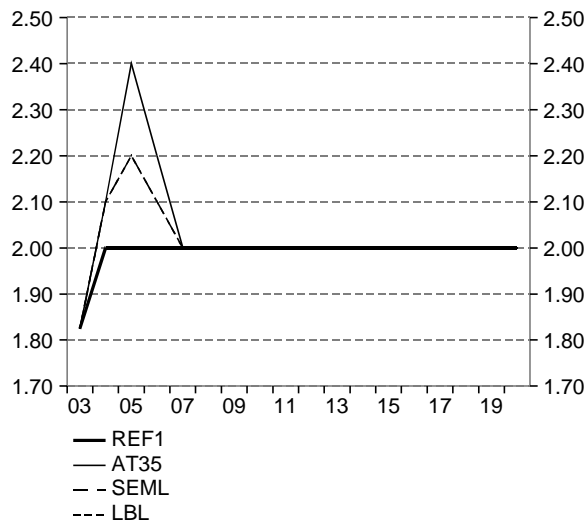
Källa: Konjunkturinstitutet.

Diagram 29. Reporänta
Procent

Källa: Konjunkturinstitutet.

*Diagram 30. Priser
Årlig procentuell förändring*

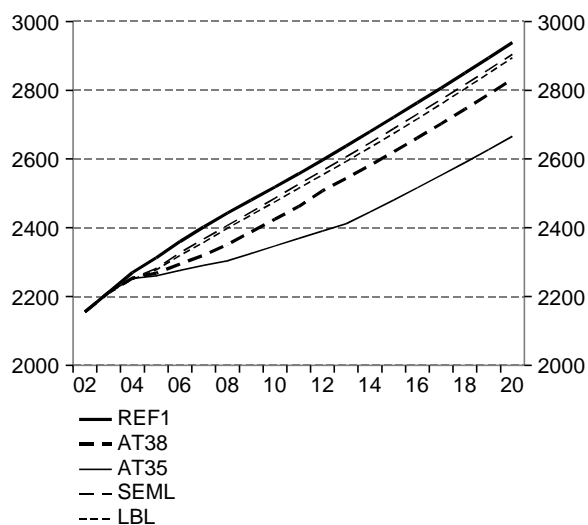

Källa: Konjunkturinstitutet.

Då AT35 innebär att arbetstiden förkortas alltmer under hela perioden fram till 2013 blir anpassningsförloppet mera utdraget än vid övriga alternativ. Eftersom arbetstidsförkortningarna är olika stora även på kort sikt blir även effekterna på arbetslösheten, lönerna och priserna olika.

Utvecklingen av BNP i de olika alternativen redovisas i diagram 31.

Diagram 31. BNP
Miljarder kronor

Källa: Konjunkturinstitutet.

Anpassning vid ett EMU-medlemskap

Arbetstidsförkortningen leder, som tidigare nämnts, till högre sysselsättning och högre real timlön på kort sikt, vilket ökar inflationstrycket i ekonomin. Vid ett medlemskap i EMU kommer penningpolitiken inte längre att reagera på inhemska inflationsimpulser, då den Europeiska centralbankens styrräntor sätts utifrån en inflationsbedömning för hela EMU-området. Därmed kommer penningpolitiken inte att kunna spela en stabiliserande roll i anpassningsförloppet.

För att hålla nere inflationstrycket, som uppstår som en följd av arbetstidsförkortningen, tvingas troligen regeringen att ta till en finanspolitisk åtstramning med högre skatter och lägre offentliga utgifter som följd. Då finanspolitiken är mindre flexibel och stabiliseringseffekten är mer svåröversäglig än för penningpolitik kommer inflationen initialt att stiga mer än vad som vore fallet utanför EMU. Eftersom inga räntehöjningar dämpar tillväxten faller arbetslösheten kraftigt, samtidigt som löneökningarna tar fart.

På lite längre sikt leder de ökande lönekostnaderna till att företagens kostnader relativt utländska konkurrenter ökar. Därmed

faller exportefterfrågan samtidigt som svenska producenter får svårare att konkurrera på hemmamarknaden, vilket får som följd att arbetslösheten börjar stiga samtidigt som investeringar och tillväxt faller. Den stigande arbetslösheten pressar ner löneökningstakten under konkurrentländernas så att svenska företags kostnadsläge anpassas till omvärlden. I ett långsiktigt perspektiv är arbetslöshet och inflation tillbaka i utgångsläget, precis som var fallet utanför EMU. På samma sätt blir de långsiktiga effekterna på BNP, sysselsättning och offentliga finanser av en arbetstidsförkortning likadana vare sig Sverige är utanför eller med i EMU. Skillnaden är att anpassningsprocessen blir långsammare och leder till större fluktuationer när en nationell penningpolitik inte finns att tillgå.

4.7 Effekt på potentiell tillväxt

Ett sätt att beskriva kostnaden för arbetstidsförkortningarna är att ange hur stor del av den potentiella tillväxten som tas i anspråk under genomförandeperioden. Alternativ AT38, SEML och LBL genomförs under 2004–2007 medan AT35 genomförs under 2004–2013. Den potentiella tillväxten under dessa genomförandeperioder antas vara lika med den genomsnittliga tillväxten i REF1 2002–2011, dvs. 1,9 procent.

Alternativ AT38 minskar medelarbetstiden och den potentiella tillväxten med 3,6 procent fördelat över fyra år, dvs. med 0,9 procentenheter per år. Den potentiella tillväxten reduceras därmed från 1,9 till 1,0 procent. Av den potentiella tillväxten används således nästan hälften för att förkorta arbetstiden.

Då sysselsättningen ökar med i genomsnitt 0,1 procent per år under 2002–2011 växer potentiell BNP per sysselsatt med 1,8 per år, varav exakt hälften används till att förkorta arbetstiden enligt AT38.

Det för hela befolkningen mest relevanta måttet är effekten på potentiell BNP per person. AT38 reducerar denna tillväxt från 1,7 till 0,8 procent, dvs. drygt hälften av den potentiella tillväxten tas i anspråk för arbetstidsförkortning.

Motsvarande resultat för övriga alternativ med lagfäst arbetstidsförkortning redovisas i tabell 18.

*Tabell 18. Potentiell tillväxt under genomförandeperioden
Årlig procentuell förändring*

	REF1	AT38	AT35	SEML	LBL
Potentiell BNP	1,9	1,0	1,0	1,6	1,5
Potentiell BNP per sysselsatt	1,8	0,9	0,9	1,5	1,4
Potentiell BNP per person	1,7	0,8	0,8	1,4	1,3

Källa: Konjunkturinstitutet.

4.8 Fördelningseffekter

På lång sikt beräknas en förkortad arbetstid reducera årslönen i samma utsträckning som arbetstiden, dvs. med 3,6 procent i AT38. Den långsiktiga kapitalavkastningen påverkas inte eftersom kapitalägare har fullgoda alternativ i form av investeringar i andra länder. Detta utgör ett exempel på den mera generella regeln att den som är fullständigt flexibel inte behöver bära någon del av ett produktionsbortfall.

Sett ur fördelningsperspektivet mellan kapital och arbete bärs således på lång sikt hela produktionsbortfallet av arbetskraften medan kapitalägarna blir skadelösa. Samtidigt får arbetskraften nytta av den lägre arbetstiden i form av mera fritid.

Den lägre produktionen och den lägre lönen medför att baserna för bl.a. arbetsgivaravgifterna, inkomstskatterna och mervärdesskatten blir lägre. Därmed blir skatteintäkterna och följaktligen transfereringarna och den offentliga konsumtionen lägre. Bördan av produktionsbortfallet sprids därmed till alla befolkningsgrupper. Ålderspensionerna reduceras automatiskt genom inkomstindexeringen och även t.ex. sjuk- och föräldradighetsersättningen anpassas automatiskt. Stora befolkningsgrupper påverkas också av att den lägre kommunala konsumtionen innebär lägre standard för bl.a. skola, vård och omsorg. Eftersom antalet arbetade timmar inom kommunal verksamhet reduceras i ungefär samma utsträckning som det totala antalet arbetade timmar så kan effekterna tydliggöras genom att antalet arbetade timmar inom skola, vård och omsorg reduceras med ca 3,5 procent vid AT38 jämfört med REF1.

Slutsatsen är att produktionsbortfallet vid en arbetstidsförkortning på lång sikt skulle fördelas över hela befolkningen i form av lägre årslöner, lägre transfereringar och lägre offentlig konsumtion medan såväl svenska som utländska kapitalägare hålls skadelösa.

Löntagarna men inte övriga befolkningsgrupper får samtidigt nytta av den lägre arbetstiden i form av mera fritid. En arbetstidsförkortning resulterar på detta sätt i en omfördelning till nackdel för bl.a. pensionärer och studerande.

Även om gruppen löntagare påverkas på ett förhållandevis likartat sätt kan ett antal skillnader noteras. För det första får reduktionen av årslönen med 3,6 procent i AT38 ett förhållandevis mindre genomslag på den disponibla inkomsten för personer med hög marginalskatt, dvs. för personer som har så hög inkomst att de betalat statlig inkomstskatt på förvärvsinkomster. På samma sätt blir genomslaget förhållandevis mindre för hushåll med inkomstberoende bostadsbidrag, eftersom inkomstbortfallet delvis balanseras av högre bostadsbidrag. För det andra blir givetvis effekten på den disponibla inkomsten mindre för personer som i förhållandevis stor utsträckning ökar övertidsarbetet. Personer med inkomster över gränsen för bostadsbidrag men under gränsen för statlig inkomstskatt som inte kan kompensera arbetstidsförkortningen med mer övertidsarbete tenderar således att få en förhållandevis stor reduktion av den disponibla inkomsten.

Eftersom det främst är barnfamiljerna som erhåller inkomstberoende bostadsbidrag så tenderar bostadsbidraget att begränsa genomslaget för barnfamiljerna. Å andra sidan är det sannolikt att barnfamiljerna i större utsträckning än andra hushåll skulle påverkas av den jämfört med REF1 lägre offentliga konsumtion, bl.a. genom mindre resurser för barnomsorg och skola. Den relativa effekten för barnfamiljerna beror givetvis också på i vilken mån transfereringsminskningarna avser barnbidrag eller andra transfereringar. Eftersom effekterna går i motsatt riktning är det sammantaget oklart om barnfamiljerna påverkas mer eller mindre än andra hushåll. De arbetslösas disponibla inkomster påverkas i ungefär samma grad som övriga eftersom arbetslöshetsersättningen anpassas med hänsyn till den allmänna inkomstutvecklingen. Neddragningen av den offentliga konsumtionen kan dock få förhållandevis större effekt för personer med svag förankring på arbetsmarknaden bl.a. som en följd av mindre resurser för arbetsmarknadspolitik.

Ovanstående analys gäller främst fördelningseffekterna på lång sikt. På kort sikt är fördelningseffekterna annorlunda. Som analyserats ovan leder en arbetstidsförkortning på kort sikt till en högre real timlön och lägre arbetslöshet (se diagram 26 samt 22). Den högre reala timlönen medför lägre vinster för svenska och utländska ägare av kapitaltillgångar i Sverige som t.ex. produktions-

anläggningar av olika slag. På kort sikt bärs således en kanske betydelsefull del av produktionsbortfallet av svenska och utländska kapitalägare, vilket minskar den kortsiktiga bördan för löntagarna och den övriga befolkningen.

På några års sikt beräknas arbetslösheten bli högre än i REF1 (se diagram 22). Samtidigt reduceras den reala timlönen ner mot samma nivå som i REF1 medan vinstandelen ökar mot en långsiktigt hållbar internationellt bestämd nivå. Produktionsbortfallet övervältras därmed successivt på löntagarna. Den lägre produktionen medför även lägre skatteintäkter, varvid produktionsbortfallet i ökande utsträckning drabbar alla befolkningsgrupper genom lägre transfereringar och lägre offentlig konsumtion.

Efter hand som anpassningsprocessen fortskrider blir fördelningseffekterna allt mera lika de ovan analyserade långsiktiga fördelningseffekterna, dvs. kapitalägarna hålls skadelösa, löntagarna gynnas av mer fritid men drabbas av lägre årslön, lägre transfereeringar och sämre offentlig service. Övriga befolkningsgrupper drabbas av lägre transfereringar och sämre offentlig service utan att gynnas av mer fritid.

5 Begränsningar och utvecklingar

5.1 Några begränsningar

Föreliggande analys av hur olika alternativ med lagfäst arbetstidsförkortning påverkar samhällsekonomin bygger på flera förenklande antaganden. Förutom de som är av mer beräkningsteknisk natur (se faktaruta 3) handlar det bl.a. om begränsningar som beror på analys- och modellramen.

En del begränsningar bestäms av kommitténs uppdrag till Konjunkturinstitutet. Frågan om i vilken mån det är samhällsekonomiskt motiverat att justera arbetstiden genom lagändring i stället för genom avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare ligger således utanför uppdraget. Uppdraget preciserar också hur standardarbetstid och antalet lediga dagar ändras i de olika alternativen och omfattar således inte frågan om hur lagen ska ändras för att faktiskt uppnå dessa förändringar.

Andra begränsningar är betingande av att det krävs betydande förenklingar av olika slag för att uppdraget ska vara genomförbart och få en rimlig omfattning. Exempelvis analyseras i kapitel 4 endast hur det totala antalet arbetade timmar och den genomsnittliga timlönen i ekonomin som helhet påverkas, medan effekterna för olika sektorer eller olika kompetensnivåer inte undersöks.

Vid arbetstidsförkortningsalternativet SEML reduceras medelarbetstiden förhållandevis mindre för offentligt anställda enligt tabell 6 ovan, vilket tenderar att minska andelen sysselsatta i offentlig sektor. Om den relativa timlönen för olika sektorer inte påverkas på lång sikt kommer den relativa årslönen i den offentliga sektorn att öka, dvs. offentligt anställda får kompensation för den relativt mindre arbetstidsförkortningen genom en viss ökning av den relativa årslönen. Sådana anpassningar av sysselsättningsandelar och relativa årslöner tar tid, vilket innebär att de kortsiktiga effekterna för olika sektorer kan väntas vara annorlunda än de långsiktiga.

Vid övriga tre arbetstidsförkortningsalternativ reduceras medelarbetstiden på ett mera enhetligt sätt för olika sektorer, vilket leder till mera begränsade anpassningar av sysselsättningsandelar och relativa årslöner.

Därtill finns det givetvis en betydande osäkerhet i flera avseenden. Den prognos för den ekonomiska utvecklingen fram till 2008 som utgör en del av REF1 liksom den därefter följande balanserade tillväxten fram till 2020 bortser t.ex. från konjunktursvängningar och andra oförutsebara chocker av den enkla anledningen att information saknas om hur dessa svängningar och chocker kommer att se ut. Osäkerhet föreligger även i andra avseenden som t.ex. internationell utveckling, demografi, produktivitet samt löne- och prisbildning. Dessa källor till osäkerhet medför att den ekonomiska utvecklingen enligt REF1 är osäker. Dessa osäkerhetsfaktorer har däremot mindre betydelse för analysen av de ekonomiska effekterna av lagfäst arbetstidsförkortning jämfört med REF1.

Analysen av de ekonomiska effekterna av lagfäst arbetstidsförkortning jämfört med REF1 är däremot osäker som en följd av osäkerhet om ett antal antaganden som ligger till grund för analysen. En del av dessa diskuteras närmare i följande delkapitel.

Det följer att beräkningarna av effekterna av lagfästa arbetstidsförkortningar – som alltså bygger på såväl tidigare rapporter från Konjunkturinstitutet som på olika bedömningar av ekonomiska samband och effekter – bör ses som en ekonomisk kalkyl med betydande prognos- och bedömningsinslag.

5.2 Hur påverkas produktiviteten?

Analysen i kapitel 4 baserades på antagandet att en lagfäst arbetstidsförkortning inte påverkar produktiviteten på lång sikt, dvs. att en minskning av antalet arbetade timmar och kapitalvolymen med t.ex. en procent minskar produktionen med en procent. Detta är givetvis ett osäkert antagande. Teoretiskt finns det många olika tänkbara effekter som verkar i olika riktning.

Minskad veckoarbetstid liksom ökad semester kan t.ex. tänkas leda till att arbetstagarna blir mera utvilade och därför kan arbeta effektivare under den kortare arbetstiden bl.a. genom att ta kortare pauser på betald arbetstid eller genom att frekvensen fel av olika slag minskar. Detta verkar i så fall i riktning mot högre produktion per arbetstimme och därmed ett mindre produktionsbortfall.

En annan tänkbar effekt är att kortare arbetstid leder till rationaliseringar och effektiviseringar som skulle ha varit omöjliga av t.ex. personalpolitiska skäl vid ett mindre pressat kostnadsläge. Eftersom en arbetstidsförkortning enligt analysen i tidigare kapitel ökar den reala timlönen inledningsvis är återverkningar av detta slag sannolika på kort sikt. En likartad kortsiktig effekt är att den genomsnittliga produktiviteten kan öka genom att mindre produktiva företag slås ut genom det högre kostnadsläget. På lång sikt kan dock inte kostnadsläget vara högre i Sverige än vid REF1 eftersom kapitalavkastningen i Sverige då anpassas till det internationellt bestämda kapitalavkastningskravet. Detta talar för att produktivetsvinster av detta slag uppkommer endast övergångsvis under perioder med ett på sikt ohållbart kostnadsläge medan de blir mindre betydelsefulla eller helt elimineras på lång sikt.

En kortare arbetstid kan också i någon mån innebära att driftstiden kan öka så att t.ex. byggnader och olika typer av utrustning kan utnyttjas under en totalt sett längre tid, vilket i såfall tenderar att öka produktiviteten. Samtidigt finns det många arbeten där varje anställd även vid en något kortare arbetstid har t.ex. ett eget arbetsrum eller egen dator. Byggnader och olika typer av utrustning kommer då att utnyttjas under en totalt sett kortare tid, vilket tenderar att minska produktiviteten. Mera allmänt kan sägas att om utnyttjandetiden för bl.a. byggnader och olika typer av utrustning är optimalt vald i utgångsläget genom en avvägning av olika omständigheter så är det mindre sannolikt att justeringar av utnyttjandetiderna vid en arbetstidsförkortning skulle ge någon mera markant effekt på produktiviteten i någondera riktning.

En anställning är oftast förknippad med fasta kostnader så som t.ex. rekryterings-, upplärnings-, informations- och kompetensutvecklingskostnader. Vid en kortare arbetstid fördelas dessa fasta kostnader på färre arbetstimmar, vilket minskar den genomsnittliga arbetsproduktiviteten.

Eftersom olika effekter verkar i olika riktning är det inte möjligt att teoretiskt avgöra om eller ens i vilken riktning produktiviteten ändras vid en lagfäst förkortning av arbetstiden. Detta blir då i stället en empirisk fråga. I en svensk studie rapporterar Anxo och Bigsten (1989) olika skattningar på i vilken utsträckning produktionen i tillverkningsindustrin påverkas av en förändringar i antalet arbetade timmar. En del skattningar tyder på att arbetsproduktiviteten ökar och andra på att den minskar när arbetstiden kortas. Det

går inte att utesluta att arbetsproduktiviteten inte alls påverkas av arbetstidens längd.

Med hänsyn till att det ur såväl teoretisk som empirisk synvinkel är oklart i vilken riktning arbetsproduktiviteten påverkas av en lagfäst arbetstidsförkortning baseras analysen i kapitel 4 på antagandet att de studerade arbetstidsförkortningarna inte har någon långsiktig effekt på arbetsproduktiviteten. Som framgår av analysen ovan är detta givetvis en källa till osäkerhet.

Analysen i kapitel 4 gäller enbart en lagfäst arbetstidsförkortning, dvs. en förkortning exklusive eventuella förändringar av de lagar som påverkar hur arbetsgivarna kan förlägga arbetstiden. Om lagen ändras så att arbetsgivarna ges större möjligheter att bestämma arbetstidens förläggning så är det sannolikt att detta tenderar att öka den genomsnittliga produktiviteten. Om å andra sidan lagen ändras så att arbetsgivarna får mindre möjligheter att bestämma arbetstidens förläggning så tenderar detta snarast att minska produktiviteten.

En avtalad i stället för lagfäst förkortning av arbetstiden torde i många fall innebära att arbetstidsförkortningen kombineras med andra för arbetsgivarna angelägna förändringar som t.ex. större möjligheter för arbetsgivaren att bestämma om arbetstidens förläggning. Sannolikheten för att en arbetstidsförkortning ska höja produktiviteten torde därför vara större vid en avtalad än vid en lagfäst arbetstidsförkortning. En annan slutsats är att empiriska resultat avseende effekten av avtalade arbetstidsförkortningar på produktiviteten kan vara missvisande när det gäller effekterna av de här analyserade lagfästa arbetstidsförkortningarna.

5.3 Arbetstid och arbetshälsa

Arbetsohälsan tycks ha ökat de senaste åren. Detta syns såväl i den ekonomiska statistiken som i faktiska sjuktal. Under 2001 var t.ex. sjukfrånvaron enligt Riksförsäkringsverket högre än någonsin tidigare – varje sjukförsäkrad var under fjolåret sjuk i genomsnitt nästan 35 dagar. Denna beräkning har som utgångspunkt de sjukdagar som Försäkringskassan betalar ersättning för samt den korta sjukfrånvaro upp till 14 dagar som betalas av arbetsgivarna.³³ Enbart den längre sjukfrånvaron som ersätts av Försäkringskassan uppgick

³³ Kort sjukfrånvaro utöver karensdagen betalas normalt av arbetsgivarna (dag 2 t.o.m. dag 14). Längre sjukfrånvaro ersätts av Försäkringskassan.

under 2001 till i genomsnitt nästan 25 dagar.³⁴ Riksförsäkringsverket spår dessutom att årskostnaden för förtidspensioneringar i landet som helhet kommer att öka till omkring 65 miljarder kronor 2004 och att antalet förtidspensionärer kommer att öka till hela 550 000 år 2007.

Kunskaperna om av vad den ökade sjukfrånvaron beror på är förhållandevis begränsade bl.a. som en följd av att det inte finns mycket vetenskaplig forskning inom detta område. Även när det gäller frågan om eventuella samband mellan arbetstidens längd och arbetshälsan är kunskapsunderlaget förhållandevis begränsat. Sambandet är mycket svårt att uppskatta i praktiken, vilket bl.a. har att göra med att arbetshälsan – så som den generellt mäts i olika sjuktal – förutom av själva arbetssituationen kan påverkas av många andra faktorer. Mot bakgrund av detta kunskapsläge begränsas ambitionen här till att peka på ett antal potentiellt intressanta faktorer:

- *Arbetstidens längd och arbetshälsan.* En del arbetstagare mår bra av att arbeta mycket medan det motsatta gäller för andra. Därutöver tillkommer hälsoeffekter på arbetstagarens familj. Arbetstidens effekt på den enskilde arbetstagarens hälsa har troligen att göra med hur arbetstidens längd bestäms. I den mån arbetstagaren arbetar mycket övertid mot sin vilja torde detta inverka negativt på arbetshälsan. Företagskulturen kan ibland vara sådan att långa arbetsveckor och mycket övertid förväntas av arbetstagaren. Även tekniska framsteg kan förändra arbetsförhållandena på ett sätt som påverkar arbetstidens längd. Exempel på detta är hemdatorerna som kan resultera i mer arbete hemma och en fortlöpande kontakt med arbetsplatsen.
- *Graden av inflytande över arbetstiden.* En högre grad av egenbestämda arbetstider torde bidra till bättre arbetshälsa.
- *Arbetskraftens ålder och fysiska hälsa.* Det är troligt att mer fysisk aktivitet är bra för både den enskilde arbetstagaren och arbetsgivaren. Av denna anledning kan det ibland vara lönsamt för arbetsgivare att satsa på friskvårdsinsatser, t.ex. genom att uppmuntra till fysisk aktivitet på arbetstid.

---

³⁴ Den totala sjukfrånvaron under 2001 bör enligt sjukförsäkringsutredaren Jan Rydh ha uppgått till närmare 150 miljoner dagar. Rydh lämnade under fjolåret ett flertal förslag för att dämpa sjukfrånvaron. Till förslagen hör bl.a. att öka den period under vilken arbetsgivarna betalar sjukersättning och att företagshälsovård blir obligatorisk. Andra förslag är att sjukfrånvaro ska framgå av arbetsgivarnas årsredovisningar och att stor sjukfrånvaro regelmässigt ska rapporteras till Arbetsmiljöverket.

- *Arbetsledning.* Bristfällig arbetsledning eller oklar målsättning kan leda till stress och arbetsohälsa.
- *Samhällstendens.* Det hävdas ibland att ökningen i sjukskrivningar till viss del beror på att läkare i alltför stor utsträckning låter sig styras av patienters önskan att bli sjukskrivna.

Sammanfattningsvis kan sägas att även om det är tänkbart att en kortare arbetstid kan påverka enskilda arbetstagares hälsa, bl.a. eftersom mer tid då kan ägnas åt avkopplingsaktiviteter, är det mycket svårt att uppskatta hur en arbetstidsförkortning skulle påverka sjukfrånvaron. I föreliggande kalkyl har den potentiella effekten av förkortad arbetstid på minskad sjukfrånvaro beaktas genom att denna effekt tillsammans med ökat övertidsarbete antas begränsa genomslaget från en ändring av standardarbetstid på faktisk arbetstid till 80 procent.

5.4 Driftstid

Det är tänkbart att förändringar i standardarbetstiden också påverkar företagets driftstid. Denna effekt varierar troligen såväl inom som mellan sektorer och är svår att uppskatta. Företag där driften är kontinuerlig av tekniska skäl, som t.ex. brandkår och kärnkraftverk, liksom företag som redan har i stort sett kontinuerlig drift som en följd av mycket hög kapitalintensitet kan inte ändra driftstiden nämnvärt pga. förkortad arbetstid. Många företag med mycket liten kapitalintensitet har små incitament att ändra driftstiden som en följd av förkortad arbetstid. För företag med mellanliggande kapitalintensitet kan däremot en ändring av driftstiden vara ett sätt att i någon mån balansera kostnaderna för en arbetstidsförkortning.

Företag med olika villkor i dessa avseenden kan också förväntas föredra olika typer av arbetstidsförkortningar. Många kapitalintensiva företag skulle t.ex. sannolikt föredra att en kortare arbetstid åtföljs av mer skiftarbete i produktionen (se också faktaruta 4). Vissa företag kan föredra att arbetstiden inte minskas i slutet av arbetsveckan om de redan tidigare har svårt att upprätthålla helgproduktionen till en rimlig kostnad.

Eftersom det inte finns så många analyser på i vilken utsträckning driftstiden påverkas av arbetstiden längd är det svårt att bedöma denna fråga. Ett undantag är dock Bosch (1989), som

finner att ungefär två tredjedelar av de tyska företag i vilka veckoarbetstiden kortades minskade sin drifttid.³⁵

5.5 Outnyttjade resurser i ekonomin

Den kortsiktiga effekten av en arbetstidsförkortning påverkas av hur mycket lediga resurser det i utgångsläget finns i ekonomin. Särskilt mängden ledig arbetskraft och dess fördelning geografiskt, kompetensmässigt och branschmässigt har betydelse. Antag t.ex. att det i utgångsläget råder stor brist på en särskild yrkeskategori och att standardarbetstiden minskar för dessa arbetstagare. Den kortsiktiga effekten av en sådan förändring skulle sannolikt vara att arbetsgivaren försöker öka övertidsuttaget så mycket att den faktiska arbetstiden inte påverkas. Om detta inte är möjligt p.g.a. gällande lag eller av andra skäl så kommer bristen på denna typ av arbetskraft att förvärras och produktionen att minska förhållandevis mycket redan på kort sikt. Det är också troligt att om den s.k. matchningsprocessen mellan tillgänglig arbetskraft och vakanser fungerar mindre bra i utgångsläget så kan en allmän lagstiftad arbetskraftsminskning leda till att dessa obalanser förstärks. Resultatet kan bli en betydande arbetskraftsbrist i vissa regioner och sektorer med en påtaglig risk för löneinflation. Riksbanken tvingas då höja reporäntan för att säkerställa prisstabilitet, vilket reducerar tillväxten och förhindrar att arbetslösheten understiger dess lägsta hållbara nivå.³⁶

Det är alltså motiverat att beakta graden av kapacitetsutnyttjande särskilt på arbetsmarknaden vid val av tidpunkt för när en arbetstidsförkortning ska ske.

För en närmare analys av kapacitetsutnyttjandet för innevarande och de närmast kommande åren hänvisas till Konjunkturinstitutets lönebildningsrapport.³⁷ Slutsatsen i nämnda rapport liksom i Konjunkturläget november 2001, som utgör grunden för REF1 ovan, är att arbetslösheten under de närmaste åren ligger för-

---

³⁵ För en utförlig analys av drifttidens betydelse för hur en allmän arbetstidsförkortning kan tänkas påverka produktionskostnaderna och antalet sysselsatta, se t.ex. Anxo (1988).

³⁶ Anxo (1988) påpekar också att graden av mobilitet och homogenitet i arbetskraften är av avgörande betydelse för i vilken utsträckning ett färre antal arbetstimmar per anställd kan kompenseras med fler anställda. Det faktum att arbetslösa och sysselsatta ofta har olika geografisk och yrkesmässig fördelning kan innebära att en allmän arbetstidsförkortning i praktiken förstärker obalanserna på arbetsmarknaden.

³⁷ Samhällsekonomiska förutsättningar för lönebildningen, KI-dokument nr 9, 2001, www.konj.se.

hållandervis nära dess lägsta hållbara nivå. En förkortning av arbetstiden kan därför väntas leda till en snabb och förhållandevis stor höjning av reporäntan för att säkerställa prisstabiliteten på det sätt som redovisas i kapitel 4 ovan. Slutsatsen är att såväl 2003 som 2004 förefaller vara mindre lämpliga år för genomförande av arbetstidsförkortningar.

5.6 Erfarenheter från Frankrike och Tyskland

Den genomsnittliga arbetstiden har minskat i omgångar under hela 1900-talet i såväl Sverige som många andra länder. Övergången mot kortare arbetstid tycks – om man studerar ett längre tidsperspektiv – till stor del ha drivits av att den ekonomiska utvecklingen har gjort det möjligt att uppnå en god materiell levnadsstandard med en allt mindre arbetsinsats. En annan drivkraft kan ha varit att den procentuella minskningen av inkomsten efter skatt vid arbetstidsförkortningen har sjunkit under 1900-talet som en följd av trendmässigt stigande skatter och stigande transfereringar i många länder.

Det faktum att arbetstiden har kortats i många länder innebär att det finns erfarenheter – och förstas makroekonomiska utfall – som man kan dra lärdom av och som man bör studera när effekterna av en kortare arbetstid på den svenska ekonomin ska uppskattas.³⁸

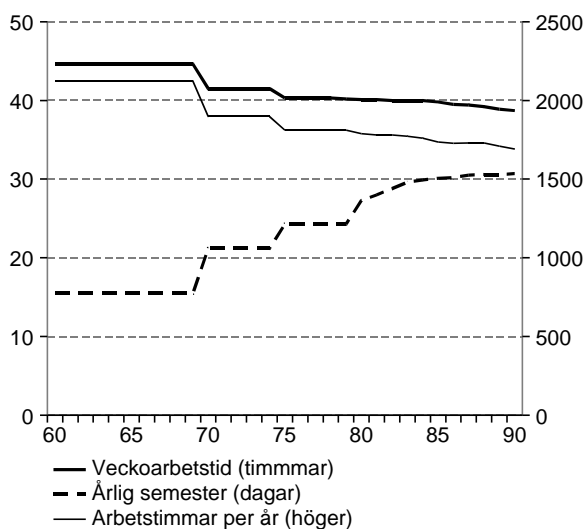
I Frankrike diskuteras en generell arbetstidsförkortning motsvarande en övergång från 39 till 35 timmars arbetsvecka. Steget från 40 till 39 timmars togs i början av 1980-talet. Det finns alltså goda skäl att undersöka vad som hände på den franska arbetsmarknaden och i den franska ekonomin i början av 1980-talet. I en studie på franska individdata finner t.ex. Crépon och Kramarz att de arbetstagare som under 1981 fick sin arbetstid reducerad från 40 till 39 timmar i veckan också i högre grad än andra riskerade att förlora sitt arbete under det kommande året. Denna slutsats är förstas intressant för svenskt vidkommande då den antyder en mätbar negativ effekt på sysselsättningen av kortare arbetstid redan efter ett år. Crépon och Kramarz rapporterar också att flera arbetsgivare inte hann med att minska de anställdas arbetstid från 40 till 39 timmar per vecka under det första året med följden att flertalet

³⁸ Det finns även svenska analyser som i många fall redan har återgivits i andra delar av denna rapport. I en studie på svenska individdata (materialet inkluderar enbart arbetstagare anställda i företag knutna till den Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF)) finner t.ex. Nordström och Skans (2000) att lönekraven ökar när arbetstiden kortas.

anställda som fortfarande arbetade 40 timmar formellt fick se sitt övertidsuttag öka med en timme i veckan.

Även Tyskland har i omgångar genomfört kortare arbetstid. I en beskrivande artikel diskuterar t.ex. Bosch (1990) de senaste 30 årens tyska erfarenheter. Enligt Bosch minskade antalet faktiska årsarbetstimmar för en genomsnittlig anställd med sammanlagt 25 procent mellan 1950 och 1975 och med ytterligare nästan 10 procent mellan 1975 och 1990 (se diagram 32). I vissa fall betalade fackföreningarna för den kortare arbetstiden med en större grad av flexibilitet i arbetstiden. I en undersökning på tyska individdata 1984–1994 rapporterar Hunt (1999) bl.a. att en timmes reduktion i standardarbetstiden tycks minska den faktiska arbetstiden med 0,88–1 timme och öka timlönen med 2–2,5 procent.

*Diagram 32. Förhandlad arbetstid per anställd i Tyskland
Dagar respektive timmar per år*

Källa: Bosch (1990).

Referenser

- Anxo, D. (1988), "Sysselsättningseffekter av en allmän arbetstidsförkortning", *Ekonomisk Debatt*, 16, 5.
- Anxo, D. och Bigsten, A. (1989), "Working hours and productivity in Swedish manufacturing", *Scandinavian Journal of Economics*, 91, 3.
- Bodo, G. och Curzio, G. (1985), "Average working time and the influence of contractual hours: an impartial investigation for the Italian industry", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 47, 2.
- Booth, A. och M. Ravallion (1993), "Employment and length of the working week in a unionized economy in which hours of work influence productivity", *The Economic Record*, 69, 207.
- Bosch, G. (1990), "From 40 to 35 hours: reduction and flexibilisation of the working week in the federal republic of Germany", *International Labour Review*, 129, 5.
- Brunello, G. (1989), "The employment effects of shorter working hours: an application to Japanese data", *Economica*, 56.
- Calmfors, L. (1985), "Worksharing, Employment and Wages", *European Economic Review*, 27.
- Calmfors, L. och M. Hoel (1988), "Worksharing and overtime", *Scandinavian Journal of Economics*, 90, 1.
- Crépon B. och F. Kramarz, "Employed 40 hours or not employed 39: lessons from the 1982 mandatory reduction of the work-week", under publicering i *Journal of Political Economy*.
- ESO (2000), "40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar", Ds. 2000:13.
- Forslund, A. (1996), "Arbetstidsförkortning – arbetsdelning eller raserad välfärd", *Ekonomisk Debatt*, 16, 5.
- Hart, R. (1984), "Worksharing and factor prices", *European Economic Review*, 24.

- Holmlund, B. och A. Kolm (1998), "Kan arbetslösheten bekämpas med skattepolitik?", *Ekonomisk Debatt*, 4.
- Hunt, J. (1998), "Hours reduction and work-sharing", *Brookings Papers on Economic Activity*.
- Hunt, J. (1999), "Has work-sharing worked in Germany?", *The Quarterly Journal of Economics*, CXIV, 1.
- Jacobson, T. och H. Ohlsson (2000), "Working time, employment, and work sharing: evidence from Sweden", *Empirical Economics*, 25, 1.
- Kolm, A. (1999), "Kan arbetslösheten reduceras med högre miljöskatter och lägre löneskatter?", publicerad i *Ekonomi och miljö* (red. J. Henriksson), Arbetarrörelsens ekonomiska råd (AER), 4.
- Layard, R. Nickel, S. och Jackman, R. (1991), "Unemployment – macroeconomic performance and the labour market", Oxford University Press.
- Lindh, T. och Malmberg, B. (1999), "Age structure effects and growth in the OECD, 1950-1990", *Journal of Population Economics*, 12.
- Manning, A. (1987), "An integration of trade union models in a sequential bargaining framework", *The Economic Journal*, 97.
- Marimon, R. och Zilibotti, F. (2000), "Employment and distributional effects of restricting working time", *European Economic Review*, 44.
- Nordström Skans, O. (2001), "Arbetstidsförkortning, löner och arbetslöshet – en studie på svenska individdata", *Ekonomisk Debatt*, 29, 7.
- Nymoén, R. (1989), "Wages and the length of the working day – an empirical test based on Norwegian quarterly manufacturing data", *Scandinavian Journal of Economics*, 91,3.
- Oswald, A. J. (1985), "The economic theory of trade unions", *The Scandinavian Journal of Economics*, 87.

Tabellbilaga

Innehåll

Tabell 1	Referensscenario 1	369
Tabell 2	Sidoscenario AT38	370
Tabell 3	Differens Sidoscenario AT38 – Referensscenario 1	371
Tabell 4	Sidoscenario AT35	372
Tabell 5	Differens Sidoscenario AT35 – Referensscenario 1	373
Tabell 6	Sidoscenario SEML	374
Tabell 7	Differens Sidoscenario SEML – Referensscenario 1	375
Tabell 8	Sidoscenario LBL	376
Tabell 9	Differens Sidoscenario LBL – Referensscenario 1	377
Tabell 10	Referensscenario 2	378
Tabell 11	Sidoscenario AT38:2	379
Tabell 12	Differens Sidoscenario AT38:2 – Referensscenario 2	380

Tabell 13	Sidoscenario AT35:2	381
Tabell 14	Differens Sidoscenario AT35:2 – Referensscenario 2	382
Tabell 15	Sidoscenario SEML:2.....	383
Tabell 16	Differens Sidoscenario SEML:2 – Referensscenario 2	384
Tabell 17	Sidoscenario LBL:2	385
Tabell 18	Differens Sidoscenario LBL:2 – Referensscenario 2	386

Tabell 1. Referensscenario 1

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	2,2	1,7	1,6	1,5
Privat konsumtion	2,4	2,3	2,3	2,3
Offentlig konsumtion	0,5	0,5	0,5	0,5
Bruttoinvesteringar	5,9	3,3	0,9	0,9
Nettoexport	-1,1	-4,9	0,6	-0,7
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	4,0	3,8	3,7	3,6
Sysselsättning	0,1	0,0	-0,1	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,7	74,4	74,9	75,6
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Arbetade timmar	0,0	-0,1	-0,2	-0,2
Real timlön	1,9	1,9	1,9	1,9
KPI	1,8	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	4,2	5,0	5,0	5,0
Real disponibel inkomst	2,2	2,3	2,1	2,0
Produktivitet	2,2	1,8	1,8	1,8
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,5	49,1	48,9	48,9
Transfereringar till hushållen	19,4	19,3	20,1	20,6
Konsumtionsutgifter	26,7	26,4	26,6	27,0
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 2. Sidoscenario AT38

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	1,7	1,3	1,6	1,6
Privat konsumtion	2,2	2,0	2,2	2,2
Offentlig konsumtion	0,5	0,3	0,2	0,2
Bruttoinvesteringar	3,3	3,7	1,4	0,8
Nettoexport	-1,7	-10,1	2,1	4,3
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	3,9	4,0	3,7	3,6
Sysselsättning	0,1	0,0	-0,1	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,8	74,2	74,9	75,6
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	-0,5	-0,5	-0,1	-0,1
Arbetade timmar	-0,4	-0,4	-0,2	-0,2
Real timlön	2,0	1,9	1,9	1,9
KPI	2,0	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	5,1	5,3	5,0	5,0
Real disponibel inkomst	1,6	1,9	2,2	2,2
Produktivitet	2,1	1,8	1,8	1,8
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,6	49,9	49,0	48,0
Transfereringar till hushållen	19,5	19,8	20,4	20,7
Konsumtionsutgifter	26,8	26,8	26,3	26,0
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 3. Differens Sidoscenario AT38 – Referensscenario 1

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	-0,5	-0,4	0,0	0,0
Privat konsumtion	-0,2	-0,4	-0,1	-0,1
Offentlig konsumtion	0,0	-0,2	-0,3	-0,3
Bruttoinvesteringar	-2,6	0,4	0,5	-0,1
Nettoexport	-0,5	-5,2	1,5	5,0
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	-0,1	0,2	0,0	0,0
Sysselsättning	0,0	0,0	0,0	0,0
Sysselsättningsgrad ²	0,1	-0,2	0,0	0,0
Arbetsutbud	0,0	0,0	0,0	0,0
Medelarbets tid	-0,5	-0,4	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,4	-0,4	0,0	0,0
Real timlön	0,1	-0,1	0,0	0,0
KPI	0,1	0,0	0,0	0,0
3-månaders ränta ³	0,9	0,3	0,0	0,0
Real disponibel inkomst	-0,6	-0,4	0,1	0,2
Produktivitet	-0,1	0,0	0,0	0,0
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	0,1	0,8	0,0	-0,9
Transferringar till hushållen	0,0	0,5	0,3	0,1
Konsumtionsutgifter	0,1	0,4	-0,3	-1,0
Finansiellt sparande	0,0	0,0	0,0	0,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 4. Sidoscenario AT35

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	1,6	0,8	1,1	1,5
Privat konsumtion	2,2	1,4	1,9	2,0
Offentlig konsumtion	0,5	0,1	-0,2	-0,2
Bruttoinvesteringar	3,3	2,1	1,4	1,4
Nettoexport	-3,1	-8,9	-5,2	3,7
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	3,9	4,7	3,9	3,6
Sysselsättning	0,1	-0,1	0,0	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,8	73,7	74,8	75,6
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	-0,6	-1,1	-0,6	-0,1
Arbetade timmar	-0,5	-1,2	-0,6	-0,2
Real timlön	2,1	2,0	1,8	1,9
KPI	2,0	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	5,1	5,6	5,3	5,0
Real disponibel inkomst	1,5	1,1	1,8	2,3
Produktivitet	2,1	2,0	1,7	1,7
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,8	51,0	50,6	49,4
Transfereringar till hushållen	19,5	20,3	21,3	21,8
Konsumtionsutgifter	26,9	27,3	27,0	26,3
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 5. Differens Sidoscenario AT35 – Referensscenario 1

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	-0,6	-1,0	-0,4	-0,1
Privat konsumtion	-0,3	-0,9	-0,4	-0,3
Offentlig konsumtion	0,0	-0,4	-0,7	-0,7
Bruttoinvesteringar	-2,6	-1,2	0,5	0,5
Nettoexport	-2,0	-4,0	-5,8	4,4
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	-0,1	0,9	0,2	0,0
Sysselsättning	0,0	-0,2	0,2	0,0
Sysselsättningsgrad ²	0,1	-0,7	-0,2	0,0
Arbetsutbud	0,0	0,0	0,0	0,0
Medelarbetstid	-0,5	-1,0	-0,5	0,0
Arbetade timmar	-0,5	-1,1	-0,4	0,0
Real timlön	0,2	0,0	-0,1	0,0
KPI	0,1	0,0	0,0	0,0
3-månaders ränta ³	0,9	0,6	0,3	0,0
Real disponibel inkomst	-0,6	-1,2	-0,3	0,3
Produktivitet	-0,1	0,2	-0,1	-0,1
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	0,3	2,0	1,7	0,4
Transferringar till hushållen	0,1	1,0	1,2	1,2
Konsumtionsutgifter	0,2	0,9	0,5	-0,7
Finansiellt sparande	0,0	0,0	0,0	0,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 6. Sidoscenario SEML

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	1,8	1,7	1,6	1,6
Privat konsumtion	2,3	2,2	2,3	2,3
Offentlig konsumtion	0,5	0,4	0,5	0,5
Bruttoinvesteringar	4,3	4,1	0,9	0,9
Nettoexport	-2,1	-5,8	1,4	0,0
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	4,0	3,9	3,7	3,6
Sysselsättning	0,1	0,1	-0,1	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,8	74,3	74,9	75,6
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	-0,3	-0,2	-0,1	-0,1
Arbetade timmar	-0,2	-0,1	-0,2	-0,2
Real timlön	2,0	1,9	1,9	1,9
KPI	1,9	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	4,6	5,2	5,0	5,0
Real disponibel inkomst	1,9	2,3	2,1	2,1
Produktivitet	2,0	1,9	1,8	1,8
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,6	49,3	48,8	48,2
Transfereringar till hushållen	19,5	19,6	20,3	20,6
Konsumtionsutgifter	26,8	26,3	26,2	26,3
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 7. Differens Sidoscenario SEML – Referensscenario 1

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	-0,3	0,0	0,0	0,0
Privat konsumtion	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Offentlig konsumtion	0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Bruttoinvesteringar	-1,6	0,7	0,0	0,0
Nettoexport	-1,0	-0,9	0,8	0,6
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	0,0	0,1	0,0	0,0
Sysselsättning	0,0	0,0	0,0	0,0
Sysselsättningsgrad ²	0,0	-0,1	0,0	0,0
Arbetsutbud	0,0	0,0	0,0	0,0
Medelarbetsid	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Real timlön	0,0	0,0	0,0	0,0
KPI	0,1	0,0	0,0	0,0
3-månaders ränta ³	0,4	0,2	0,0	0,0
Real disponibel inkomst	-0,3	0,0	0,0	0,0
Produktivitet	-0,2	0,1	0,0	0,0
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	0,1	0,2	-0,2	-0,8
Transferringar till hushållen	0,0	0,3	0,2	-0,1
Konsumtionsutgifter	0,0	-0,1	-0,4	-0,8
Finansiellt sparande	0,0	0,0	0,0	0,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 8. Sidoscenario LBL

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	1,8	1,7	1,6	1,6
Privat konsumtion	2,3	2,1	2,3	2,3
Offentlig konsumtion	0,5	0,4	0,4	0,4
Bruttoinvesteringar	3,9	4,2	0,9	0,9
Nettoexport	-2,1	-6,9	1,2	1,3
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	3,9	4,0	3,7	3,6
Sysselsättning	0,1	0,0	-0,1	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,8	74,2	74,9	75,6
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	-0,3	-0,2	-0,1	-0,1
Arbetade timmar	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Real timlön	2,0	1,9	1,9	1,9
KPI	1,9	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	4,9	5,2	5,0	5,0
Real disponibel inkomst	2,2	2,0	2,2	2,1
Produktivitet	2,0	1,9	1,8	1,8
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,4	49,4	49,0	48,3
Transfereringar till hushållen	19,5	19,7	20,4	20,7
Konsumtionsutgifter	26,8	26,5	26,3	26,2
Finansiellt sparande	1,7	1,8	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 9. Differens Sidoscenario LBL – Refernsscenario 1

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	-0,4	0,0	0,0	0,0
Privat konsumtion	-0,2	-0,2	0,0	0,0
Offentlig konsumtion	0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Bruttoinvesteringar	-2,0	0,9	0,0	0,0
Nettoexport	-1,0	-2,0	0,6	2,0
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	-0,1	0,2	0,0	0,0
Sysselsättning	0,0	0,0	0,0	0,0
Sysselsättningsgrad ²	0,1	-0,2	0,0	0,0
Arbetsutbud	0,0	0,0	0,0	0,0
Medelarbetsid	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Real timlön	0,0	-0,1	0,0	0,0
KPI	0,1	0,0	0,0	0,0
3-månaders ränta ³	0,6	0,2	0,0	0,0
Real disponibel inkomst	0,0	-0,3	0,1	0,1
Produktivitet	-0,2	0,1	0,0	0,0
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	-0,1	0,4	0,1	-0,6
Transferringar till hushållen	0,0	0,4	0,3	0,1
Konsumtionsutgifter	0,1	0,1	-0,3	-0,8
Finansiellt sparande	-0,2	-0,2	0,0	0,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 10. Referensscenario 2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	2,2	1,8	1,7	1,7
Privat konsumtion	2,5	2,5	2,5	2,5
Offentlig konsumtion	0,5	0,5	0,5	0,5
Bruttoinvesteringar	5,9	3,3	0,9	0,9
Nettoexport	-1,1	-4,9	0,6	-0,7
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	4,0	3,8	3,8	3,7
Sysselsättning	0,1	0,0	-0,1	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,7	74,4	74,9	75,4
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	0,0	0,0	0,0	0,0
Arbetade timmar	0,1	0,0	-0,1	-0,1
Real timlön	1,9	1,9	2,0	2,0
KPI	1,8	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	4,2	5,0	5,0	5,0
Real disponibel inkomst	2,2	2,4	2,3	2,2
Produktivitet	2,2	1,8	1,8	1,8
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,5	49,2	49,0	48,9
Transfereringar till hushållen	19,4	19,4	20,1	20,5
Konsumtionsutgifter	26,8	26,5	26,6	27,0
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 11. Sidoscenario AT38:2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	1,7	1,5	1,7	1,7
Privat konsumtion	2,3	2,2	2,4	2,4
Offentlig konsumtion	0,5	0,3	0,2	0,2
Bruttoinvesteringar	3,3	3,7	1,4	0,8
Nettoexport	-1,7	-10,1	2,1	4,3
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	3,9	4,0	3,8	3,7
Sysselsättning	0,1	0,0	-0,2	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,8	74,2	74,9	75,5
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	-0,5	-0,4	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,4	-0,3	-0,2	-0,1
Real timlön	2,1	1,8	1,8	1,9
KPI	2,0	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	5,1	5,3	5,0	5,0
Real disponibel inkomst	1,7	1,9	2,2	2,3
Produktivitet	2,1	1,8	1,8	1,8
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,6	50,1	49,0	47,9
Transferringar till hushållen	19,5	19,8	20,4	20,6
Konsumtionsutgifter	26,8	26,9	26,4	26,0
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 12. Differens Sidoscenario AT38:2 – Referensscenario 2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	-0,5	-0,4	0,0	0,0
Privat konsumtion	-0,2	-0,4	-0,1	-0,1
Offentlig konsumtion	0,0	-0,2	-0,3	-0,3
Bruttoinvesteringar	-2,6	0,4	0,5	-0,1
Nettoexport	-0,5	-5,2	1,5	5,0
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	-0,1	0,2	0,0	0,0
Sysselsättning	0,0	0,0	0,0	0,0
Sysselsättningsgrad ²	0,1	-0,2	0,0	0,0
Arbetsutbud	0,0	0,0	0,0	0,0
Medelarbetstid	-0,5	-0,4	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,4	-0,4	0,0	0,0
Real timlön	0,2	-0,2	-0,2	-0,1
KPI	0,1	0,1	0,0	0,0
3-månaders ränta ³	0,9	0,3	0,0	0,0
Real disponibel inkomst	-0,5	-0,5	-0,1	0,1
Produktivitet	-0,1	0,0	0,0	0,0
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	0,1	0,8	0,0	-1,0
Transfereringar till hushållen	0,0	0,5	0,3	0,0
Konsumtionsutgifter	0,1	0,4	-0,3	-1,0
Finansiellt sparande	0,0	0,0	0,0	0,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 13. Sidoscenario AT35:2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	1,6	0,9	1,2	1,6
Privat konsumtion	2,3	1,6	2,1	2,2
Offentlig konsumtion	0,5	0,1	-0,2	-0,2
Bruttoinvesteringar	3,3	2,1	1,4	1,4
Nettoexport	-1,8	-8,9	-5,2	3,7
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	3,9	4,7	4,0	3,7
Sysselsättning	0,1	-0,1	0,0	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,8	73,7	74,7	75,5
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetsid	-0,5	-1,0	-0,5	0,0
Arbetade timmar	-0,4	-1,1	-0,5	-0,1
Real timlön	2,1	2,0	1,8	1,9
KPI	2,0	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	5,1	5,6	5,3	5,0
Real disponibel inkomst	1,6	1,2	1,9	2,4
Produktivitet	2,1	2,0	1,8	1,7
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,8	51,2	50,7	49,3
Transferringar till hushållen	19,5	20,4	21,3	21,7
Konsumtionsutgifter	26,9	27,4	27,1	26,3
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 14. Differens Sidoscenario AT35:2 – Referensscenario 2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	-0,6	-1,0	-0,4	-0,1
Privat konsumtion	-0,3	-0,9	-0,4	-0,3
Offentlig konsumtion	0,0	-0,4	-0,7	-0,7
Bruttoinvesteringar	-2,6	-1,2	0,5	0,5
Nettoexport	-1,5	-4,0	-5,8	4,4
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	-0,1	0,9	0,2	0,0
Sysselsättning	0,0	-0,2	0,2	0,0
Sysselsättningsgrad ²	0,1	-0,7	-0,2	0,0
Arbetsutbud	0,0	0,0	0,0	0,0
Medelarbetstid	-0,5	-1,0	-0,5	0,0
Arbetade timmar	-0,5	-1,1	-0,4	0,0
Real timlön	0,2	0,0	-0,2	0,0
KPI	0,1	0,1	0,0	0,0
3-månaders ränta ³	0,9	0,6	0,3	0,0
Real disponibel inkomst	-0,6	-1,2	-0,3	0,3
Produktivitet	-0,1	0,2	-0,1	-0,1
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	0,3	2,0	1,6	0,4
Transfereringar till hushållen	0,1	1,0	1,2	1,1
Konsumtionsutgifter	0,2	0,9	0,5	-0,7
Finansiellt sparande	0,0	0,0	0,0	0,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 15. Sidoscenario SEML:2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	1,9	1,8	1,7	1,7
Privat konsumtion	2,4	2,4	2,5	2,5
Offentlig konsumtion	0,5	0,4	0,5	0,5
Bruttoinvesteringar	4,3	4,1	0,9	0,9
Nettoexport	-1,1	-5,8	1,4	0,0
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	4,0	3,9	3,8	3,8
Sysselsättning	0,1	0,0	-0,1	-0,2
Sysselsättningsgrad ²	74,8	74,3	74,9	75,4
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,1	0,0	-0,1	-0,2
Real timlön	2,0	1,9	1,9	2,0
KPI	1,9	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	4,6	5,2	5,0	5,0
Real disponibel inkomst	2,0	2,4	2,2	2,2
Produktivitet	2,0	1,9	1,8	1,8
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,6	49,5	48,8	48,1
Transferringar till hushållen	19,5	19,7	20,3	20,5
Konsumtionsutgifter	26,8	26,4	26,3	26,2
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 16. Differens Sidoscenario SEML:2 – Referensscenario 2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	-0,3	0,0	0,0	0,0
Privat konsumtion	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Offentlig konsumtion	0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Bruttoinvesteringar	-1,6	0,7	0,0	0,0
Nettoexport	-0,7	-0,9	0,8	0,6
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	0,0	0,1	0,0	0,0
Sysselsättning	0,0	0,0	0,0	0,0
Sysselsättningsgrad ²	0,0	-0,1	0,0	0,0
Arbetsutbud	0,0	0,0	0,0	0,0
Medelarbetstid	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Real timlön	0,0	-0,1	-0,1	0,0
KPI	0,1	0,0	0,0	0,0
3-månaders ränta ³	0,4	0,2	0,0	0,0
Real disponibel inkomst	-0,2	0,0	-0,1	0,0
Produktivitet	-0,2	0,1	0,0	0,0
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	0,1	0,2	-0,2	-0,8
Transfereringar till hushållen	0,0	0,3	0,2	-0,1
Konsumtionsutgifter	0,0	-0,1	-0,4	-0,8
Finansiellt sparande	0,0	0,0	0,0	0,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 17. Sidoscenario LBL:2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	1,8	1,8	1,7	1,7
Privat konsumtion	2,4	2,3	2,5	2,5
Offentlig konsumtion	0,5	0,4	0,4	0,4
Bruttoinvesteringar	3,9	4,2	0,9	0,9
Nettoexport	-1,1	-6,9	1,2	1,3
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	3,9	4,0	3,8	3,7
Sysselsättning	0,1	0,0	-0,1	-0,1
Sysselsättningsgrad ²	74,8	74,2	74,9	75,5
Arbetsutbud	0,1	0,0	-0,2	-0,2
Medelarbetstid	-0,3	-0,1	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,2	-0,1	-0,1	-0,1
Real timlön	2,0	1,9	1,9	2,0
KPI	1,9	2,0	2,0	2,0
3-månaders ränta ³	4,9	5,2	5,0	5,0
Real disponibel inkomst	2,0	2,3	2,2	2,3
Produktivitet	2,0	1,9	1,8	1,9
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	50,6	49,7	49,0	48,1
Transferringar till hushållen	19,5	19,8	20,4	20,6
Konsumtionsutgifter	26,8	26,5	26,3	26,2
Finansiellt sparande	1,8	2,0	2,0	2,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Tabell 18. Differens Sidoscenario LBL:2 – Referensscenario 2

	2002–2005	2006–2010	2011–2015	2016–2020
Försörjningsbalans				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, fasta priser</i>				
BNP	-0,4	0,0	0,0	0,0
Privat konsumtion	-0,2	-0,2	0,0	0,0
Offentlig konsumtion	0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Bruttoinvesteringar	-2,0	0,9	0,0	0,0
Nettoexport	-0,7	-2,0	0,6	2,0
Nyckeltal				
<i>Genomsnittlig procentuell förändring, om ej annat anges</i>				
Öppen arbetslöshet ¹	-0,1	0,2	0,0	0,0
Sysselsättning	0,0	0,0	0,0	0,0
Sysselsättningsgrad ²	0,1	-0,2	0,0	0,0
Arbetsutbud	0,0	0,0	0,0	0,0
Medelarbetstid	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Arbetade timmar	-0,2	-0,1	0,0	0,0
Real timlön	0,1	-0,1	-0,1	0,0
KPI	0,1	0,0	0,0	0,0
3-månaders ränta ³	0,6	0,2	0,0	0,0
Real disponibel inkomst	-0,3	-0,1	-0,1	0,1
Produktivitet	-0,2	0,1	0,0	0,0
Offentliga sektorns finanser				
<i>Procent av BNP</i>				
Skatter och avgifter	0,1	0,5	0,0	-0,7
Transfereringar till hushållen	0,0	0,4	0,3	0,1
Konsumtionsutgifter	0,0	0,1	-0,3	-0,8
Finansiellt sparande	0,0	0,0	0,0	0,0

¹ I procent av arbetskraften.

² I procent av befolkning 16–64 år.

³ I procent.

Källa: Konjunkturinstitutet.

Demografisk utveckling – konsekvenser av en åldrande befolkning

**Faktasammanställning – sekretariatet för
Kommittén för nya arbetstids- och semesterregler**

Demografisk utveckling – konsekvenser av en åldrande befolkning

En lagstiftad arbetstidsförkortning medför att det totala antalet arbetade timmar i Sverige kommer att minska. Den demografiska utvecklingen, som innebär en större andel äldre i befolkningen, bidrar sannolikt också till att det totala antalet arbetade timmar i ekonomin minskar. Av denna anledning har Kommittén för nya arbetstids- och semesterregler (Knas) beaktat konsekvenserna av den demografiska utvecklingen i sitt arbete.

I denna bilaga presenteras konsekvenser av en åldrande befolkning. Syftet är att ge en överblick över vilka konsekvenser den demografiska utvecklingen förväntas få. Underlaget för sammanställningen utgörs av information från ett seminarium arrangerat av kommitténs sekretariat den 7 februari 2002, "Långtidsutredningen 1999/2000", "Kommer det att finnas en hjälpande hand" – bilaga till Långtidsutredningen, "40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar", Riksförsäkringsverkets rapport "Äldres utträde ur arbetskraften" samt en rapport från en arbetsgrupp inom EU om demografisk utveckling. Nedanstående text utgör referat från respektive källa. Det görs ingen självständig analys i denna bilaga.

Demografisk utveckling och dess konsekvenser¹

Seminarieret inleddes med en redogörelse av hur den demografiska utvecklingen kommer att se ut med utgångspunkt från Statistiska centralbyråns befolkningsprognos samt varför en förändring i befolkningens ålderssammansättning kan medföra problem.

---

¹ Texten baseras på information från ett seminarium den 7 februari 2002, arrangerat av kommitténs sekretariat. Vid seminariet beskrev departementsråd Tomas Nordström och kansliråd Jonas Norlin, Enheten för offentliga finanser vid Finansdepartementet, den demografiska utvecklingen och dess konsekvenser.

Befolkningsutvecklingen är av betydelse för arbetskraftens storlek och därmed framtida produktionsmöjligheter. Till den arbetsföra befolkningen räknas vanligen personer mellan 16 och 64 år. Eftersom olika åldersgrupper i befolkningen är aktiva på arbetsmarknaden i olika stor utsträckning, är inte bara den arbetsföra befolkningens storlek av betydelse utan också dess sammansättning. Den arbetsföra befolkningen kommer enligt Statistiska centralbyråns (SCB) prognos att fortsätta att växa under några år framöver, men det kommer inte att innebära någon större ökning av antalet arbetade timmar om inte den enskilde individen väljer att öka sitt arbetsutbud. Med utgångspunkt från den demografiska utvecklingen och vid oförändrat beteende, är arbetsutbudet mer eller mindre oförändrat under de närmaste tio åren och minskar sedan fram till år 2030.²

Befolkningens ålderssammansättning och förändring

	1950	2000	2050	1950–2000	2000–2050
	<i>Nivå i miljoner</i>			<i>Förändring i tusental</i>	
Befolkning	7,0	8,9	9,8	1 840	890
0–19 år	2,1	2,1	2,1	70	–20
20–64 år	4,3	5,2	5,3	950	70
65–79 år	0,6	1,1	1,5	460	400
80+ år	0,1	0,5	0,9	350	450

Källa: Statistiska centralbyrån, Befolkningsprognos maj 2001.

Enligt SCB:s befolkningsprognos kommer folkmängden i Sverige att öka med omkring 900 000 personer mellan år 2000 och 2050. I tabellen visas hur befolkningsökningen fördelar sig i olika åldersgrupper för åren 1950, 2000 och 2050 samt hur stor förändringen är i respektive åldersgrupp mellan åren 1950–2000 respektive 2000–2050.

Den mest betydande förändringen under tidsperioden 2000–2050 består i att ålderssammansättningen hos befolkningen förändras. Ökningen av antalet invånare i landet kommer enligt prognosen i stort sett enbart ske bland personer som är 64 år eller äldre. Den förändrade ålderssammansättningen innebär en kraftig ökning av äldrekvoten, dvs. kvoten mellan antalet personer över

² Statistiska centralbyråns prognos (maj 2001) bygger på antaganden om att medellivslängden kommer att fortsätta öka – om än i avtagande takt, födelsetalet ökar från dagens 1,5 till 1,8 per kvinna och att nettoinvandringen uppgår till 18 000 personer per år.

64 år och antalet personer i yrkesverksam ålder (20–64 år). Äldrekvoten är ett grovt mått på försörjningsbördan vad gäller den äldre befolkningen. Genom att det svenska välfärdssystemet innehåller en relativt hög grad av ekonomisk försörjning av äldre genom pensioner och även en hög ambitionsnivå vad gäller sjukvård och äldreomsorg, kommer den ökade äldrekvoten att medföra ökade offentliga utgifter.

Genom att kombinera befolkningsstatistik med data över arbetskraftsdeltagande och genomsnittlig arbetstid erhålls en bättre indikator för den framtida försörjningsbördan; mängden utfört arbete i relation till totalbefolkningen. Antalet arbetade timmar per capita kan ses som ett alternativt mått på försörjningsbördan, där hänsyn tas till om en person verkligen är i arbete eller inte. Beräkningar visar att de demografiska förändringarnas påverkan på arbetskraftens storlek och sammansättning är så pass omfattande att tämligen stora förändringar i arbetskraftsdeltagande och genomsnittlig arbetstid krävs för att antalet arbetade timmar per capita skall vara kvar på oförändrad nivå. Konsekvenserna av den demografiska utvecklingen kan till viss del mötas med en ökning av produktiviteten, dvs. produktionen per arbetad timme. Utvecklingen kan dock bli problematisk för sektorer som är arbetsintensiva och därmed har en begränsad produktivitetspotential såsom vård, skola och omsorg.

Långtidsutredningen 1999/2000³

I den senaste Långtidsutredningen utpekades den demografiska utvecklingen som en stor framtida utmaning mot välfärdssamhället. Långtidsutredningen utgick från SCB:s då aktuella befolkningsprognos och gjorde sedan beräkningar fram till år 2030 för att se hur åldersstrukturen hos befolkningen kan komma att påverka utvecklingen i svensk ekonomi. I utredningens huvudbetänkande konstateras att mycket tyder på att den framtida ekonomiska politiken kommer att tvingas hantera spänningar mellan ett krympande utbud av arbetskraft, ökande behov av vård och omsorg samt växande svårigheter att till fullo kunna finansiera välfärdssystemen via skattesystemet. Nedan återges de mest centrala slutsatserna från Långtidsutredningen.

---

³ SOU 2000:7, *Långtidsutredningen 1999/2000*.

Välfärdssystemens framtida utmaningar

Fler äldre i befolkningen kommer att leda till en ökad efterfrågan på offentligt finansierade välfärdstjänster, särskilt äldreomsorg och sjukvård. Befolkningsförändringar som förväntas äga rum under de närmaste decennierna kommer därför att sätta press på finansieringen av de svenska välfärdssystemen. Det är dock möjligt att befolkningen inte bara blir äldre utan också friskare, vilket talar för att kostnaderna för äldreomsorg och sjukvård inte behöver öka i samma takt som antalet äldre.

Enligt Långtidsutredningens bedömning kommer den största delen av de offentligt tillhandahållna välfärdstjänsterna även i framtiden sannolikt att finansieras via skattesystemet. Den tilltagande internationaliseringen av ekonomin sätter gränser för hur höga skatterna kan vara och begränsar därmed möjligheterna att höja skattekvoten för att finansiera efterfrågeökningen på välfärdstjänster. Internationaliseringen medför således att skatteinkomsterna fortsättningsvis inte kan växa genom höjda skattesatser, utan endast i samma takt som tillväxten i ekonomin.

Långtidsutredningens analyser tyder på att produktionsmöjligheterna kommer att överstiga den förväntade efterfrågeökningen av välfärdstjänster fram till år 2017. Däremot blir det svårare att finansiera välfärdssystemen till fullo via skatter under perioden 2017–2030, åtminstone om nuvarande ambitioner skall bibehållas. En minskning av antalet personer i arbetskraften i kombination med en oförändrad eller lägre skattekvot sätter ett tak för de offentliga inkomsternas tillväxtpotentialer.

Den offentliga sektorn är beroende av antalet arbetade timmar i privat sektor för tillväxt i skatteinkomsterna. Långtidsutredningen påpekar att det därför är viktigt att föra en politik som främjar hög tillväxt och ett gott resursutnyttjande i ekonomin. Ett högt arbetskraftsdeltagande och en hög sysselsättning, även för den äldre delen av arbetskraften, är därför viktigt. En flexibel pensionsålder tillsammans med ett skattesystem som är inriktat mot att stimulera tillväxten förbättrar förutsättningarna för detta. Mot denna bakgrund är det också angeläget att långsiktigt upprätthålla antalet arbetade timmar genom bibehållen medelarbetstid. Den välfärdsvinst som en förkortad arbetstid medför måste vägas mot de försämrade möjligheter att skattefinansiera olika välfärdstjänster som en sådan förändring skulle innebära, konstaterar Långtidsutredningen.

Ytterligare en möjlighet att underlätta finansieringen av välfärdssystemen är att bättre nyttja den reserv av arbetskraft som finns bland många invandrare, som i dag har en svag förankring på arbetsmarknaden. I ett längre perspektiv, när dagens arbetskraftsreserver utnyttjats i större utsträckning, kan också arbetskraftsinvandring övervägas. Det handlar då om att aktivt locka personer med specifika kunskaper och färdigheter som efterfrågas på arbetsmarknaden att komma till Sverige.

Om framtida skatteinkomster inte längre kan växa med hjälp av högre skattesatser, utan endast i takt med skattebaserna, ökar vikten av hög effektivitet och sänkta kostnader i transfereringssystemen. Här kan alternativa finansieringsvägar i framtiden utgöra komplement, exempelvis individuella försäkringslösningar och s.k. välfärdskonton.

Avslutningsvis anser Långtidsutredningen att förutom ett högt arbetsutbud i ekonomin, underlättar ett högt sparande finansieringen av välfärden. Ett högt sparande under perioden fram till år 2015 skulle leda till en minskad skuldbörda och lägre ränteutgifter. När den offentliga sektorns sparmål utformas bör därför en ökad hänsyn tas till den framtida befolkningsutvecklingen. Målet om överskott i de offentliga finanserna kan behöva höjas eller förlängas i tiden för att förbättra möjligheterna att parera ökade konsumtionsbehov efter år 2017. Utvecklingen av den offentliga konsumtionen under de närmaste åren bör enligt Långtidsutredningen vara måttlig, då de demografiska motiven för ökad konsumtion är svaga.

Kommer det att finnas en hjälpande hand – Bilaga 8 till Långtidsutredningen 1999/2000⁴

I anslutning till Långtidsutredningen 1999/2000 publicerades ett antal bilagor som utgör specialstudier inom olika områden. Bilaga 8 till Långtidsutredningen behandlar efterfrågan på vård och omsorg till följd av en åldrande befolkning och skrevs av Ilija Batljan och Märten Lagergren.

Enligt de beräkningar som Batljan & Lagergren har gjort, är konsekvenserna för välfärdssystemen av en åldrande befolkning inte så omfattande som en demografisk framskrivning ger intrycket

---

⁴ Batljan, I. & Lagergren, M. [2000], *Kommer det att finnas en hjälpande hand*, Bilaga 8 till SOU 2000:7, Långtidsutredningen 1999/2000.

av. Om hänsyn tas till de faktiska förbättringar som sker när det gäller äldres hälsa och dödlighet, innebär omfattningen av det vårdbehov som fås vid en demografisk framskrivning en överdrift i jämförelse med mer rimliga antaganden anser Batljan och Lagergren. Dessutom anser författarna att vård- och omsorgsutgifterna är förhållandevis små ur ett totalt samhällsekonomiskt perspektiv. I bilagan lyfts frågan om ett högt arbetskraftsdeltagande och de äldres hälsa samt funktionsförmåga fram som mycket viktigare än frågan om hur många äldre det kommer att finnas i befolkningen.

Batljan & Lagergren påpekar att det emellertid finns ett par mycket viktiga faktorer som är avgörande utgångspunkter för den analys som görs i bilagan. I beräkningarna har författarna utgått från höga skattekvoter. Befintliga skattekvoter utgör grunden för beräkningarna, men dessa kvoter är enligt Batljan & Lagergren troligen inte långsiktigt hållbara i perspektivet av EU-harmonisering, globalisering och ökad rörlighet i skattebaserna. Detta faktum kan i sig medföra nedskärningar i välfärdssystemet. I de kalkyler som gjorts i bilagan har arbetstidsförkortningen vidare antagits vara mycket liten och motsvara 0,2 procent per år. Detta innebär att vid en oförändrad andel deltidsarbetande blir den genomsnittliga veckoarbetstiden 37 timmar för heltidsanställda år 2030. Om arbetstiden förkortas mer, förändras hela kalkylen. Kortas exempelvis arbetstiden till sex timmar per arbetsdag år 2030, medför det ett behov av en höjd skattekvot med 8–10 procentenheter. En sådan utveckling skulle därmed framtvunga helt andra lösningar av finansieringen av det sociala välfärdssystemet konstaterar Batljan & Lagergren.

40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar⁵

I ”40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar” beskriver och analyserar nationalekonomen Thomas Lindh och geografen Bo Malmberg hur demografi och ekonomi samverkar och konsekvenserna under de närmast 30 åren.

Genom att kombinera framskrivningar av befolkningsstrukturen med modeller som beskriver hur ekonomin påverkas av åldersför-

---

⁵ Lindh, T. & Malmberg, B. [2000], *40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar*, Ds 2000:13, Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi.

ändringar, fås en bild av hur demografin och ekonomin samverkar. Resultaten pekar på att Sverige har en period med god utveckling framför sig under de närmaste 10 åren. Därefter följer kärvare tider och efter år 2030 ser utvecklingsmöjligheterna i Sverige betydligt sämre ut. Författarna understryker att utvecklingen kommer att ställa den ekonomiska politiken inför stora utmaningar.

En anpassning till ett helt nytt ekonomiskt läge kommer att behövas efter år 2010. Då riskerar förhållandena i Sverige att bli liknande situationen under 1970-talet; tillväxten bromsas, bytesbalansen försämras och inflationen ökar. Enligt Lindh & Malmgren är det av stor vikt att det under den närmaste tioårsperioden inte införs offentliga system som är beroende av en ständig tillväxt i ekonomin. Den försämrade bytesbalansen kan också leda till att det följer en period av kraftig omstrukturering inom näringslivet, när en allt större del av konsumtionsbehovet kommer att täckas genom import.

Om barnafödandet fortsätter att vara lika lågt som hittills kommer åldersstrukturen i Sverige att bli mycket skev eftersom åldersgrupperna över 65 år kommer att dominera. De låga födelse-talen som i dag råder bör enligt författarna höjas och stabiliseras på en nivå kring i genomsnitt två barn per kvinna, för att en balans i åldersstrukturen skall uppnås. Ökat antal barn per kvinna medför ökade kostnader för samhället på kort sikt, men på lite längre sikt bidrar höjda födelsetal till en jämnare åldersstruktur.

Genom arbetskraftsinvandring kan antalet i arbetskraften ökas på kort sikt. En bättre arbetsmarknadssituation för utländsk arbetskraft är dock en förutsättning för att en mer omfattande arbetskraftsinvandring skall vara verkningsfullt under de närmaste tio åren. Det krävs ett förbättrat sysselsättningsläge i kombination med minskad segregation för att vända 1990-talets negativa utveckling för många invandrargrupper. Arbetskraftsinvandring medför dessutom sociala kostnader. Ökad invandring är en kortsiktig lösning eftersom de flesta invandrarna är i åldern 20–40 år och relativt snabbt åldras. Enligt rapportens författare räcker det inte med ökad invandring.

Det finns även andra alternativ att påverka ekonomin i framtiden och utvecklingen mot en mer flexibel pensionsålder kan vara en lösning. Lindh & Malmberg betonar vikten av att politikerna agerar i tid för att den negativa utvecklingen till följd av åldersstrukturen hos befolkningen skall kunna motverkas. För att påverka de samhällsekonomiska effekterna av den demografiska utvecklingen i

ett land på ett genomgripande sätt måste arbetet vara mycket långsiktigt. På kort sikt är demografin i stort sett given och det enda som kan göras är att anpassa den ekonomiska politiken efter situationen. Ju längre framåt i tiden man blickar, desto större betydelse för utvecklingen får emellertid de politiska åtgärder som vidtas i dag. Hur lång fördröjningen är beror delvis på vilken demografisk process som de politiska åtgärderna söker påverka, dels på vilken makroekonomisk faktor⁶ som är av intresse.

Äldres utträde ur arbetskraften – Riksförsäkringsverket⁷

I rapporten "Äldres utträde ur arbetskraften" behandlar Riksförsäkringsverket problematiken om en åldrande befolkning. I rapporten konstateras att Sverige står inför en kraftig ökning av antalet pensionärer i förhållande till antalet yrkesverksamma. Den främsta orsaken till detta är den demografiska situationen med en stigande medellivslängd och ett lågt barnafödande. Enligt Riksförsäkringsverkets beräkningar går det i dag 2,1 yrkesaktiva personer per pensionär. Om utvecklingen fortsätter som i dag kommer det endast att finnas 1,4 yrkesaktiva personer per pensionär år 2030. Detta medför en kraftig brist på arbetskraft. Utvecklingen innebär också en ökad press på samhällets resurser och försvårar möjligheterna att upprätthålla välfärden i framtiden, konstaterar Riksförsäkringsverket.

Parallellt med utvecklingen mot en åldrande befolkning, är det allt fler av de äldre som lämnar arbetskraften. År 1999 fanns endast fyra av tio män och en fjärdedel av kvinnorna i arbetskraften vid 64 års ålder. Riksförsäkringsverket anser att detta bland annat beror på påfrestningar i arbetsmiljön, många arbetsgivares negativa inställning till äldre yrkesverksamma och arbetstagarnas värdering av fritiden. Vid en internationell jämförelse har Sverige ändå ett högt arbetskraftsdeltagande jämfört med andra europeiska länder. Svenska kvinnor arbetar fler år än kvinnorna i andra OECD-länder.

Av dem som lämnar arbetslivet i åldern 55–64 år, gör de flesta det på grund av ohälsa. För att kartlägga orsaken till utträdet från arbetsmarknaden, har Riksförsäkringsverket studerat vilken typ av inkomst de som lämnar arbetskraften har. Förtidspension är den

⁶ Författarna lyfter fram ekonomisk tillväxt, inflation och bytesbalans som särskilt relevanta faktorer i anslutning till den demografiska utvecklingen.

⁷ Riksförsäkringsverket [2001], *Äldres utträde ur arbetskraften*, uppdrag från den parlamentariska beredningen Senior 2005 – Äldrepolitik för framtiden, Rapport december 2001.

vanligaste inkomsten som kunde förknippas med utträde från arbetsmarknaden. Både förtidspension och sjukpenning är vanligare bland kvinnor än bland män och skillnaden har ökat över tiden. Fram till 1993 ökade andelen förtidspensionärer och omfattade då en tredjedel av 60–64-åringarna. En trolig förklaring till att andelen har minskat sedan dess är att kraven för att få förtidspension skärptes under 1990-talet.

Den näst vanligaste utträdesformen från arbetslivet är tjänstepension. Under perioden 1983–1999 blev tjänstepension allt vanligare i åldersgruppen 60–64 år. Andelen som lämnade arbetskraften med tjänstepension ökade från omkring en femtedel till en fjärdedel bland såväl kvinnor som män.

Riksförsäkringsverkets beräkningar visar att arbetsutbudet bland äldre måste öka kraftigt för att påverka försörjningskvoten⁸ och den ekonomiska tillväxten i positiv riktning. Genom beräkningar har Riksförsäkringsverket funnit att genomsnittsåldern för utträde från arbetsmarknaden skulle kunna höjas med omkring ett år mellan år 2000 och 2010 under förutsättning att extrema antaganden om utvecklingen görs. För att denna utveckling skall kunna bli verklighet krävs att andelen som får förtidspension sänks till den lägsta nivå som varit aktuell under 1990-talet och arbetskraftsdeltagandet höjs till en nivå som endast varit aktuell under kraftig högkonjunktur. Den beräknade effekten för såväl försörjningskvot som bruttonationalprodukt blir emellertid liten trots dessa extrema antaganden.

Slutsatsen av Riksförsäkringsverkets analys är att det krävs att fler utnyttjar sin lagstadgade rätt att stanna kvar i anställning till 67 års ålder, för att samhällsekonomin skall kunna fortsätta att utvecklas positivt. Utvecklingen mot en förbättrad hälsa på äldre dagar talar för att det i framtiden kommer att vara möjligt för fler äldre att arbeta längre än i dag. Vidare innebär det nya pensionsystemet att individen får högre pension om personen väljer att arbeta under fler år eller ökar graden av förvärvsarbete. Möjligheten att ta partiell pension från 61 års ålder och uppåt ger dessutom många alternativ för dem som vill arbeta, men inte vill arbeta på heltid. För dem som under en begränsad period väljer att kombinera partiellt uttag av pension med förvärvsarbete, försämras pensionen inte särskilt mycket när de sedan går i pension på heltid.

---

⁸ Försörjningskvoten definieras som antal icke yrkesarbetande i relation till antal yrkesarbetande. Riksförsäkringsverket analyserar antal ålderspensionärer och förtidspensionärer i relation till befolkningen i arbetsför ålder.

Riksförsäkringsverket drar slutsatsen att det troligen krävs ett antal förändringar i arbetslivet för att arbetskraftsdeltagandet för dem över 55 år skall kunna öka. Arbetsklimatet för äldre i arbetslivet behöver förbättras, vilket skulle kunna bidra till att minska antalet förtidspensionärer och antalet långtidssjukskrivna. Detta kommer dock inte att räcka för att upprätthålla försörjningskvoten på dagens nivå. En ökad arbetskraftsinvandring kan bidra till lösning av problemet. Hela västvärlden står dock inför samma problem med arbetskraftsbrist, varför konkurrensen om kvalificerad arbetskraft kommer att bli hård, konstaterar Riksförsäkringsverket.

Demografisk utveckling i EU⁹

Den demografiska utvecklingen är ett gemensamt problem för hela EU, men problemens omfattning skiljer sig mellan medlemsländerna. För att få en överblick över de ekonomiska och finansiella konsekvenserna av den demografiska utvecklingen, bildades en arbetsgrupp inom EU 1999. I arbetsgruppen deltar representanter från medlemsländerna, EU-kommissionen, den Europeiska Centralbanken samt OECD. Från Sverige deltar representanter från Finansdepartementet. Nedan återges utdrag ur av en rapport från arbetsgruppen.

EU:s befolkning kommer att fortsätta växa från 376 miljoner år 2000 till 386 miljoner år 2020. Därefter minskar befolkningen och uppgår 364 miljoner år 2050, en minskning med omkring 12 miljoner i jämförelse med år 2000. Denna övergripande bild av utvecklingen inom EU döljer stora skillnader beträffande tidpunkt och omfattning av de demografiska förändringarna i de olika medlemsstaterna. Medan det är stora minskningar av befolkningens storlek i Italien, Spanien och Tyskland under perioden fram till år 2050 (–17 procent, –11 procent respektive –8 procent), växer befolkningen i andra länder såsom Frankrike och Storbritannien (5 procent och 4 procent) och med den största befolkningsökningen i Luxemburg och Irland (29 procent och 26 procent). När det gäller förändringarnas inträffande i tiden prognostiseras en befolkningstillväxt i Frankrike och Storbritannien fram till år 2040,

---

⁹ EPC [2001], "Budgetary challenges posed by ageing populations: the impact on public spending on pensions, health and long-term care for the elderly and possible indicators of the long-term sustainability of public finances", EPC/ECFIN/655/01-EN final.

medan befolkningens storlek redan har börjat falla i Italien och en minskning av befolkningen förutses börja år 2010 i Spanien och år 2015 i Tyskland.

Den arbetsföra befolkningen¹⁰ i EU kommer att vara ganska stabil och omfatta 246 miljoner människor fram till år 2015, varefter arbetskraften minskar till 203 miljoner människor år 2050, vilket motsvarar en minskning på 18 procent. Mätt som procentuell minskning, kommer den största minskningen att ske i Italien (-33 procent) och Spanien (-29 procent). Endast Irland har en prognostiserad ökning (5 procent). Förutom att arbetskraftens totala storlek kommer att minska, kommer arbetskraften också att bli allt äldre. Anställda i åldern mellan 55 och 64 år kommer att utgöra en allt större del av arbetskraften.

Samtidigt som arbetskraften minskar, kommer antalet människor över 65 år att öka från 61 miljoner år 2000 till 103 miljoner år 2050, en ökning med omkring 70 procent. Alla medlemsstater uppvisar en ökning med över 50 procent med den största ökningen i de länder som har ett lågt antal i utgångsläget. Antalet äldre än 65 år kommer att mer än fördubblas i Irland, Luxemburg och Nederländerna.

Ett mått på konsekvenserna av en åldrande befolkningen är den s.k. äldrekvoten, dvs. personer i åldern 65 år och äldre som andel av arbetskraften¹¹. Äldrekvoten för hela EU kommer att mer än fördubblas från 24 procent år 2000 till 49 procent år 2050. Med andra ord kommer ålderssammansättningen i EU att förändras från 4 till 2 personer i arbetsför ålder per pensionär som skall försörjas. Det finns stora skillnader mellan olika medlemsstater. I dagsläget har Irland den lägsta försörjningskvoten på 17 procent i jämförelse med en kvot på 25 procent för Belgien, Frankrike, Grekland, Italien, Spanien och Sverige. I de flesta medlemsländerna kommer försörjningskvoten att nå en plåtå omkring år 2040, med de högsta kvoterna på omkring 60 procent för Italien och Spanien år 2050.

En annan viktig faktor för konsekvenserna av den demografiska utvecklingen är att den största delen av befolkningsökningen kommer att ske bland de "äldre äldre", dvs. bland befolkningen som är 80 år eller äldre. Inom EU kommer antalet människor som är 80 år att näst intill tredubblas från 14 miljoner år 2000 till 38 miljoner år 2050. Denna utveckling är av särskilt stor betydelse när det gäller statens utgifter för hälso- och sjukvård för de gamla.

¹⁰ Arbetsför befolkning definieras inom EU som befolkningen i åldern 15-64 år.

¹¹ Arbetskraften utgörs av personer i åldern 15-64 år enligt EU:s definition.

EG-arbetstidsdirektiv

Bilagan finns endast i den tryckta upplagan

Rådets direktiv 93/104/EG
av den 23 november 1993 om arbetstidens
förläggning i vissa avseenden